

ΔΠΜΣ Διαχείριση Μνημείων : Αρχαιολογία, Πόλη και Αρχιτεκτονική
Επιβλέποντες: Μαμαλούκος Σταύρος, Κουφόπουλος Πέτρος, Πετρίδης Πλάτων

Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΩΝ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΙΣΤΟ Το παράδειγμα της πόλης του Ναυπλίου

Διπλωματική εργασία

Καλκούνου Πάνου
Ιανουάριος 2020

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την απέραντη υπομονή και αγάπη τους.
Την αδερφή μου και τον Κώστα για την υποστήριξή τους και την πίστη τους σε μένα.
Τους καθηγητές μου για τις γνώσεις και την καθοδήγησή τους σε όλη την πορεία της εργασίας.
Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες στον κ. Γεώργιο Τσεκέ για την πολύτιμη βοήθειά του και το χρόνο που αφιέρωσε για την έρευνά μου.

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγή

- A.1. Γενική αναφορά στο αντικείμενο
- A.2. Παρουσίαση της μεθοδολογίας της εργασίας
- A.3 Η μέχρι τώρα σχετική με τις οχυρώσεις έρευνα

B. Το Ναύπλιο

- B.1. Ένταξη του χώρου στο ευρύτερο γεωγραφικό περιβάλλον
- B.2. Ιστορικά και αρχαιολογικά δεδομένα

Γ. Περιγραφή του συνόλου των οχυρώσεων

- Γ.1. Οι οχυρώσεις της Ακροναυπλίας
- Γ.2. Οι οχυρώσεις της πόλης
- Γ.3. Το Μπούρτζι
- Γ.4. Το Παλαμήδι

Δ. Ιστορικό της εξέλιξης των οχυρώσεων

- Δ.1. Αρχαίοι χρόνοι | Πρώτη Οχύρωση
- Δ.2. Ρωμαϊοκρατία
- Δ.3. Βυζαντινοί και Φράγκοι (1212 – 1389)
- Δ.4. Α΄ Ενετοκρατία (1389 – 1540)
- Δ.5. Α΄ Τουρκοκρατία (1540 - 1686)
- Δ.6. Β΄ Ενετοκρατία (1686 – 1715)
- Δ.7. Β΄ Τουρκοκρατία (1715 – 1822)
- Δ.8. Νεότεροι Χρόνοι (1822 - σήμερα)
- Ιστορικό των ανασκαφών και των αρχαιολογικών ερευνών
- Ιστορικό των επεμβάσεων συντήρησης, αναστήλωσης και ανάδειξης

Z. Πρόταση διαχείρισης και ανάδειξης

- Z.1. Αξιολόγηση της κατάστασης διατήρησης και των προβλημάτων των μνημείων
- Z.2. Μνημειακές αξίες
- Z.3. Προτάσεις συνολικής διαχείρισης και ανάδειξης
- Z.4. Σχεδιαστική πρόταση ανάδειξης υποπεριοχής της παρέμβασης | Πύλη της Ξηράς

H. Βιβλιογραφία

Θ. Ιστογραφία

I. Παράρτημα

- I.1. Περιηγητές
- I.2. Κείμενα | Άρθρα
- I.3. Αντίστοιχα παραδείγματα ανάδειξης ιστορικών οχυρωματικών κατασκευών
- I.4. Ανασκαφές μυκηναϊκών και γεωμετρικών τάφων

A. Εισαγωγή

A.1. Γενική αναφορά στο αντικείμενο

Ο χαρακτηρισμός ενός αρχιτεκτονικού έργου ως «μνημείο», αν και περιλαμβάνει την ανησυχία για την προστασία του και διατήρησή του ως τεκμήριο ιστορίας και συλλογικής μνήμης, δεν παύει να αποτελεί και μια διαδικασία διαλογής και απόσπασης του αρχιτεκτονήματος από το περιβάλλον του. Αυτόματα, ένα προηγουμένως οργανικό και λειτουργικό κομμάτι της πόλης τίθεται σε νέο καθεστώς προστατευτικών νόμων και διαδικασιών, αποκόπτεται από τη συνεχή ροή και εξέλιξη του οικείου του αστικού ιστού και πολλές φορές «μουσειοποιείται».

Σε συνδυασμό με την εμμονή των ειδικών στην υλική προστασία, αλλά και την προώθηση του πολιτιστικού αποθέματος ως προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, γίνεται εντονότερος ο παραγκωνισμός του μη ειδικού κοινού και των τοπικών κοινωνιών από τις διαδικασίες διαχείρισης των καταλοίπων. Το μνημείο μετατρέπεται σε έκθεμα, ξεχωριστό και αποκομμένο από το πλαίσιο του ενώ το κοινό τοποθετείται στη θέση του παρατηρητή ενός εκθέματος που μέχρι πρότινος αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας του.

Το φαινόμενο αυτό γίνεται εντονότερο όταν τίθεται το ζήτημα της προστασίας και της διαχείρισης καταλοίπων οχυρωματικών έργων. Οι οχυρώσεις αποτελούσαν λειτουργικό στοιχείο των πόλεων σε περιόδους που επιδρομές και επιθέσεις κατακτητών ήταν καθημερινότητα και δημιουργούταν η ανάγκη προστασίας και ασφάλειας του πληθυσμού. Τα τείχη διαμορφώνονταν έτσι ώστε να διακρίνονται τα όρια της πόλης, παράλληλα με τη δυνατότητα απομόνωσής της, να ενισχύονται τα σημεία που ήταν πιο ευάλωτα στις επιθέσεις και να υπάρχουν καίριες θέσεις (συνήθως στα υψηλότερα σημεία – ακροπόλεις) όπου ήταν δυνατή η παρατήρηση του οικιστικού συνόλου και των προσβάσεων σε αυτό.

Οι οχυρωματικές κατασκευές οφείλουν να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής σε σχέση με τη διαμόρφωση των πόλεων καθώς και αντικείμενο προστασίας επειδή αποτελούν τμήμα του ιστορικού τους κέντρου. Ο οχυρωμένος περίβολος όταν αναστηλωθεί και αναδειχθεί παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί αποτελεί ένα υπαρκτό όριο ανάμεσα στο ιστορικό κέντρο και τις σύγχρονες πολεοδομικές ζώνες. Το γεγονός αυτό μπορεί να χρησιμεύσει ως εργαλείο πολεοδομικής σχεδίασης με διάφορους τρόπους, όπως στη δημιουργία χαράξεων κυκλοφορίας, δημιουργώντας παράλληλα δρόμους και πάρκα εκτός των τειχών. Μπορούν επίσης οι περίβολοι των κάστρων και οι ιδιαίτερα οι περιμετρικές τάφροι να μετατραπούν σε χώρους αναπαύσεως και αναψυχής, καθώς και να γίνουν αντικείμενο αναζητήσεων και προβληματισμού. Αντίθετα, όταν τα φρούρια και τα ερείπια τους δεν μπορούν να εξυπηρετήσουν την παραπάνω αστική διαμόρφωση αλλά έχουν ιστορική αξία, μπορούν να αναστηλωθούν και να αποτελέσουν πόλο έλξης κατοίκων και τουριστών. Από όλα τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι οι οχυρωματικές κατασκευές πρέπει να διατηρηθούν όχι μόνο σαν παραδείγματα της ιστορίας των χώρων, αλλά και να τους δοθεί μια καινούρια λειτουργία που να τα εντάσσει στη

σύγχρονη πόλη καθιστώντας τα πλέον αναπόσπαστα κομμάτια της. Βασισμένη στην ιστορική τους σημασία, η επανάχρησή τους δικαιώνει τη διατήρηση και την αξιοποίησή τους.¹

Ένα τέτοιο παράδειγμα οχυρωμένου οικιστικού συνόλου αποτελεί το Ναύπλιο.

Οι οχυρώσεις του ανάγονται σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους και διαμορφώθηκαν σταδιακά με ανακατασκευές και επεκτάσεις, ανάλογα με την εξέλιξη των αμυντικών τεχνολογιών και την ανακάλυψη της πυρίτιδας, ώστε να υλοποιηθεί το τελικό οχυρωματικό σύμπλεγμα (Ακροναυπλία –Οχυρώσεις Πόλης - Μπούρτζι – Παλαμήδι).

Με την απελευθέρωση, η περιτείχιση της πόλης χάνει την λειτουργική της αξία, δημιουργείται η ανάγκη της επέκτασης της πόλης εκτός των προηγούμενων ορίων και έτσι μεγάλα τμήματα του τείχους αρχίζουν να καταστρέφονται ώστε να διευκολυνθεί η εξάπλωση του οικιστικού συνόλου. Επιπλέον, νέες διοικητικές και στρατιωτικές λειτουργίες (στρατόπεδο, νοσοκομείο, φυλακές) τοποθετούνται στο λόφο της Ακροναυπλίας, καταστρέφοντας τμήματα του κάστρου. Τέλος, τη δεκαετία 1960-1970, και με την έγκριση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, ξεκινάει η κατασκευή δύο μεγαλεπήβολων ξενοδοχειακών συγκροτημάτων, του Ξενία στα δυτικά της χερσονήσου (1961) και του Ξενία Παλλάς, στα ΒΑ (1971), τα οποία καταλαμβάνουν ολόκληρο τον αρχαιολογικό χώρο, εξαφανίζοντας όσα τμήματα του εντός του βράχου δεν είχαν ήδη καταστραφεί.

Όλες αυτές οι επεμβάσεις και μεταμορφώσεις του τοπίου, υλοποιήθηκαν ανεξάρτητα και χωρίς την απαραίτητη ιστορική έρευνα και τεκμηρίωση, οδηγώντας στη σημερινή δυσανάγνωστη εικόνα των οχυρώσεων της πόλης, που διακρίνεται από ασυνέχεια, αποσπασματικότητα και περιορισμένες, σημειακές επεμβάσεις ανάδειξης που δεν ανήκουν σε ένα συνολικό σχέδιο διαχείρισης.

A.2. Μεθοδολογία εργασίας

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθούν οι τρόποι ένταξης των οχυρωματικών κατασκευών, ως προηγούμενα όρια της πόλης, στον σύγχρονο πολεοδομικό ιστό. Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί περιλαμβάνει την παρουσίαση των ιστορικών και αρχαιολογικών δεδομένων μέσω βιβλιογραφικών αναφορών, την αναζήτηση και κριτική προηγούμενων επεμβάσεων και μελετών, την έρευνα αντίστοιχων παραδειγμάτων διαχείρισης οχυρωματικών μνημείων και τέλος την πρόταση ανάδειξης με χώρο εφαρμογής την πόλη του Ναυπλίου.

Συγκεκριμένα, η πρόταση θα αφορά στο συγκρότημα οχυρώσεων που περιλαμβάνει την πόλη, την Ακροναυπλία, το Παλαμήδι και το Μπούρτζι με συνδυασμένη ανάδειξη των μνημείων. Η πρόταση, εκτός από την προστασία των μνημείων στοχεύει στην ενεργοποίηση των οχυρωματικών μνημείων και τη λειτουργία τους ως δημόσιου χώρου, ώστε να αποδοθούν στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον με έναν τρόπο διαλεκτικό, με τη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία σχεδιασμού, προς μια συνολική αντιμετώπιση και την υλοποίηση προτάσεων εύκολα ανατρέψιμων και ανατάξιμων που θα συντρέχουν με την εξέλιξη του σύγχρονου αστικού ιστού.

---

¹ Λουλέλη Ι., Σκοταρά Χ. [2005]. σσ.24-25

A.3. Η μέχρι τώρα σχετική με τις οχυρώσεις έρευνα

Με τις οχυρώσεις του Ναυπλίου έχουν ασχοληθεί σε βάθος μελετητές ήδη από τον 19^ο αιώνα. Η έρευνα και η καταγραφή όμως συνεχίζονται ακόμη και σήμερα, καθώς προκύπτουν νέα δεδομένα λόγω της εξέλιξης του αστικού ιστού και της διενέργειας νέων ανασκαφών, αλλά και της επανεξέτασης των προηγούμενων ερευνών από τους σύγχρονους μελετητές υπό νέο πρίσμα λόγω της σύγχρονης ευκολίας διασταύρωσης πληροφοριών και πρόσβασης σε αρχεία και συγγράματα.

Το **1898**, εκδίδεται στην Αθήνα η ιστορική μελέτη του **Μιχαήλ Λαμπруνίδη** «Η Ναυπλία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' υμάς». Πρόκειται για έναν οδηγό της ιστορίας και της παράδοσης του Ναυπλίου από τους αρχαίους χρόνους, μέχρι την εποχή του Όθωνα. Είναι γραμμένη στην καθαρεύουσα, γεγονός που την καθιστά αρκετά δυσανάγνωστη για τους σύγχρονους μας, και εστιάζει κυρίως σε αναλυτικές ιστορικές περιγραφές, σημειακά όμως εντοπίζονται και αποσπάσματα που αφορούν στις οχυρώσεις του Ναυπλίου. Ως προς το ιστορικό κομμάτι και για την εποχή στην οποία γράφτηκε, θεωρείται πλήρης και εμπειριστατωμένη μελέτη, όμως σε ό,τι αφορά τις οχυρωματικές κατασκευές και την περιγραφή τους, μπορεί να θεωρηθεί παρωχημένη, λόγω έλλειψης τεκμηρίων, αποτύπωσης και καταγραφών.

Ένα χρόνο μετά την έκδοση της «Ναυπλίας», ο Λαμπруνίδης ξεκινά έρευνα, για τη συλλογή νέων στοιχείων, που οδηγεί σε μια δεύτερη γραφή της «Ναυπλίας», επαυξημένης και βελτιωμένης (υπερδιπλάσιας), σε απλούστερη καθαρεύουσα, με σκοπό να κυκλοφορήσει το **1914**. Παρόλα αυτά παραμένει μέχρι σήμερα ανέκδοτη και βρίσκεται στο αρχείο του Προοδευτικού Συλλόγου Ναυπλίου «Παλαμήδης».²

Ο πιο σημαντικός μελετητής των οχυρώσεων του Ναυπλίου είναι αναμφισβήτητα ο **Wulf Schaefer**. Καθοριστική για τη σταδιοδρομία του, υπήρξε η πρόταση του Διευθυντή του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, να επιμετρήσει την Ακροναυπλία. Με τη βοήθεια και την προτροπή του Αναστάσιου Ορλάνδου αρχίζει τη διδακτορική του διατριβή «Baugeschichte der Stadt Nauplia im Mittelalter», την οποία υποβάλει το **1936** στο Πολυτεχνείο του Danzig.

Ο επόμενος διευθυντής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Dr Wrede του προτείνει να συνεργαστούν σε μία ευρύτερη έρευνα με θέμα την πολεοδομική εξέλιξη του Ναυπλίου από την Αρχαιότητα μέχρι της αρχές του 19^{ου} αιώνα. Ο Wrede αναλαμβάνει να μελετήσει τους αρχαίους χρόνους, ενώ ο Schaefer τους μεσαιωνικούς και τους νεότερους. Η μελέτη του δεν περιορίστηκε στα κάστρα (Ακροναυπλία, Μπούρτζι, Παλαμήδι) αλλά επεκτάθηκε και στην εκτός των τειχών πόλη, στις επιθαλάσσιες οχυρώσεις, στα δημόσια κτίρια, στους ναούς, τα τεμένη και τις ιδιωτικές κατοικίες. Ανακαλύπτει τις κατασκευαστικές φάσεις των κτισμάτων και καθορίζει την ιστορική συνέχεια. Κάποια από τα στοιχεία αυτά ενσωματώθηκαν και στις μεταγενέστερες δημοσιεύσεις του :

---

² Αργολική Αρχαιολογική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. [2012]

«Das Stadttor von Akronauplia, Neue Ausgrabungen in Nahen Osten Mittelmeerraum und in Deutschland. Bericht über die Tagung der Koldewey – gesellschaft – Vereinigung für baugeschichtliche Forschung e.v. in Xanten von 19 bis 23 Mai 1959»

και

«Neue Untersuchungen über die baugeschichte Nauplias im Mittelalter AA 76/1961». «Venezianische Festungsbaukunst in Griechenland zum Ausbau der Festung Nauplion, Architectura 1988».

Οι μελέτες αυτές όπως φαίνεται και από τους τίτλους τους, αφορούν κυρίως τις οχυρώσεις του Ναυπλίου. Αντίθετα η έρευνα η σχετική με την κάτω πόλη, του Ναυπλίου, δεν ολοκληρώνεται ποτέ. Παράλληλα με την εργασία του αυτή ο Schaefer αναλαμβάνει με εντολή της Ελληνικής Κυβέρνησης, την αποκατάσταση του επιθαλάσσιου οχυρού που έκτισε το 1471 ο Pasqualiggo, του γνωστού ως «Μπούρτζι», και τη μετασκευή του σε ξενοδοχείο, καθώς και την κατασκευή του πεζοδρόμου που οδηγούσε στην Ακροναυπλία. Το αρχείο Schaefer περιλαμβάνει εκτός από τα γραπτά του κείμενα, σειρά από σχέδια. Τα περισσότερα αφορούν τις οχυρώσεις και είναι ήδη δημοσιευμένα. Υπάρχει όμως και ένας σημαντικός αριθμός αποτυπώσεων των σημαντικότερων κτηρίων της Κάτω Πόλης, του Αγίου Γεωργίου, του Ενετικού Σχολείου, του Τελωνείου κ.ά. Μερικά από τα κτίρια αυτά, όπως π.χ. το Χάνι στην Πρόνοια ή το Παλατάκι του Καποδίστρια, δεν υπάρχουν πια σήμερα. Άλλα υπάρχουν, αλλά με σημαντικές αλλοιώσεις. Το γεγονός αυτό κάνει το αρχείο του Schaefer ιδιαίτερα σημαντικό. Τα σχέδια του Schaefer θα αποτελέσουν ουσιαστική βοήθεια για τη σωστή αποκατάσταση των κτιρίων αυτών. Ένας αριθμός των σχεδίων αυτών δημοσιεύτηκαν με την άδεια του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στο Ναυπλιακό Ημερολόγιο το 1977 που εξέδωσε η «Απόπειρα».³

Το **1992** δημοσιεύεται η μελέτη του **Ιορδάνη Δημακόπουλου** για την Πύλη της Ξηράς των ενετικών οχυρώσεων του Ναυπλίου, η οποία αποτελούσε ανάπτυπο από τα πρακτικά του Δ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών. Στη μελέτη αναφέρεται λεπτομερώς η εξέλιξη της Πύλης από τις πρώτες προσπάθειες οχύρωσης της πόλης, ως η μόνη είσοδος από ξηράς στον οχυρωμένο οικισμό μέχρι και την τελική της μορφή στα μέσα της Β' Ενετοκρατίας. Στην μελέτη επίσης περιλαμβάνονται σχέδια αποτυπώσεων του κατωφλιού και της έδρασης των βάσεων των παραστάδων που εκπονήθηκαν το 1974 από τον Δημακόπουλο, παράλληλα με την ανασκαφική έρευνα του Χαράλαμπου Κριεζά στο σημείο, καθώς και σχέδια γραφικών αποκαταστάσεων του εξωτερικού της Πύλης όπου σημειώνονται τα ταυτισμένα αρχιτεκτονικά μέλη και γλυπτά. Τέλος, έγινε πλήρη καταγραφή των μελών και γλυπτών που φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου και δεν χρησιμοποιήθηκαν ως αυθεντικό υλικό στην ανακατασκευή της Πύλης.

---

³ Καρδαμίτση – Αδάμη Μάρω. [2012]

Μία από τις πιο πρόσφατες μελέτες για τις οχυρώσεις του Ναυπλίου είναι αυτή του **Allan Brooks** που δημοσιεύτηκε το **2016**. Ο Brooks περιγράφει αναλυτικά τις υφιστάμενες οχυρώσεις που εντόπισε από την έρευνά του στο λιμάνι και στην κάτω πόλη καθώς και στην Ακροναυπλία, προσπαθώντας να ταυτοποιήσει τη συνέχειά τους μέσω προηγούμενων μελετών και σχεδίων και να προσδιορίσει τους λόγους εξέλιξης και αναπροσαρμογής τους κυρίως κατά τις περιόδους της Ενετοκρατίας. Εξέλιξη που επιβλήθηκε τόσο εξαιτίας της ανακάλυψης της πυρίτιδας όσο και λόγω της γεωγραφικής θέσης της πόλης. Ουσιαστικά η μελέτη του αποτελεί μια προσπάθεια οργάνωσης και σύγκρισης προηγούμενων σημαντικών μελετών, όπως του Schaefer και του Gerola, σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα, δηλαδή τα κατάλοιπα των οχυρώσεων που επιβίωσαν των συνεχόμενων κατεδαφίσεων προς επέκταση της πόλης μετά το τέλος της Επανάστασης.

B. Το Ναύπλιο

B.1. Ένταξη του χώρου στο ευρύτερο γεωγραφικό περιβάλλον

Η γεωγραφική θέση της πόλης του Ναυπλίου (cityofnafplio.com)

Το Ναύπλιο, πόλη της βορειοανατολικής Πελοποννήσου, εκτείνεται στον μυχό του αργολικού κόλπου. Είναι πρωτεύουσα της Αργολίδας και σύμφωνα με την απογραφή του 2011 είχε 14.203 κατοίκους.

Η βραχώδης χερσόνησος, η Ακροναυπλία, η ακρόπολη του πρώτου οικισμού, προβάλλει δυτικά προς τον κόλπο, σχηματίζοντας ένα προστατευμένο αγκυροβόλιο στον βορρά. Μεγάλο μέρος της χερσόνησος είναι πάνω από 60 μ. ύψος, με σχεδόν κάθετα βράχια στα νότια και στα δυτικά, που σχηματίζονται στο όριο της θάλασσας. Στη βόρεια πλευρά, οι βράχοι δίνουν τη θέση τους σε απότομες πλαγιές που κατεβαίνουν στην ακτογραμμή. Μέχρι το τέλος του 15^{ου} αιώνα υπήρχε μόνο μια στενή λωρίδα επίπεδης γης μεταξύ της πλαγιάς της ακρόπολης και της ακτής, αλλά αυτή διευρύνθηκε σημαντικά με το πέρασμα των αιώνων μέσω του συνδυασμού των φυσικών προσχώσεων του κόλπου και της ανθρώπινης παρέμβασης. Η επίπεδη περιοχή πλέον καταλαμβάνεται από την παλιά πόλη. Το ανατολικό άκρο του λόφου της ακρόπολης κατεβαίνει σε μια σειρά πλατωμάτων σε μια στενή πεδιάδα που την χωρίζει από τη μάζα του λόφου του Παλαμηδιού στα νοτιοανατολικά. Αυτή η κορυφή φτάνει πάνω από τα

200 μ. και κυριαρχεί στην πόλη⁴. Η συγκεκριμένη μορφολογία επηρεάζει άμεσα την έκταση αλλά και τη μορφή της πόλης, καθώς τόσο η θάλασσα προς το βορρά, όσο και ο βράχος της Ακροναυπλίας προς το νότο, αποτέλεσαν από τα προϊστορικά χρόνια δύο βασικά όρια μέσα στα οποία αυτή αναπτύχθηκε.⁵

B.2. Ιστορικά και αρχαιολογικά δεδομένα

Η ονομασία της πόλεως κατά τους αρχαίους χρόνους ήταν Ναυπλία και απαντάται στην Αρχαία Γραμματεία πρώτη φορά στον Ηρόδοτο στη φράση «Ναυπλίη χώρα». Γράφει ο Ηρόδοτος: «Μετά δε ταύτα εξαναχωρήσας (ο Κλεομένης) την στρατίνην κατήγαγε ες Θυρέην, σφραγησάμενος δε τη θαλάσση ταύρον πλοίοισι σφέας ήγαγεν ες τε την Τιρυνθίην χώραν και Ναυπλίην = Μετά από αυτά, έφυγε ο Κλεομένης και οδήγησε τον στρατόν του στην Θυρέα κι αφού απέκλεισε την θάλασσα με πλοία μετέφερε τους δικούς του στην περιοχή της Τίρυνθας και της Ναυπλίας» (VI 76). Αναφορά επίσης στην ονομασία της πόλης γίνεται στον Ορέστη του Σοφοκλή:

ἤκει γὰρ ἔς γῆν Μενέλεως Τροίας ἄπο,
λιμένα δὲ Ναυπλίειον ἐκπληρῶν πλάτη
[55] ἄκταῖσιν ὄρμεϊ, δαρὸν ἐκ Τροίας χρόνον
ἄλαισι πλαγχθεῖς·⁶

Ως ιδρυτής της πόλης αναφέρεται ο Ναύπλιος, γιος του Ποσειδώνα και της Αμυμώνης, εγγονής του Δανού, ο οποίος από την Ευβρία όπου γεννήθηκε, ήρθε στην Αργολίδα και αφού αποβιβάσθηκε στους Αποβάθμους, μεταξύ Τίρυνθας και Άργους, διάλεξε ως χώρο για τη δημιουργία της πόλης τη νήσο που χωριζόταν με πορθμό, στην οποία βρισκόταν φυσικός λιμένας και ανέβλυζε άφθονο νερό από την πηγή Αμυμώνη ή Κάναθου, η οποία είχε δημιουργηθεί με κύπημα της τρίαινας του πατέρα του, Ποσειδώνα.

Η απόκρημνη χερσόνησος της Ακροναυπλίας ήταν προσιτή στο παρελθόν από τη θάλασσα μόνο από την ελώδη περιοχή του βόρειου τμήματός της, ενώ από την ξηρά ήταν προσπελάσιμη ανατολικά, δια μέσου του στενού λαιμού γης που σχηματιζόταν. Η ίδια η μορφολογία του εδάφους συνετέλεσε στην επιλογή της ως στρατηγικής και εμπορικής θέσης, ήδη από την αρχαιότητα. Σύμφωνα με ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες, οι πρώτοι κάτοικοι είναι Αιγύπτιοι, Φοίνικες και Κάρες και ασχολούνται κυρίως με την ναυτιλία. Η

---

⁴ Brooks Allan. [2016]. σ.1

⁵ Τασσοπούλου Έλενα [2017]. σ.11

⁶ Ευρυπίδης, Ορέστης. στ. 53-56

αρχαιολογική σκαπάνη έδειξε ότι χιλιάδες χρόνια πριν, τουλάχιστον από τη μεσολιθική περίοδο (8.000 – 7.000 π.Χ.), άνθρωποι κατοίκησαν στους πετρώδεις λόφους της Πρόνοιας. Η θάλασσα έφτανε μέχρι εκεί, και οι άνθρωποι λάξευσαν στους βράχους «λαβύρινθους» για να κατοικήσουν. Τρέφονταν με ψάρια και χρησιμοποιούσαν οψιανό, το σκληρό πέτρωμα από τη Μήλο, για να κατασκευάζουν εργαλεία και όπλα.

Τα πρώτα ίχνη ζωής στην Ακροναυπλία ανάγονται στην προϊστορική εποχή. Οι ανασκαφές των αρχαιολόγων μας έδειξαν ότι υπήρχε ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή και κατά τη νεολιθική περίοδο (7.000 – 3.000 π. Χ.). Από τον Στράβωνα (VIII,6,2.368 και 373) και τον Πausανία (II,38,2) πληροφορούμαστε ότι η Ναυπλία παρέμεινε αυτόνομη και ακμάζουσα μέχρι τον 7ο αιώνα π.Χ. οπότε και αναφέρεται η συμμετοχή της στην Αμφικτυονία της Καλαβρίας. Η ανάπτυξη του Άργους τον 8ο αιώνα, ιδιαίτερα στα χρόνια του βασιλιά Φεΐδωνα, οδήγησε στον αφανισμό της Ναυπλίας. Ύστερα από τον Β΄Μεσσηνιακό πόλεμο, ο βασιλιάς του Άργους, Δαμοκρατίδας, κυρίεψε την πόλη και την έκανε «ανάστατον». Το 676 π.Χ. καταστρέφεται από τους Αργείους και γίνεται επίγειό τους. Όσοι κάτοικοι σώθηκαν, πήραν το δρόμο της προσφυγιάς. Με την άδεια των Λακεδαιμονίων πήγαν και εγκαταστάθηκαν στη Μεθώνη. Ακολουθεί περίοδος ερήμωσης, αφού οι περισσότεροι κάτοικοι καταφεύγουν στην Μεθώνη⁷.

Από τον Πausανία (II, 38,2) επίσης πληροφορούμαστε ότι όταν πέρασε από τις Μυκήνες τον 2ο αιώνα μ.Χ., βρήκε έρημο το Ναύπλιο. Δεν είδε παρά ερειπωμένα τείχη και ένα ιερό του Ποσειδώνα, πάνω στον βράχο της Ακροναυπλίας. Αναφέρει ακόμη ότι μακρύτερα ήταν η πηγή Κάναθος, όπου κάθε χρόνο λουζόταν η Ήρα για να αποκαταστήσει την παρθενία της.

Την εποχή της Ρωμαιοκρατίας ανακόπηκε η ακμή της Ακροναυπλίας αφού σχεδόν εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους (μαρτυρία του Πausανία τον 2ο μ.Χ. αιώνα).

Τον 6^ο μ.Χ. αιώνα, όταν σοβαροί κίνδυνοι απειλούσαν την Πελοπόννησο, οι βυζαντινοί, αποφασίζουν να στείλουν φρουρές στα κάστρα του Ναυπλίου. Όσοι φύλαγαν το Ναύπλιο μπόρεσαν το 589 να διώξουν τους Αβάρους, πράγμα που μαρτυρεί πως κάποιος μικρός συνοικισμός θα υπήρχε ακόμη τότε στο κάστρο ή στις παρυφές του Παλαμηδίου. Η δημιουργία του μεσαιωνικού Ναυπλίου δεν μπορεί να είναι άσχετη με τις μεγάλες μετατοπίσεις των πληθυσμών της κεντρικής ιδίως Πελοποννήσου προς οχυρές ακτές, κινήσεις που τις προκάλεσε το κατέβασμα των σλαβικών φυλών. Στα κάστρα του Ναυπλίου και της Μονεμβασιάς, τα διαμορφωμένα πια από τους πρόσφυγες της κεντρικής Πελοποννήσου, που ζήτησαν να ξεφύγουν από τις σλαβικές επιδρομές, ήρθαν στρατιωτικές ενισχύσεις από το Βυζάντιο, όταν αυτά κινδύνευαν από άλλους βαρβάρους.

---

⁷ Ανδριανοπούλου Γ., Ανδρουτσοπούλου Χ. [2009].

Όταν οι Φράγκοι μοιράστηκαν μεταξύ τους την Πελοπόννησο, ήταν πια αδύνατον να κρατηθεί το Ναύπλιο, αν και οι Έλληνες είχαν οχυρωθεί στο κάστρο. Όμως, ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός έφερε μια στρατιά από Φράγκους και Γερμανούς αλλά και από μερικούς Έλληνες και το πολιορκήσε (1204-5). Δεν ξέρουμε πόσο κράτησε η αντίσταση, φαίνεται όμως ότι το κάστρο είχε παρθεί το 1212 όταν ο Γοδεφρείδος ο Α΄ Βιλλαρδουίνος το παραχώρησε στον Κύρη των Αθηνών, Όθωνα de la Roche. Αφού αναγκάστηκε να το πολιορκήσει από τη στεριά και από τη θάλασσα, με τη βοήθεια τεσσάρων βενετσάνικων πλοίων, έκλεισε συμφωνία με τους απαυδισμένους κατοίκους. Για να υπερασπιστεί το Ναύπλιο, ήρθε ο ίδιος ο δεσπότης της Ηπείρου, Θεόδωρος Άγγελος.

Από το 1389, το Ναύπλιο προστίθεται στις κτήσεις της Γαληνότατης Δημοκρατίας, με την ονομασία *Napoli di Romania* και η πόλη διοικείται με προβλεπτή (*pronveditore*). Η παράδοση της πόλης στους Ενετούς έγινε από την τελευταία φράγκισσα κυρίαρχο του Ναυπλίου, τη Μαρία ντ' Εγκιέν, που βρισκόταν αντιμέτωπη με την οθωμανική απειλή και τις πιέσεις του φλωρεντινού άρχοντα της Κορίνθου. Στα 1396 πολιορκείται από τους Τούρκους χωρίς επιτυχία. Για να κρατήσει τις κτήσεις της αλλά και για την εμπορική εξάπλωση στην ανατολή, η Βενετία είχε ανάγκη από μεταβατικούς σταθμούς στα ελληνικά νησιά και στα παράλια που βρίσκονταν στους θαλάσσιους δρόμους της. Ο κόλπος του Ναυπλίου με την καστρινή πολιτεία του, ήταν ακόμη ένα πολύτιμο αραξοβόλι. Ο αυξανόμενος τουρκικός κίνδυνος και η εξέλιξη των πυροβόλων όπλων ανάγκασαν τη Δημοκρατία να προβεί σε εκτεταμένα οχυρωματικά έργα. Οι Τούρκοι πολιορκούν την πόλη στα 1463-79 και ξανά στα 1500-3 χωρίς πάλι κάποια επιτυχία. Το οχυρό της θέσεως, τα επαρκή οχυρωματικά έργα και η συνεργασία των κατοίκων ανάγκασαν τους Τούρκους του Κασίμ Πασά στα 1537-39 να λύσουν την πολιορκία από το Παλαμήδι που για πρώτη φορά χρησιμοποιείται ως θέση εγκατάστασης πυροβόλων.⁸

Το 1540, ύστερα από τρίχρονη πολιορκία, η Βενετία παραδίδει στους Τούρκους τη Μονεμβασιά και το Ναύπλιο. Η πρώτη τούρκικη κατοχή, υπήρξε μια περίοδος ευημερίας για την πόλη, που ήταν σημαντικό λιμάνι του Μοριά, πρωτεύουσα του σαντζακίου και έδρα του Μορά Πασά. Μεγάλο τμήμα του κτιριακού αποθέματος της πόλης καταστράφηκε ή έπαθε μεγάλες ζημιές από τα πυροβόλα των Τούρκων που είχαν εγκατασταθεί στον ανοχύρωτο τότε βράχο του Παλαμηδίου καθώς και στα υψώματα της Πρόνοιας. Όταν οι Τούρκοι ολοκληρώνουν την κατάληψη της Πελοποννήσου, στα τέλη του 16ου αι., οι μουσουλμάνοι στο Μοριά είναι ελάχιστοι. Γενικά, το Ναύπλιο σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου απολάμβανε πολλών προνομίων και αποτέλεσε έδρα του Τούρκου διοικητή της Πελοποννήσου, Μόρα Πασά. Μάλιστα, το τούρκικο διοικητήριο πιθανολογείται ότι βρισκόταν στην σημερινή πλατεία Συντάγματος, στο σημείο της σημερινής Εθνικής Τράπεζας. Την περίοδο αυτή δρούσαν στην πόλη σημαντικά εργαστήρια αγιογράφων της εποχής, όπως των Μόσχων και των Κακαβάδων.⁹

---

⁸ Andrews K. [1992]. σ. 10

⁹ Βασιλείου Α., Μπουντούρης Κ. [2010]. σ.5

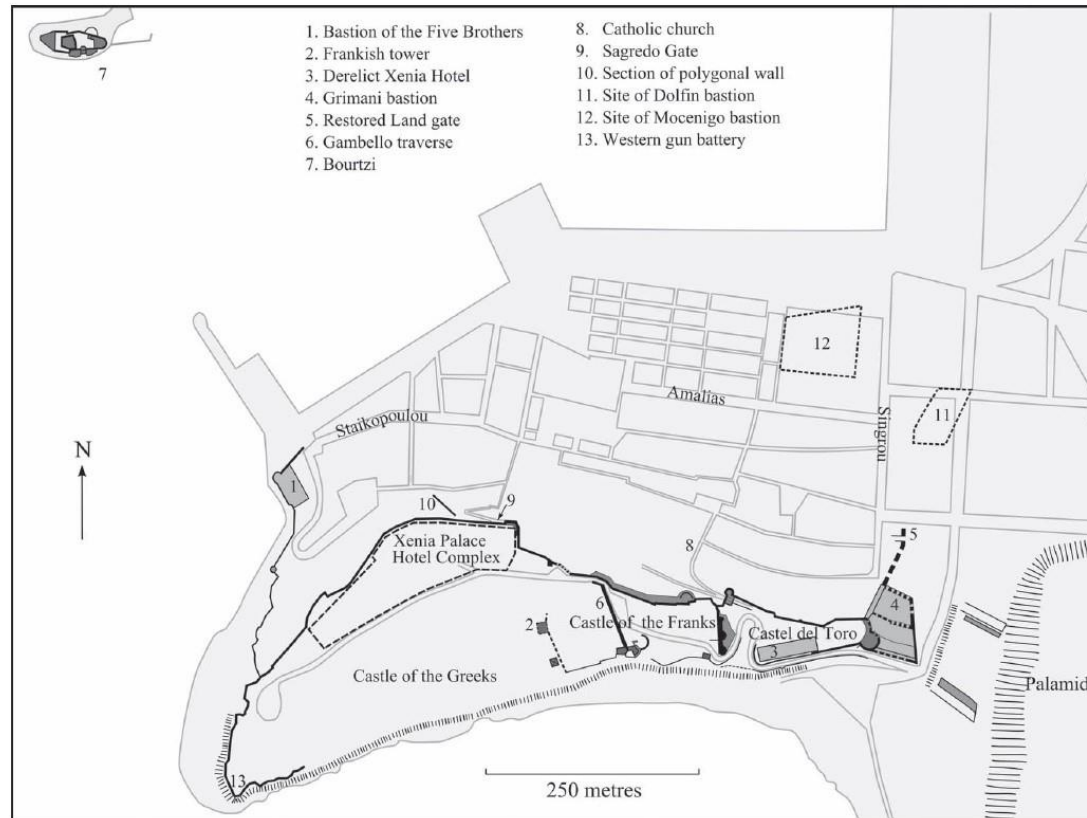
¹⁰ Schaefer W. [1961]. σσ. 168-9

Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, η Βενετία επιχειρεί ανακατάληψη των κτήσεων της στην Πελοπόννησο, θέλοντας να αντισταθμίσει την απώλεια της Κρήτης. Ο Francesco Morosini με την βοήθεια του ναυάρχου Konigsmark πολιορκούν την πόλη στα 1686. Κατά την πολιορκία αυτή η πόλη υπέστη μεγάλες καταστροφές, τόσο στα τείχη της κάτω πόλης, όσο και στα κτίρια, εξαιτίας των βολών του πυροβολικού. Ορισμένα τμήματά της καταστράφηκαν ολοσχερώς, όπως η νοτιοδυτική συνοικία της, από την οποία περνούσε και το υδραγωγείο, το οποίο καταστράφηκε εξαιτίας της ανατίναξης της πυριτιδαποθήκης που βρισκόταν κοντά στην Πύλη της Ξηράς. Όταν οι Ενετοί κατέλαβαν την πόλη, αποφάσισαν να επισκευάσουν τις ζημιές στα υφιστάμενα τείχη, εργασίες οι οποίες πραγματοποιήθηκαν την περίοδο 1686-99. Ταυτόχρονα, με διάταγμα του F. Morosini στα 1686 απαγορεύτηκε η κατοίκηση των φρουριών της Ακροναυπλίας και όλη η περιοχή επιχώθηκε για την κάλυψη αναγκών του πυροβολικού.¹⁰

Στις 10 Ιουνίου 1718, με παρέμβαση της Αγγλίας και της Ολλανδίας υπεγράφη η συνθήκη του Πασάροβιτς, μεταξύ Ενετίας και Τουρκίας, και το Ναύπλιο με ολόκληρη την Πελοπόννησο κατοχυρώθηκε στην τούρκικη κυριαρχία. Στο ερημωμένο από την σφαγή και πολιορκία Ναύπλιο, κατοίκησαν μόνο κάποιοι Αγάδες του τούρκικου στρατού, στους οποίους ο Σουλτάνος αυτοπροσώπως, δώρισε τις κατοικίες και τα κτήματα των χριστιανών. Το Ναύπλιο ξεπέφτει από το 1786 και έπειτα, όταν για στρατηγικούς και άλλους λόγους, αποφάσισαν οι Τούρκοι να κάνουν την Τριπολιτσά πρωτεύουσα του Μοριά, έδρα του Μόρα Πασά. Τη νύχτα του Αγίου Ανδρέα, στις 29 Νοεμβρίου 1822, οι Έλληνες με αρχηγό τον Στάικο Σταϊκόπουλο καταλαμβάνουν το Παλαμήδι και τέσσερις μέρες αργότερα, οι Τούρκοι συνθηκολογώντας, παραδίδουν την πόλη στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Το Ναύπλιο γίνεται πρωτεύουσα του ελεύθερου τμήματος της Πελοποννήσου, όμως στην ταραγμένη περίοδο του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, η πόλη υφίσταται μεγάλες καταστροφές και αλλαγές. Ο Θεόδωρος Βαλλιάνος μεταξύ 1822 και 1826 αναλαμβάνει τις επισκευές και στα τρία οχυρά. Το 1828 το Ναύπλιο γίνεται πρώτη πρωτεύουσα του ελεύθερου Ελληνικού κράτους με τον Ιωάννη Καποδίστρια Κυβερνήτη, να προσπαθεί να ανασυντάξει τον εξαθλιωμένο λαό. Ταυτόχρονα σημειώνεται εισροή πληθυσμού από όλη την υπόδουλη Ελλάδα, εγκατάσταση δημόσιων υπηρεσιών, με επακόλουθο την ανέγερση πολλών δημόσιων κτιρίων καθώς και την επισκευή των οχυρώσεων.

Μετά από πολλές αποφάσεις Εθνοσυνελεύσεων που τελικά δεν πραγματοποιήθηκαν, το Ναύπλιο γίνεται οριστικά πρωτεύουσα του κράτους το 1829. Στην Καποδιστριακή περίοδο ανάγονται η ρυμοτόμηση και επανασύσταση της Πρόνοιας, η εξυγίανση της ίδιας της πόλης, η επανασύσταση στρατιωτικού νοσοκομείου στην Ακροναυπλία και η σύσταση στρατώνων στην Ακροναυπλία και το Παλαμήδι.

Με το πρωτόκολλο του Λονδίνου στις 03.02.1830 ιδρύεται το Ελληνικό Κράτος. Το τέλος αυτής της περιόδου σηματοδοτεί η δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια στις 27.09.1831. Ακριβώς ένα χρόνο μετά, εκδίδεται το Πολεοδομικό Διάταγμα με το οποίο ανοικοδομείται η παραλιακή ζώνη. Στις 25.01.1833 έρχεται στο Ναύπλιο ο Όθων. Το 1834 το Ναύπλιο παύει να είναι πρωτεύουσα της Ελλάδος, δεν χάνει όμως τη σημασία του ως στρατηγική και εμπορική θέση. Ανακηρύσσεται μάλιστα φρούριο Α΄Κλάσεως, δηλαδή ως ένα από τα ισχυρότερα φρούρια της τότε Ελλάδος. Το Ναύπλιο βρέθηκε για τελευταία φορά στο επίκεντρο των γεγονότων, με τη Ναυπλιακή Επανάσταση κατά του Όθωνα, που ξέσπασε τον Φεβρουάριο του 1862, και έμεινε γνωστή ως «Ναυπλιακά».¹¹

Τα κατάλοιπα των οχυρώσεων στο σύγχρονο Ναύπλιο. Brooks Allan [2016]

¹¹ Λαμπρινίδης Μ. [1898]. σσ. 244-71

Γ. Περιγραφή του συνόλου των οχυρώσεων

Η πόλη του Ναυπλίου, όπως προαναφέρθηκε, εκτείνεται στον μυχό του Αργολικού Κόλπου, με την παλιά πόλη να καταλαμβάνει κυρίως την δυτική πλευρά, ενώ οι διαδοχικές προεκτάσεις της νέας πόλης έγιναν με βορειοανατολική και νοτιοανατολική κατεύθυνση. Η γεωμορφολογία της πόλης συνέβαλλε σημαντικά στην έκταση και τη μορφή των οχυρώσεων που ουσιαστικά περικλείουν τον αρχικό πολεοδομικό ιστό. Έτσι, νότια της σημερινής παλιάς πόλης, στην ομώνυμη βραχώδη χερσόνησο, βρίσκεται το κάστρο της Ακροναυπλίας, από όπου εξασφαλιζόταν η πλήρης εποπτεία του Αργολικού Κόλπου. Από το ανατολικό άκρο της Ακροναυπλίας, και με κατεύθυνση βορειοδυτικά, ξεκινούν να διαμορφώνονται οι οχυρώσεις της πόλης, οι οποίες διέρχονται από τη σημερινή λεωφόρο Αμαλίας (προγενέστερα το όριο του ενετικού λιμανιού) και καταλήγουν στο νότιο άκρο του φρουρίου. Για την αντιμετώπιση των από θαλάσσης επιθέσεων, δρομολογήθηκε η δημιουργία επιθαλάσσιου φρουρίου (Μπούρτζι) στην βραχονησίδα των Αγίων Θεοδώρων, 450 μέτρα από το λιμάνι της πόλης. Τέλος, νοτιοανατολικά της παλιάς πόλης και σε υψόμετρο 200 μέτρων, βρίσκεται το κάστρο του Παλαμηδίου, με την κατασκευή του οποίου ολοκληρώθηκε το συγκρότημα των οχυρώσεων του Ναυπλίου. Παρακάτω περιγράφονται αναλυτικότερα όλες οι οχυρωματικές κατασκευές της πόλης του Ναυπλίου:

Το Κάστρο των Τόρων σήμερα, κατειλημμένο από το ξενοδοχείο Ξενία. (cityofnauplio.gr)

Γ.1. Οι οχυρώσεις της Ακροναυπλίας

Το κάστρο της Ακροναυπλίας είναι ακανόνιστου σχήματος και ακολουθεί το φρύδι του βράχου. Αποτελείται από τρία επίπεδα, συνολικών μέγιστων διαστάσεων μήκους 900 μ., πλάτους 400 μ. και ύψους 85 μ. Τα τρία αυτά επίπεδα αποτελούν σήμερα και τα τρία διακριτά κάστρα της Ακροναυπλίας : το Κάστρο των Τόρων, το Φράγκικο και το Ρωμέικο Κάστρο.

Η πρόσβαση από την κάτω πόλη στην ακρόπολη, γίνεται μέσω ενός σύγχρονου δρόμου που ακολουθεί τη γραμμή της τάφρου γύρω από τον προμαχώνα Grimmani και στην συνέχεια ανεβαίνει την πλαγιά κάτω από το νότιο τείχος του κάστρου των Τόρων, εν μέρει αποκομμένος από το βράχο και εν μέρει κτισμένος πάνω σε έναν τοίχο αντιστήριξης.

Η εξωτερική πύλη του συμπλέγματος της εισόδου στο βόρειο άκρο της τραβέρσας Gambello. Το ημικυκλικό barbakane βρίσκεται αριστερά. Στο κέντρο διακρίνονται τα κατάλοιπα του κατεδαφισμένου fausse-braye. Brooks Allan. [2016].

Το κάστρο των Τόρων (torus = ύψωμα), είναι χωρισμένο από το Φράγκικο με ένα τείχος που τελειώνει σε τετράγωνο πύργο, υψωμένο πάνω από τη θάλασσα. Το εσωτερικό του Κάστρου των Τόρων κυριαρχείται σήμερα από το κέλυφος του εγκαταλελειμμένου ξενοδοχείου Ξενία. Στην άκρη του βρίσκεται ένας στρογγυλός προμαχώνας και το παρακείμενο τμήμα του βόρειου τείχους που καμπυλώνει για να το συναντήσει. Το στηθαίο του πύργου είναι εξοπλισμένο με δύο ανοιχτές και τέσσερις θολωτές πολεμίστρες. Η παρακείμενη καμπύλη του βόρειου τείχους βρίσκεται σε ελαφρώς χαμηλότερο επίπεδο και διαθέτει δύο ανοιχτές πολεμίστρες. Κοιτώντας από κάτω, η διαμόρφωση αυτή, δίνει την εντύπωση ενός διπλού στρογγυλού πύργου. Ωστόσο, το νότιο μέτωπο του Κάστρου των Τόρων έχει σχεδόν καταστραφεί ολοκληρωτικά από τις σύγχρονες κατασκευές.¹²

Μια ορθογώνια πύλη βρίσκεται στη βορειοδυτική γωνία του Κάστρου των Τόρων, όπου το βόρειο τείχος προχωράει δεξιόστροφα προς νότο για να συναντήσει τη βορειοανατολική γωνία του Κάστρου των Φράγκων. Ένας στρογγυλός πύργος προβάλλει από την γωνία της πύλης. Η πορεία των οχυρώσεων συνεχίζει πέρα από την πύλη και εκβάλλει στην καμπύλη του σύγχρονου δρόμου, ακριβώς μπροστά από το Ξενία. Αν και ο δρόμος και το ξενοδοχείο έχουν εξαλείψει τα πάντα στη δυτική άκρη του Κάστρου των Τόρων, ο ανατολικός όγκος του Κάστρου των Φράγκων επιβιώνει ακόμη.

Πέρα από το ανατολικό τείχος, ο δρόμος περνάει από τη θέση που βρισκόταν το στρατιωτικό νοσοκομείο του 19^{ου} αιώνα, όπου συναντάμε και το παρεκκλήσι του, τους Αγίους Αναργύρους που σώζονται ακόμη. Μπροστά ακριβώς, βρίσκεται το εγκάρσιο τείχος (traversa) Gambello με το νότιο σύμπλεγμα της πύλης της να καλύπτεται από ένα καμπύλο περιτείχισμα. Εφαπτόμενο στον ακανόνιστο πύργο, διασώζεται ένα τμήμα 10 μέτρων του αρχικού τείχους (fausse-braye), προστατεύοντας την εξωτερική πύλη. Το άνοιγμα στο αρχικό τείχος είναι το μόνο στοιχείο του συμπλέγματος της πύλης που ήταν ευάλωτο σε άμεσες βολές από τα ανατολικά και επομένως προστατεύεται από έναν ημικυκλικό προμαχώνα (demi-lune).

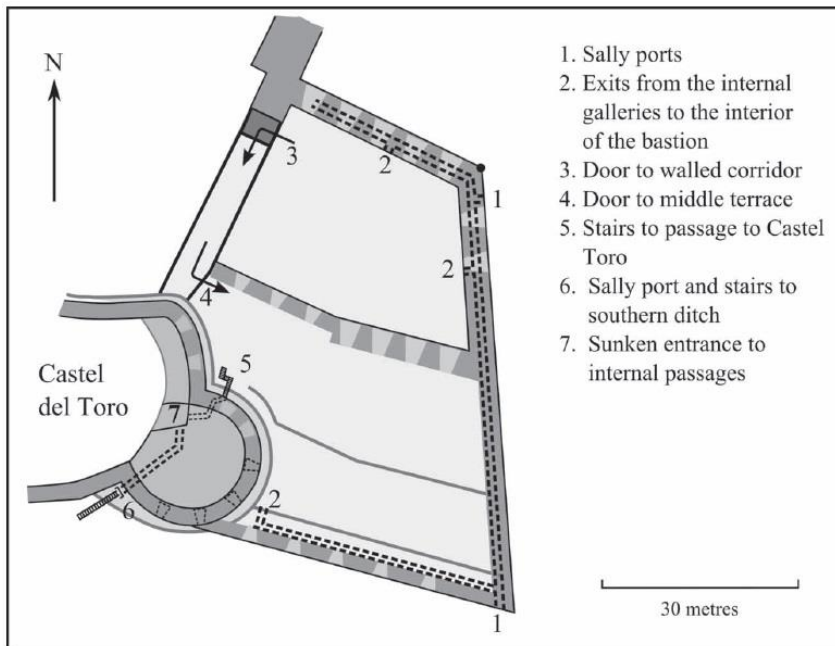
Ένα χαμηλό λεπτό τείχος κτισμένο πάνω στον κάθετο βράχο περικλείει τη νότια πλευρά, ενώ στα δυτικά βρίσκεται ο ακανόνιστος διαμορφωμένος εσωτερικός πύργος της πύλης, που κτίστηκε στο νότιο άκρο του εγκάρσιου τείχους. Η εσωτερική πύλη οδηγεί σε έναν κεκλιμένο διάδρομο, με δύο τοξωτά περάσματα που χωρίζονται από ένα υπαίθριο τμήμα. Η πλατφόρμα της στέγης της πύλης και το παραπέτο, ανυψώνονται περίπου ένα μέτρο πάνω από τη στάθμη του εγκάρσιου τείχους. Σκαλοπάτια κάτω από την πλατφόρμα οδηγούν στη θύρα που δίνει πρόσβαση στον τριγωνικό προμαχώνα. Στο βόρειο άκρο της η traversa Gambello κάνει μια

¹² Brooks Allan. [2016]. σσ. 31-42

στροφή μέχρι να συναντήσει το βόρειο τείχος του Κάστρου των Φράγκων. Αυτή η απόκλιση, δημιούργησε ένα στενό τυφλό πέρασμα που απέκρυπτε μια δευτερεύουσα πύλη.

Πενήντα μέτρα δυτικά του εγκάρσιου τείχους βρίσκονται τα κατάλοιπα του δυτικού τείχους του Κάστρου των Φράγκων. Στο νότιο άκρο του τείχους και κατά μήκος της δυτικής του πλευράς βρίσκεται ένα τετράγωνο με πυραμιδοειδή στέγη κτίριο, κατασκευασμένο το 1713. Πρόκειται για το μοναδικό Ενετικό διασωθέν στρατιωτικό κτίριο της ακρόπολης. Δυτικά από το σημερινό Ρολόι, η βόρεια πλευρά της ακρόπολης κυριαρχείται από σύγχρονες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις κτισμένες στη θέση των Ενετικών στρατώνων.

Γ.2. Οι οχυρώσεις της πόλης

Ο Προμαχώνας Grimmani. Brooks Allan. [2016]

Οι οχυρώσεις της κάτω πόλης, απλές στη χάραξή τους, ξεκινούν από το Κάστρο των Τόρων και κατέβαιναν μέχρι τη θάλασσα, στον μικρό κυκλικό πύργο Contarina. Στο μέσο αυτής της ανατολικής πλευράς σχηματίζεται αμβλεία γωνία, όπου ανοίγεται η Ανατολική κύρια Πύλη, στο ένα πλευρό της οποίας αναπτυσσόταν ορθογωνικός πύργος για τη φύλαξή της. Στην ίδια ανατολική πλευρά η θάλασσα εισχωρούσε μέσα στην ξηρά δημιουργώντας έναν κολπίσκο, ο οποίος έπαιζε τον ρόλο τάφρου και έφτανε μέχρι τη βάση του Castel Toro. Στο βόρειο θαλάσσιο τείχος της πόλης, όχι μακριά από τον ΒΑ μικρό πύργο Contarina, υπήρχε η Πύλη της Θάλασσας. Σε ολόκληρο τον περίβολο της πόλης, που συνέχιζε την πορεία του προς τα δυτικά, -ακολουθώντας την ενετική ακτογραμμή - για να κλείσει πάνω στους βράχους της χερσονήσου, έως τα τείχη του Κάστρου των Ελλήνων, ακολουθώντας τη μορφολογία του εδάφους, βρίσκονταν και άλλες βοηθητικές πύλες, όπως η Porta della Piazza, η Porta dei Forni κ.ά.¹³ Αποτελούνταν από ένα σύμπλεγμα Προμαχώνων και Πύργων, πολλοί από τους οποίους πλέον δεν σώζονται, οπότε η

¹³ Στεριώτου Ιωάννα. [2017]. σ.303

σημερινή εικόνα που έχουμε είναι τμηματική, με σημειακά κατάλοιπα.

Όπως περιγράφει ο Kevin Andrews, το μακρύ βορειοδυτικό τμήμα που τρέχει διαγωνίως μέχρι την ακτή, είναι ένα λεπτό τείχος κτισμένο από ποικιλία λίθων που προσφέρουν ελάχιστες ενδείξεις για την χρονολογία ή τους κατασκευαστές του¹⁴. Κάποια τμήματα είναι κατασκευασμένα από διάφορους μικρούς λίθους. Άλλα είναι φτιαγμένα από μεγάλες, αιχμηρές πέτρες, ενωμένες με ισχυρό κονίαμα, και προσεκτικά τοποθετημένους γωνιακούς λίθους. Το τείχος καταλήγει σε έναν ψηλό, στρογγυλό πύργο με μια ελαφριά κλίση. Ένα σύγχρονο μονοπάτι που ανυψώνεται περίπου 2 μ. πάνω από τη στάθμη της θάλασσας, βρίσκεται τώρα ανάμεσα στον πύργο και στο νερό. Κατασκευασμένος από τραχιά τοιχοποιία, ο πύργος στερείται του τυπικού βενετσιάνικου κορδονιού, και πρέπει να προηγείται του παρακείμενου τμήματος του τείχους, βόρεια του Προμαχώνα των Πέντε Αδερφών. Αν και αρχικά ο πύργος πρέπει να ήταν κενός, σήμερα τόσο το εσωτερικό του, όσο και ολόκληρη η περιοχή εσωτερικά της πύλης, έχει γεμίσει και καταληφθεί από εγκαταλελειμμένες σύγχρονες κατασκευές από σκυρόδεμα.¹⁵

Η παράκτια περιοχή βόρεια του Προμαχώνα των Πέντε Αδερφών, καταλαμβάνεται από μια φαρδιά σύγχρονη προβλήτα, κτισμένη πάνω από τον ενετικό μόλο που εκτεινόταν με κατεύθυνση το Μπούρτζι. Από τα Πέντε Αδέρφια, τα τείχη προχωρούν βορειοανατολικά και μετά εξαφανίζονται κάτω από ένα σύγχρονο δρόμο (οδός Σταϊκοπούλου), και συνεχίζουν κατά μήκος της νότιας πλευράς της σύγχρονης εξέδρας

Περίπου μπροστά από το ξενοδοχείο Grand Bretagne βρισκόταν ο προμαχώνας της Αγίας Τερέζας, με την Πύλη της Πλατείας στη γωνία του δυτικού άκρου της. Από αυτό το σημείο και ανατολικά, η πορεία του τείχους διατηρείται στο σύγχρονο σχέδιο του δρόμου. Η οδός Αμαλίας δημιουργήθηκε όταν τα τείχη κατεδαφίστηκαν το 1867. Τα θεμέλιά τους εξακολουθούν να υπάρχουν ακριβώς κάτω από την επιφάνειά της οδού, στη νότια πλευρά του δρόμου και αποκαλύφθηκαν το 2013 κατά τη διάρκεια της τοποθέτησης νέου οδοστρώματος.

Το μακρύ βόρειο τμήμα του παραθαλάσσιου τείχους κατέληγε στον Πύργο Contarina. Τα θεμέλιά του τώρα βρίσκονται κάτω από την πλακόστρωτη επιφάνεια της Πλατείας Καποδίστρια, μια ανοιχτή περιοχή που δημιουργήθηκε όταν κατεδαφίστηκε ο Προμαχώνας Dolfin. Απέναντι, το γυμνάσιο της πόλης στέκεται στη θέση του Προμαχώνα Mocenigo. Από αυτό το σημείο, τα τείχη συνέχιζαν νότια προς την Πύλη της Ξηράς. Στο τέλος των οχυρώσεων της πόλης στην κλίση του χαμηλού υψώματος που συνδέει το Παλαμήδι με τον λόφο της Ακροναυπλίας, βρίσκεται ο τετράπλευρος Προμαχώνας Grimmiani, κτισμένος σε τρία βαθμωτά πλατώματα. Η ξηρή τάφος που βρισκόταν γύρω από την ανατολική και νότια όψη, τώρα καταλαμβάνεται από τον σύγχρονο δρόμο που οδηγεί στην Ακροναυπλία. Προς τα νότια, το εξωτερικό τείχος συνέχιζε μέχρι το Κάστρο των Τόρων, όπου η τάφος τελικά ανοιγόταν στην παραλία. Αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν πλέον εξαφανιστεί κάτω από τους σύγχρονους δρόμους, τους χώρους στάθμευσης και τις τουριστικές εγκαταστάσεις. Στη βορειοδυτική γωνία του Προμαχώνα, μια τετράγωνη πύλη με ανακουφιστικό τόξο, οδηγεί από το κατώτερο πλάτωμα σε έναν τετράγωνο, μικρό θολωτό θάλαμο. Μπροστά βρίσκεται μια πανομοιότυπη πύλη που

---

¹⁴ Brooks Allan. [2016]. σσ. 17-19

¹⁵ Brooks Allan. [2016]. σσ. 17-19

τώρα οδηγεί σε μια απροστάτευτη κάθοδο στην οδό Συγγρού. Ίχνη σκαλοπατιών στο επίπεδο του δρόμου υποδεικνύουν την αρχική πρόσβαση. Μια τοξωτή θύρα στα αριστερά οδηγεί στο πέρασμα που ανεβαίνει στους πρόποδες του Κάστρου των Τόρων. Στο τέλος του διαδρόμου, μια άλλη τοξωτή θύρα δίνει πρόσβαση στο μεσαίο πλάτωμα ενώ τα σκαλοπάτια που χτίστηκαν κόντρα στα βαριά κατεστραμμένα τείχη του μεγάλου κυκλικού Προμαχώνα του Κάστρου των Τόρων, ανεβαίνουν σε μια πύλη που βρίσκεται στη μέση της διαδρομής μέχρι τον πύργο. Μετά τη βάση των σκαλοπατιών, μια κυκλική ράμπα που διατρέχει τη βάση του πύργου, δίνει πρόσβαση στο ανώτερο πλάτωμα που σήμερα είναι ερειπωμένο και κατάφυτο.

Γ.3. Το Μπούρτζι

Το μικρό βραχώδες νησί στην είσοδο του λιμανιού, σήμερα γνωστό με το όνομα Μπούρτζι, αρχικά ονομαζόταν απλά σκόπελος ή κάστρο της θάλασσας από τους Ενετούς, οι οποίοι φαίνεται να ήταν και οι πρώτοι που το οχύρωσαν. Αργότερα οι Έλληνες το αποκαλούσαν «Καστέλι». Η σημερινή του ονομασία προέρχεται από την τουρκοκρατία και σημαίνει προμαχώνας και ειδικό οχύρωμα μέσα στη θάλασσα.¹⁶ Το φρούριο ακολουθεί το σχήμα του νησιού, και ο φυσικός βράχος χρησιμεύει ως υποδομή μέχρι το ύψος των 5,70 μ. Η κάτοψη είναι επιμήκης, με άξονα προσανατολισμένο στην κατεύθυνση ανατολής – δύσης. Στα άκρα σχηματίζονται προμαχώνες με καμπύλες απολήξεις.¹⁷ Η εξωτερική επιφάνεια της υποδομής έχει εξομαλυνθεί με επιχώσεις και κάλυψη με σχιστόλιθο. Η πρόσοψη έγινε είτε επίπεδη, με πλήρωση των κοιλοτήτων με τοίχο, είτε κεκλιμένη με αναλογία 4:1, κατά τη συνήθη πρακτική της εποχής.¹⁸ Το φρούριο αποτελείται από έναν κεντρικό πύργο (donjon) και δύο μπαταρίες εκατέρωθεν του, μία προς την πλευρά της ξηράς και μία προς τη θάλασσα. Ο κεντρικός πύργος ακανόνιστου εξαγώνου, έχει την ισχυρότερη και υψηλότερη μπαταρία η οποία καλύπτει την πυριτιδαποθήκη και είναι το τελευταίο σημείο άμυνας του φρουρίου. Οι επάλξεις των προμαχώνων της θάλασσας και της στεριάς καταλήγουν στο ίδιο ύψος. Το ογκώδες σώμα της κατασκευής αποτελείται από ξαναχρησιμοποιημένο σχιστολιθικό τείχος και είναι επιχωμένο ομοιόμορφα σε όλες τις μεριές. Η κάτοψη έχει σχήμα ακανόνιστου εξαγώνου, αλλά μόνο οι ορθές γωνίες είναι κτισμένες με λαξευτούς ασβεστόλιθους. Σε ύψος 16,40 μ. από τη θάλασσα διαμορφώνεται κοσμήτης από ασβεστόλιθο, ο οποίος δεν έχει την καθαρή μορφή ημικυκλίου που μετά το 1500 εφαρμόστηκε γενικά, αλλά ένα κατάλληλο προφίλ ώστε να απομακρύνει το νερό. Το ύψος του κοσμήτη έχει επιλεγεί αυθαίρετα και δεν ταυτίζεται με το ύψος του δώματος.

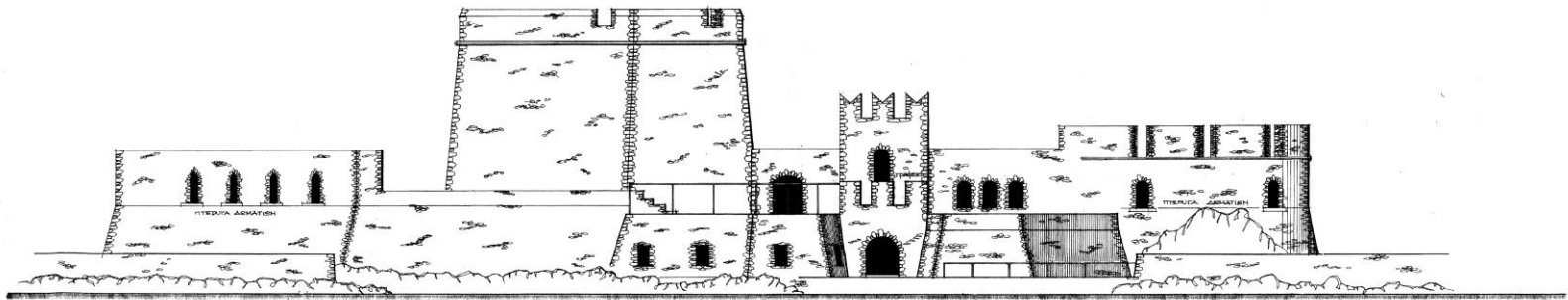
¹⁶ Καρούζου Σέμνη. [1979]. σσ. 34-35

¹⁷ Πινάτση – Ασλανίδης. [2011]. σελ. 58

¹⁸ Schaefer Wulf. [1944]. σσ. 92-105

Το κτίριο εσωτερικά χωρίζεται σε τρεις θολοσκεπείς ορόφους, των οποίων η κατακόρυφη επικοινωνία γινόταν με κινητές σκάλες για λόγους ασφαλείας. Στο κατώτερο επίπεδο βρίσκεται κυκλικής κάτοψης δεξαμενή, χωρητικότητας 27 κ.μ. Ψηλότερα βρίσκονται σε τρία επίπεδα δωμάτια που απολήγουν σε ημικύκλια μήκους 3.1, 3.4, 3.5, μ. Καλύπτονται με καμάρες από μικρούς αργούς λίθους, όπως και οι τοίχοι με συχνή παρεμβολή κεραμιδιών. Το κονίαμα είναι χονδρόκοκκο και απλωμένο με το μυστήρι ώστε να παραλάβει τις ανωμαλίες. Το ύψος των δύο κατώτερων δωματίων είναι 2,7 μ. ενώ του τελευταίου 3,0 μ. Στο μεσαίο επίπεδο διαμορφώνεται στα βορειοδυτικά ένα ακανόνιστης κάτοψης δωμάτιο, το οποίο πριν τη διαμόρφωση της εξωτερικής κλίμακας, οδηγούσε προφανώς στην είσοδο του πύργου. Επειδή αυτή η κλίμακα εν μέρει αποκρύπτει την αρχική είσοδο, το εσωτερικό είναι προσπελάσιμο μόνο από το δώμα, μέσω σχεδόν κατακόρυφα διατεταγμένων οπών πλάτους 90 εκ. Τα ανοίγματα στο θόλο διαμορφώνονται με πωρόλιθο.¹⁹

Καθώς ο κεντρικός πύργος δεν είχε αρκετούς χώρους έπρεπε να κτιστούν οι διαιρεμένοι σε δωμάτια προμαχώνες στα δύο άκρα του φρουρίου. Αυτοί είχαν το ίδιο ύψος, την ίδια σκάρπα, την ίδια ημικυκλική απόληξη, αλλά δεν ήταν απολύτως συμμετρικοί. Ωστόσο, η ομοιότητα τους δίνει στο φρούριο την εικόνα ενότητας.

Σκαρίφημα όψεως του επιθαλάσσιου φρουρίου. Αρχεία Ε.Ο.Τ. Φεβρουάριος 1985

Η μεγαλύτερη δυτική πτέρυγα, ο προμαχώνας προς τη θάλασσα, περιλαμβάνει στο δυτικό άκρο μια κυκλική δεξαμενή, περίπου 40 κ.μ. Τα 7 δωμάτια διατάσσονται σαν βεντάλια και είναι προσπελάσιμα μόνο από την αυλή μέσω θυρών με χαμηλωμένα τόξα από πωρόλιθο. Κάθε δωμάτιο είχε ένα αρχικά κυκλικό ή σε μερικές περιπτώσεις τετράγωνο φραγμένο άνοιγμα στο κλειδί του θόλου, με καλοδουλεμένους ασβεστόλιθους και κωνική διάταξη προς τα πάνω που απολήγει σε κυκλικό άνοιγμα διαμέτρου ενός ποδός, που κλείνει με κιγκλίδωμα. Αυτά τα ανοίγματα ήταν τα μοναδικά που εισήγαγαν αέρα και φως στα δωμάτια. Τα παράθυρα

¹⁹ Schaefer Wulf. [1944]. σσ. 92-105

είναι πολύ νεώτερα και ανήκουν στην μετατροπή του φρουρίου σε ξενώνα. Ευτυχώς έγιναν τόσο μικρά που διατηρούν το χαρακτήρα κανονιοθυρίδων. Ο αρχικός εντελής ανοικτός προθάλαμος των δωματίων διαιρέθηκε με έναν μεταγενέστερο κατά μήκος διατεταγμένο τοίχο και στεγάστηκε με δύο θόλους. Το δώμα είναι προσπελάσιμο από μικρή κλίμακα. Καλυπτόταν με ένα δάπεδο από βότσαλα με κλίση προς τη δεξαμενή. Το στηθαίο έχει πολλαπλώς τροποποιηθεί και κυρίως υπερυψωθεί.

Ο προμαχώνας προς την ξηρά είναι κάπως μικρότερος Περιλαμβάνει μόνο πέντε δωμάτια και καμμία δεξαμενή. Και εδώ ο προθάλαμος αργότερα στεγάστηκε. Οι απομακρυσμένες από τον βομβαρδισμό από την πόλη γωνίες στα δυτικά και βόρεια διατηρούν ακόμα επάλξεις μορφής χελιδονοουράς. Το διατηρούμενο στηθαίο κατασκευάστηκε μετά την καταστροφή του 1822 με νεοβυζαντινό τρόπο. Ο κοσμήτης δεν υπάρχει εκεί που διαμορφώνονται επάλξεις μορφής χελιδονοουράς, αλλά αρχίζει με το καινούριο στηθαίο. Αυτό διαμορφώνεται με κεκλιμένης απόληξης τοίχους ύψους 2,0 μ. από διάφορων μεγεθών ασβεστόλιθους που περιβάλλονται από πλίνθους. Τα ανοίγματα των κανονιών είναι φαρδιά και οι παρειές τους διαμορφώνονται με επιμελημένους πωρόλιθους. Τα φουρούσια για το κατεστραμμένο φυλάκιο στο ανατολικό άκρο είναι επίσης διαμορφωμένα σύμφωνα με τα παρόκ παραδείγματα, χωρίς να κατορθώνουν να προσεγγίζουν ούτε έστω περίπου την διατομή τους.²⁰

Γ.4. Το Παλαμήδι

Το φρούριο του Παλαμηδίου βρίσκεται στην κορυφή του ομώνυμου λόφου σε ύψος 220 μ., στα ανατολικά της πόλης. Χτίστηκε στο διάστημα 1711-1715 και έπεσε στα χέρια των Οθωμανών προτού ολοκληρωθούν τα έργα. Κτήτορας ήταν ο Ενετός Προβλεπτής του Ναυπλίου Agostino Sagredo και μηχανικοί οι Giancix και La Salle. Πρόκειται για ένα σπουδαίο έργο οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, το οποίο ενσωματώνει όλες τις αρετές και την εμπειρία που είχε κατακτηθεί στην οχυρωματική έως τον 18^ο αιώνα. Αποτελείται από ένα συγκρότημα προμαχώνων, οι οποίοι διαθέτουν υδατοδεξαμενές, αποθήκες πυρομαχικών και τροφίμων και συχνά τάφρους, καταχύστρες, φονιάδες, εξωτερικούς ενισχυτικούς περιβόλους, στρατώνες κτλ.

Η βασική ιδέα της οργάνωσής του ήταν η κατασκευή μεμονωμένων οχυρωμάτων που θα ακολουθούσαν τις βασικές αρχές της εποχής στο σύστημα κατασκευής προμαχώνων, οχυρών που μπορούσαν να λειτουργήσουν και ανεξάρτητα, αυτοτελώς τοποθετημένα στα κρίσιμα σημεία του ορεινού αναγλύφου του βουνού, έτσι ώστε το πυροβολικό, με το οποίο θα ήταν εφοδιασμένο κάθε ένα, να κάλυπτε τα διπλανά οχυρά-προμαχώνες. Ολόκληρο αυτό το αμυντικό σύνολο περιέβαλλε οχυρός περίβολος, με την κύρια πύλη προς την πλευρά της ενδοχώρας και μια δευτερεύουσα προς την πλευρά της πόλης του Ναυπλίου.²¹

Όλοι οι προμαχώνες συνδέονται μεταξύ τους με τείχος, έτσι ώστε να προστατεύονται οι υπερασπιστές του φρουρίου κατά τη μετακίνησή τους από τον ένα προμαχώνα στον άλλο από τα εξωτερικά εχθρικά πυρά. Σύμφωνα με την επιγραφή πρώτος κτίστηκε

---

²⁰ Schaefer Wulf. [1944]. σσ. 92-105

²¹ Στεριώτου Ιωάννα. [2017]. σελ. 310

ο Προμαχώνας του Αγίου Ανδρέα και ακολούθησαν οι υπόλοιποι σχεδόν ακτινωτά του αρχικού, ανάλογα με τη διαμόρφωση του εδάφους.

Στο σχέδιο του Coronelli με τις προτάσεις του Giancix, εμφανίζεται η σύλληψη της οχύρωσης του λόφου με τέσσερις (4) διαδοχικούς αλληλουποστηριζόμενους προμαχώνες, οι οποίοι αναπτύσσονται εν σειρά, κλιμακούμενοι με τη μορφολογία του εδάφους, στον άξονα βορρά – νότου. Δύο ακόμη προμαχώνες οχυρώνουν το μικρό πλάτωμα ανατολικά και όλο το συγκρότημα κλείνει με τείχη. Το 1711 ξεκινάει η κατασκευή του μεγάλου προμαχώνα του Αγ. Ανδρέα (St. Girardo), ο οποίος αποτελούσε το διοικητήριο και περιελάμβανε το πλουσιότερο και αρτιότερα κτιριακά εξοπλισμένο συγκρότημα χώρων, καθώς και το μικρό εκκλησάκι του Αγ. Ανδρέα του Πρωτόκλητου. Πρόκειται για ένα μικρό ναό, ο οποίος κατά το ανατολικό του ήμισυ βρίσκεται κάτω από τον βράχο. Ο ναός στην αρχική του κατασκευή ήταν αφιερωμένος στον Άγιο Γεράρδο, προστάτη άγιο της οικογένειας των Σαγρέδων. Στην Επανάσταση του 1821 το φρούριο κατελήφθη ανήμερα του Αγίου Ανδρέα και οι Έλληνες αφιέρωσαν το ναό στη μνήμη του. Στο βάθος της πρώτης καμάρας, πλησίον του ναού, ανοίγεται μια μικρή είσοδος που, μέσω μιας μικρής διόδου, οδηγούσε σε ένα τετράπλευρο δωμάτιο, τη λεγόμενη «φυλακή του Κολοκοτρώνη». Ο χώρος αυτός, που προφανώς αποτελούσε εφεδρική πυριτιδαποθήκη, επικράτησε να αποκαλείται έτσι στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μετά την κατάργηση των φυλακών του Παλαμηδίου. Πάνω από τη μεγάλη πύλη αυτού του προμαχώνα, σώζεται εντειχισμένη πλάκα που φέρει ανάγλυφο τον φτερωτό Λέοντα και την εξής επιγραφή:

SUBLIMIA VERUM MOLIENS AUGUSTINUS SAGREDO
PROV (ISOR) CL (ASIS) MARIS ET MONTI ARCEM IMPOSUIT
URBI PROPUGNACULUM
REGNUM ARGIVA ACIE OLIM IN BELLO TUTATUS,
NUNC IN PACE VALIDO MUNIMINE FIRMAVIT
ANNO M.DCC.XII

Ο αληθώς υψηλά μηχανώμενος Αυγουστίνος Σαγρέδος
Γενικός Προβλεπτής της Θαλάσσης, και επί του όρους φρούριο ίδρυσε,
της πόλεως προπύργιον.

Το Βασίλειον κατά την παρά Άργος μάχην ποτέ διαφυλάξας,
(εννοεί την καταπολέμηση από το Άργος του τουρκικού στρατού και την διασκορπίση του στρατού του Σερασκέρη Ισμαήλ Πασά στο
Μέρμπακα)

νυν εν ειρήνην δι' ισχυρού οχυρώματος εξησφάλισεν.
Έτει 1712

Σε άλλο προμαχώνα του Παλαμηδίου διατηρείται η εξής επιγραφή :

AUGUSTINUS SAGREDO
PROV (ISOR CL(ASIS) MARIS
A FUNDAMENTIS EREXIT.
ANNO M.DCC.XII

Ο Αυγουστίνος Σαγρέδος
Προβλεπτής της θαλάσσης
Εκ θεμελίων ανήγειρεν.
Εν έτει 1712

Στα νότια του Προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα, βρίσκεται ο Προμαχώνας Φωκίων Στο νοτιοανατολικό σημείο υπάρχει πύλη που οδηγεί σε στενή απότομη σκάλα πάνω από τη βραχώδη ακτή της Αρβανιτιάς. Από την πύλη αυτή, ο επισκέπτης μπορεί να προχωρήσει νοτιοανατολικά, προς τον Προμαχώνα του Θεμιστοκλή. Μια προστατευμένη κλίμακα τον συνδέει προς βορρά με τον μικρό προμαχώνα Robert (Maschio). Πρόκειται για προμαχώνα ύψους περίπου 17 μ., ο οποίος προστατεύει την κατώτερη είσοδο του φρουρίου, την είσοδο προς την πόλη μέσω της Πύλης της Ξηράς. Ονομαζόταν από τους Τούρκους Δενίζ Καπού και μετονομάσθηκε από τους Έλληνες Robert, προς τιμή του ομώνυμου γάλλου φιλέλληνα που έπεσε στην Ακρόπολη των Αθηνών.

Προς νότο συνδεόταν με στενό περιτειχισμένο πέρασμα με τον προμαχώνα Θεμιστοκλή (St. Agostino/Καρά Τάμπια), ο οποίος στο νότιο μέτωπό του προστατευόταν από τάφρο πλάτους 13 μ. και βάθους 9 μ. σκαμμένη σε καθαρό βράχο και τον χώριζε από τον προμαχώνα Αχιλλέα (Dorria Tenaglia / Γιουρούς Τάμπια). Ο Αχιλλέας ήταν και ο τελευταίος προμαχώνας που κατασκεύασαν οι Ενετοί προς νότο και ο οποίος επίσης προστατευόταν με τάφρο στο άκρο του. Όπως φανερώνει και το όνομά του, ήταν ο πιο ευπρόσβλητος προμαχώνας από όλους, τόσο επειδή βρισκόταν στο πιο βατό σημείο του λόφου του Παλαμηδίου, όσο και γιατί το τείχος του, σε ορισμένα σημεία, δεν υπερέβαινε τα 3 μ. Μέσω του προμαχώνα αυτού, οι Τούρκοι πραγματοποίησαν έφοδο (γιουρούς), το 1715.

Ο μεγαλύτερος μεσαίος προμαχώνας Μιλτιάδης (Sagredo / Μπαζιριάν Τάμπια), ύψους 22μ. με 20 κανονιοθυρίδες και πολλές οπλοθυρίδες, κατέχει μεγάλη σιδηρόφρακτη θύρα, προασπιζόμενη από προέχων οχύρωμα, μεγάλη δεξαμενή ύδατος και επτά θολωτές αποθήκες, οι οποίες ήδη χρησιμοποιούνταν ως φυλακές βαρύποινων κατάδικων. Εντός αυτού του προμαχώνα κτίζεται το Φρουραρχείο.

Δίπλα από τη σιδηρόφρακτη θύρα του προμαχώνα Επαμεινώνδα (Σεϊτάν Τάμπια), βρίσκεται εντοιχισμένη λίθινη πλάκα, πάνω στην οποία βρίσκονται ανάγλυφα ένας κεφαλοθραύστης, ένα τούρκικο σαρίκιο και μια αραβική σπάθη, σύμβολα της τουρκικής κατακτήσεως. Κάτω από τον προμαχώνα Θεμιστοκλή (Καρά Τάμπιας) βρίσκεται ο απότομος προς τη θάλασσα της Αρβανιτιάς γκρεμός, από τον οποίο ρίχθηκαν και κατακερματίστηκαν σύμφωνα με την παράδοση, το 1779 οι Αλβανοί υπό τον Καπετάν Πασά Γαζή Χασάν του Τζεζαερλή. Το Παλαμήδι επικοινωνούσε επί Τουρκοκρατίας με την πόλη με δύο βορειοδυτικώς βρισκόμενες καθόδους, της μίας θολωτής και μιας άλλης ανοιχτής που αντικαταστάθηκε με λίθινη κλίμακα, με προφυλακτήρια και αναπαυτήρια τείχη. Η θολωτή κάθοδος του Παλαμηδίου αποτελείται από αλλεπάλληλους θολωτούς υπονόμους, που επιτρέπουν σε ανάλογες

αποστάσεις τη διέλευση του φωτός. Στην εξωτερική πλευρά έχει και μικρές οπλοθυρίδες, ενώ πάυει να είναι θολωτή και γίνεται υπαίθρια. Εκτός από αυτές, υπάρχει και μία άλλη έξοδος ανατολικά, η οποία μέσω κεκλιμένου επιπέδου οδηγεί ομαλά στο προάστιο της Πρόνοιας.

Άλλοι δύο προμαχώνες, ο Λεωνίδας (Piattaforma / Τοπράκ Τάπια) και ο Μιλτιάδης (Μπαζιριάν Τάμπια), συμπλήρωναν την οχύρωση του ανατολικού πλατώματος του λόφου και συνδέονταν με το υπόλοιπο συγκρότημα με τείχη τα οποία άρχισαν να κατασκευάζονται αυτή την εποχή αλλά ολοκληρώθηκαν κατά την τουρκοκρατία.

Ο καθένας από αυτούς τους προμαχώνες, χωρίζεται από τους υπόλοιπους με τείχος επιστεφόμενο από πυροβολοστάσια και οπλοθυρίδες, υπάρχουν επίσης ίδια θολωτά φυλάκια για τους φρουρούς, αποθήκες τροφών και πολεμοφόδιων και αρκετές υπόγειες δεξαμενές νερού.

Η τοιχοποιία στις όψεις των προμαχώνων αποτελείται από κατεργασμένους λίθους που συνδέονται μεταξύ τους με ασβεστοκονίαμα, ενώ οι γωνίες τους έχουν κατασκευαστεί από μεγαλύτερους λίθους alla rustica. Επίσης, γίνεται χρήση λίθινου γείσου, του cordone. Στις κανονιοθυρίδες που κατασκευάζονται στο υψηλότερο τμήμα της ανωδομής έχουν χρησιμοποιηθεί οπτόπλινθοι και συνδετικό κονίαμα.

Πάνω στην πρώτη κορυφή του Παλαμηδίου, ανεγείρεται το φρούριο Άγιος Γεράρδος, που είναι συμπληρωμένο με ένα τείχος προστασίας της επικοινωνίας των στρατιωτών και καταλήγει στον ακραίο πύργο Maschio, και προστατεύει την κεφαλή της καθόδου από το Παλαμήδι προς την πόλη. Αυτό το φρούριο του Αγίου Γεράρδου, έχει εννέα υπόγειες κρύπτες (αποθήκες, γαλαρίες), διαρρυθμισμένες για τις ανάγκες των στρατιωτών, μια αποθήκη για πυρίτιδα, δύο άλλες που χρησιμοποιούνται για τον ναό, στο σκευοφυλάκειο και το ενδιαίτημα του εφημέριου. Υπάρχουν εκεί και άλλοι τοξωτοί σηκοί που χρησιμεύουν για την αποθήκευση μηχανημάτων (όπλων) και πολεμοφοδίων, μία μεγάλη δεξαμενή χωρισμένη σε τρία διαμερίσματα, το φυλάκιο της φρουράς της Πύλης που βρίσκεται στην έξοδο αυτού του φρουρίου, και στην προωθημένη αυτή θέση και που προστατεύεται εξωτερικά με τείχος και συρόμενη καγκελωτή θύρα (rastello). Περιλαμβάνει την κατοικία του διοικητή της φρουράς και μία άλλη πυριτιδαποθήκη. Ο πύργος (Maschio) έχει δύο υπόγειες κρύπτες και μία έξοδο στο πλευρό του, και στην κεφαλή της καθόδου κλείνει με μία πύλη η οποία προστατεύεται εσωτερικά με άλλο τείχος και καγκελωτή θύρα. Από τον πύργο αυτό μέχρι το φρούριο του Αγίου Γεράρδου, έχει κατασκευαστεί εσωτερικά, στα πόδια του τείχους προστασίας της επικοινωνίας, μία άνοδος με σκαλοπάτια φαρδιά, που διευκολύνουν αυτή την επικοινωνία.

Από το φρούριο του Αγίου Γεράρδου, βγαίνοντας από την πύλη εξόδου που δεξιά βλέπει προς τη θάλασσα, ένας ανηφορικός δρόμος επικοινωνεί με το οχυρό του Αγίου Αυγουστίνου, που χτίστηκε στα χείλη του γκρεμού, πάνω στη δεύτερη ψηλότερη κορυφή (του Παλαμηδίου), και το οποίο είναι ολοκληρωμένο. Αυτό το οχυρό, απέναντι ενός ενδιάμεσου οχυρού, παρουσιάζει το μέτωπό του, στραμμένο προς την κορυφή του όρους, η οποία επιμηκύνεται έτσι. Προστατεύεται αυτό το μέτωπο από μία τάφρο πλάτους 13 μέτρων, και βάθους 9 μέτρων, σκαμμένη σε καθαρό βράχο. Πλευρικά υπάρχει επίσης άλλη τάφρος, όχι μικρότερου βάθους. Το οχυρό του Αγίου Αυγουστίνου κλείνει με ένα τείχος προστασίας της επικοινωνίας στη γωνία του Αγίου Γεράρδου. Περιλαμβάνονται σε αυτό τέσσερις μεγάλες υπόγειες κρύπτες, και μία άλλη, αρκετά επιμήκης, απέναντι από την Caponiera, ένας πολύ ευρύχωρος στρατώνας, οι απαραίτητες κατοικίες για τον διοικητή της φρουράς, τους λοχαγούς των μονάδων και τους κατώτερους αξιωματικούς, όπως επίσης για τον αρχιπυροβολητή και τους πυροβολητές.

Στα δεξιά του οχυρού αυτού του Αγίου Αυγουστίνου, σε απόσταση λίγων βημάτων από τη γωνία, χτίστηκε στο χείλος του γκρεμού, μία πύλη εξόδου από την οποία κατέρχεται κανείς με μια σκάλα σκαμμένη στο βράχο για να επικοινωνήσει μέσω μιας στενής προεξοχής του βράχου με την τάφρο, και από αυτήν με το οχυρό το αποκαλούμενο Διπλή Τανάλια. Εκεί βρίσκονται επίσης τέσσερις υπόγειες αποθήκες, και σε ένα μικρό πλευρό στο χείλος του γκρεμού, είναι μια πύλη εξόδου που προορίζεται για επικοινωνία με ένα σκεπαστό δρομάκι. Στα αριστερά αυτού του οχυρού του Αγίου Αυγουστίνου, αφού διευρύνθηκε η κορυφή (το έδαφος) και πήρε μέτωπο μεγαλύτερο, χτίστηκε ένας προμαχώνας (Baluardo), με εννέα μεγάλες υπόγειες αποθήκες, μια μεγάλη δεξαμενή και με ένα πολύ ευρύχωρο κατάλυμα για τους αξιωματικούς. Πέρα από τη θύρα εξόδου, στο δεξιό του πλευρό, έχει ομοίως στο μέρος που κλείνει αυτό το άνοιγμα (gola), άλλη κύρια Πύλη ασφαλισμένη εξωτερικά με τοίχο, του οποίου το ένα πλευρό χρησιμεύει για να υποστηρίξει με τυφεκιοφόρους το ανάχωμα (κρηπίδωμα-riattaforma). Αυτό το κρηπίδωμα, έχει τέσσερις υπόγειες κρύπτες και μία μικρή στέρνα.

Για ευκολία των στρατιωτών, ο Αυγουστίνος Σαγρέδος κατασκεύασε λίθινη κλίμακα που από την κάτω πόλη του Ναυπλίου, οδηγούσε στην Ακροναυπλία. Αρχικά ήταν θολοσκέπαστη και κατά διαστήματα είχε ανοίγματα στην οροφή για καλύτερο αερισμό.

Σήμερα σώζεται μεγάλο τμήμα της, όμως δεν είναι προσβάσιμη. Η πρόσβαση γίνεται από την ανακατασκευασμένη κλίμακα της εποχής του Όθωνα, για την οποία ο θρύλος λέει ότι είχε 999 σκαλοπάτια. Επί του βόρειου τείχους, διήνοιξε νέα μεγάλη θύρα, πάνω από την οποία βρίσκεται η εξής επιγραφή:

MILITUM COMMODO
AUGUSTINUS SAGREDO PROV (ISOR) CL (ASSIS) MARIS
CO PENDIO VIARUM
FIERI CURAVIT
ANNO M.DCC.XII

Προς ευκολίαν των στρατιωτών
Ο Αυγουστίνος Σαγρέδος Προβλεπτής της Θαλάσσης
δια την συντομίαν της επικοινωνίας
επεμελήθη της κατασκευής. Εν έτει 1713

Όλες οι εργασίες έγιναν με καθαρή πέτρα και ασβεστοκονίαμα. Οι γωνίες και τα μαρμάρια διαζώματα δουλεύτηκαν à la rustica. Όλα τα προαναφερθέντα οχυρά έχουν αμυντική διάταξη τέτοια που να μην είναι ευάλωτα, ώστε με μεγαλύτερη ασφάλεια να εκπληρώσουν το σκοπό τους. Έχουν κατά τέτοιο τρόπο σχεδιαστεί και τοποθετηθεί, έτσι ώστε το ένα οχυρό να υποστηρίζει το άλλο, και το καθένα να μπορεί να αμυνθεί και να αντισταθεί με τις ίδιες του τις δυνάμεις.²²

Στο Παλαμήδι εισέρχεται σήμερα κανείς από την κεντρική πύλη στον Προμαχώνα του Επαμεινώνδα, αμέσως μετά το χώρο στάθμευσης των οχημάτων. Οι Οθωμανοί που ονόμαζαν τον προμαχώνα αυτό Seytan Tabya, δηλαδή προμαχώνα του διαβόλου, φαίνεται ότι φοβούνταν το σημείο αυτό ως το πιο ευπρόσβλητο.

---

²² Μαύρος Τάκης. [1988]

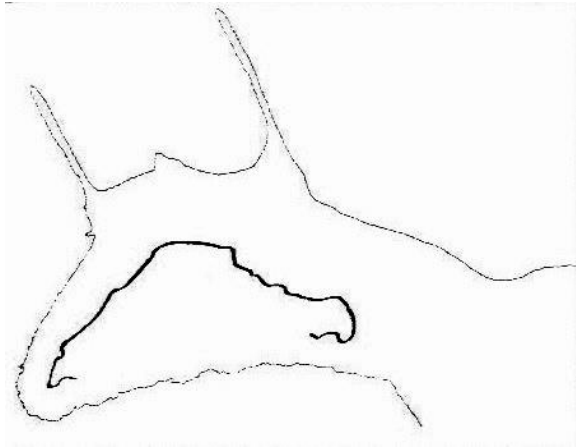

Δ. Ιστορικό της εξέλιξης των οχυρώσεων

Δ.1. Αρχαίοι Χρόνοι | Πρώτη Οχύρωση

Τον 4ο αι. π.Χ. άρχισε να αναπτύσσεται ένας οχυρωμένος οικισμός περιστοιχισμένος από τείχη που ξεκινούσαν από το νοτιοδυτικό τμήμα του βράχου της Ακροναυπλίας, συνέχιζαν κατά μήκος της βόρειας πλευράς σε μήκος 700 μ. και στην ισοϋψή των 50 μ. για να κλείσουν ανατολικά σχηματίζοντας εγκάρσιο τείχος (traversa) 75 μ. και αφήνοντας ακάλυπτη την νότια πλευρά καθώς προστατευόταν από την ίδια τη μορφολογία του εδάφους. Ο πρώτος οικισμός βρισκόταν μέσα στα τείχη της ακρόπολης, αλλά πρέπει να υπήρχαν αποθήκες και εργαστήρια κατά μήκος της ακτής.²³

Τα τείχη ήταν κτισμένα από μεγάλες λαξευμένες πέτρες, που προέρχονταν από τους βράχους της Ακροναυπλίας τοποθετημένες σύμφωνα με την τεχνική των οχυρώσεων της πολυγωνικής τοιχοποιίας. Υπήρχαν δύο εισοδοί, η κύρια πύλη στην ανατολική πλευρά, η οποία είχε εκατέρωθεν δύο ημικυκλικούς πύργους που ήταν λαξευμένοι με ιδιαίτερη επιμέλεια και η δευτερεύουσα είσοδος-πύλη στη δυτική πλευρά. Στο εσωτερικό του φρουρίου, στο ψηλότερο σημείο βρέθηκαν λείψανα ενός περιστυλου κτιρίου που χρονολογείται τον 4ο αι. π.Χ. και εικάζεται πως ήταν ναός του Ποσειδώνα. Στο νότιο τμήμα, το έδαφος ήταν τόσο απότομο που μόνο σε ορισμένα σημεία έγιναν μεμονωμένες οχυρώσεις, οι οποίες και διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα χωρίς προσθήκες. Ο Στράβωνας, στις αρχές του 1ου μ.Χ. αιώνα, αποδίδει την κατασκευή τους, όπως και την κατασκευή των τειχών της γειτονικής Τίρυνθας, στους Κύκλωπες. Βέβαιο είναι ότι τα αρχαία πολυγωνικά τείχη δεν είναι όπως τα θεωρούσαν οι Ευρωπαίοι περιηγητές κυκλώπεια, αφού δεν είναι κτισμένα με γνήσιο πολυγωνικό τρόπο. Προδίνουν κάποιον αρχαϊσμό, μια τάση για διακοσμητική μετατροπή συστημάτων από τείχη της μυκηναϊκής εποχής και χρονολογούνται στα τέλη του 4ου π.Χ.αιώνα. Ο ίδιος και οι σύγχρονοί του γνώριζαν ότι οι κατασκευαστές δεν ήταν άλλοι παρά εργάτες που ήρθαν από τη Λυκία της Μικράς Ασίας.

Διαγραμματική κάτοψη των αρχαίων τειχών.
Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]

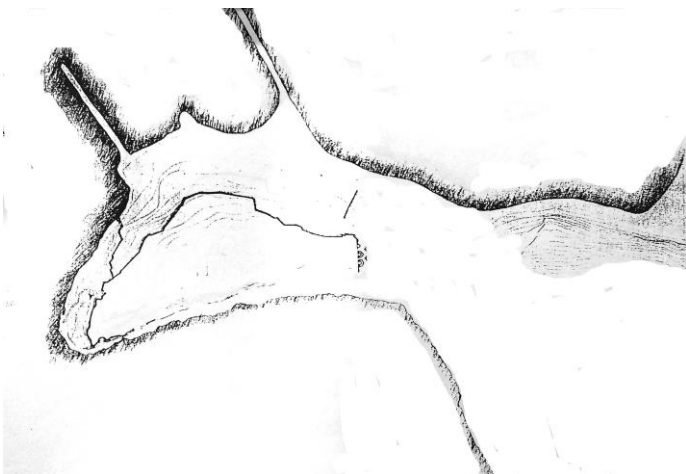

Τα πολυγωνικά τείχη στη βάση του λόφου της ακρόπολης. Brooks Allan. [2016].

²³ Brooks Allan. [2016]. σ.8

Την περίοδο αυτή, η ακτογραμμή έτρεχε κατά μήκος της βάσης της βόρειας πλαγιάς του ακρωτηρίου. Υπάρχουν ενδείξεις ότι τα ανατολικά και τα δυτικά τείχη μπορεί να είχαν επεκταθεί βόρεια από την ακρόπολη για να περικλείσουν την περιοχή του λιμανιού. Ένα τμήμα αυτού του τείχους είναι ορατό λίγα μέτρα δυτικά από τη βάση των σκαλιών της Πύλης του Σαγρέδου. Χτισμένο με την ίδια πολυγωνική τοιχοποιία όπως η πρώτη ακρόπολη, το διασωθέν τμήμα εκτείνεται για 30 μ. σε βορειοδυτική κατεύθυνση από τους πρόποδες του λόφου της ακρόπολης.²⁴

Δ.2. Ρωμαιοκρατία

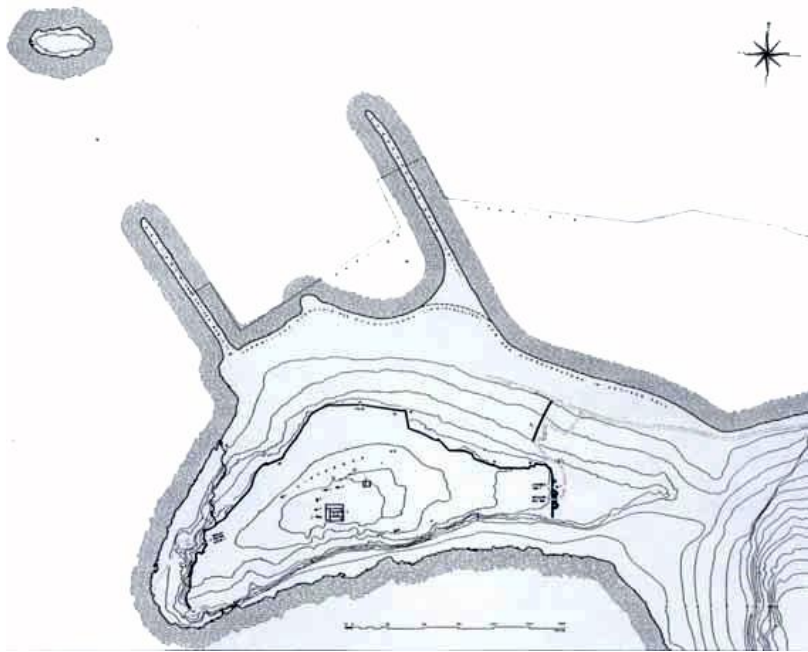
Διαγραμματική κάτοψη των ρωμαϊκών τειχών
Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]

Κατά τη Ρωμαιοκρατία δεν έγιναν ιδιαίτερες επεμβάσεις στις οχυρώσεις. Οι Ρωμαίοι μετέφεραν την κύρια πύλη της Ακροναυπλίας νοτιότερα της αρχικής και κατασκεύασαν έναν επιπλέον ημικυκλικό πύργο. Παρά τις επισκευές στα 267 μ.Χ. οι Ερούλοι κατακτούν και πυρπολούν την Ακροναυπλία. Στα 375 μ.Χ. μετά από τον καταστροφικό σεισμό του Άργους γίνονται επισκευές των τειχών, χάρη στις οποίες η πόλη αντιστάθηκε στις επιθέσεις των Γόθων στα 395 μ.Χ., των Αβάρων στα 589 μ.Χ. και των Σλάβων στα 746 μ.Χ.²⁵

Στη μεταγενέστερη περίοδο, τα τείχη περιβλήθηκαν με μανδύα, ώστε να ενισχυθούν, και οι δύο πύργοι που συνόρευαν με την πύλη απέκτησαν σχήμα εξαγώνου, διπλασιάζοντας τη διάμετρο και το ύψος τους. Εσωτερικά γεμίζονται με χώμα, δημιουργώντας πλατφόρμες σε ύψος 14 μ. όπου τοποθετούνται μεγαλύτερα βλητικά μηχανήματα. Από την αρχαιότητα μέχρι τον 13^ο αιώνα, η πολεμική τεχνολογία δεν είχε μεγάλη εξέλιξη και οι αμυντικές φρουριακές εγκαταστάσεις προορίζονταν για την απώθηση του πεζικού και του ιππικού της εποχής. Δηλαδή τα φρούρια αυτής της περιόδου είχαν ψηλούς τοίχους, μικρού όμως πάχους.

²⁴ Brooks Allan. [2016]. σ.8

²⁵ Λαμπρυνίδης Μ.Γ. [1898]. σ. 37-38

Κάτοψη των τειχών της Ακροναυπλίας, 1200 μ.Χ. Wulf Schaefer. [1944]

Δ.3. Βυζαντινοί και Φράγκοι (1212 – 1389)

Την εποχή αυτή η πόλη είχε επεκταθεί και προς τα δυτικά έξω από τα τείχη, ενώ το λιμάνι ήταν αμέσως μετά το τέλος της απότομης πλευράς του λόφου της Ακροναυπλίας. Η επικοινωνία μεταξύ της πόλης και του λιμανιού με το φρούριο προστατευόταν από ένα τμήμα τείχους, που ξεκινούσε 30 μ. βορειοανατολικά της δεύτερης εισόδου του φρουρίου από το δυτικό τείχος και κατέβαινε χτισμένο στα ίχνη του αρχαίου τείχους, ακολουθώντας το φυσικό έδαφος 5 μ. υψηλότερα.²⁶

Μεταξύ 6ου και 9ου αιώνα, η Ακροναυπλία αρχίζει και πάλι σιγά σιγά να αναπτύσσεται. Αποτέλεσε έδρα επισκόπου, αρχιεπισκόπου και το 1180 ο Αυτοκράτορας Μανουήλ Κομνηνός διορίζει άρχοντα της Ακροναυπλίας τον Θεόδωρο Σγουρό. Στα χρόνια του γιου του, του διάσημου Λέοντα Σγουρού, κάστρο και πόλη ταυτίζονται, καθώς όλος ο λαός κατοικούσε μέσα στο κάστρο. Ο Λέοντας Σγουρός προέβη σε αποκαταστάσεις του αρχαίου τείχους οι οποίες το ανέδειξαν σε ακατάλυτο άσυλο για τις πολιορκίες, και ορμητήριο για την πλούσια στρατιωτική δράση της πόλης. Μετά το

θάνατο του Σγουρού οι αλλεπάλληλες πολιορκίες των Φράγκων με επικεφαλής τον Γοδεφρείδο Βιλλαρδουίνο και τη βοήθεια βενετσιάνικων πλοίων, ανάγκασαν τους ταλαιπωρημένους από την πείνα και τον αποκλεισμό, κατοίκους της Ακροναυπλίας να παραδώσουν την εξουσία στους Φράγκους. Τα βυζαντινά τείχη δεν είχαν πλευρικούς πύργους, το στηθαίο και η στέψη τους δεν σώζονται. Η τοιχοποιία αυτής της περιόδου διακρίνεται από πρόχειρη κατασκευή με τούβλο, μικρές πέτρες, κακής ποιότητας κονιάματα και οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση.²⁷

Στις αρχές του 13ου αιώνα η βυζαντινή Ακροναυπλία ήταν μια οχυρωματική κατασκευή διαιρεμένη σε δύο επιμέρους κάστρα από έναν αναληγματικό τοίχο. Την εποχή αυτή, το Ναύπλιο αποτελούταν μόνο από το οροπέδιο της Ακροναυπλίας, ενώ το Παλαμήδι τότε δεν είχε κάποια χρησιμότητα, ούτε πολεμική εξαιτίας του ύψους του, ούτε για απλή οίκηση εξαιτίας της παντελούς έλλειψης νερού. Η βραχώδης χερσόνησος της Ακροναυπλίας καθώς ήταν επιμήκης, ήταν διαιρεμένη σε τρία ανισοϋπή επίπεδα. Το ανατολικό και χαμηλότερο, ήταν οχυρωμένο και κατοικούνταν από τους εκάστοτε άρχοντες, τα άλλα δύο συνεχόμενα επίπεδα κατά

²⁶ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]. σ.5

²⁷ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]. σ. 5

μήκος προς τα δυτικά, περιβαλλόμενα από τις άλλες πλευρές από θάλασσα, είχαν στην βόρεια πλευρά, η οποία ήταν και η ομαλότερη, περίβολο οικοδομημένο επί των σωζόμενων ερειπίων των κυκλώπειων τειχών και κατοικούνταν από τους Έλληνες κατοίκους, οι οποίοι είχαν τις κατοικίες τους εντός των τειχών μέχρι την παραλία, δίπλα στα οποία είχαν αποθήκες και καταστήματα για εξυπηρέτηση των εμπορικών χρήσεων.

Από τα δύο μέρη, τα πιο ισοπεδωμένα του κάστρου, το ανατολικό το πήρε ο Βιλλαρδουίνος (Castel dei Franchi), ενώ το δυτικό κάστρο παραχωρήθηκε για κατοικία στους Έλληνες της πόλης και ονομάστηκε Castel dei Greci. Έτσι έμειναν τα ονόματα Φράγκικο και Ρωμαϊκό κάστρο.²⁸ Το ενδιάμεσο τείχος που έχτισαν οι Φράγκοι είχε πάχος της 1,45 μ. ενώ το υλικό κατασκευής ήταν σχιστόλιθος με συμπληρώσεις πλίνθων.. Ένας τετράγωνος πύργος, την ανατολική πλευρά του οποίου αποτελούσε το ίδιο το τείχος, βρισκόταν στο μέσον του λόφου. Είχε το ίδιο πάχος με το τείχος και μήκος πλευράς 10,20 μ. ενώ συνόρευε από τα πλάγια με την νότια πύλη. Είναι προφανές ότι ο πύργος αυτός προοριζόταν για τον έλεγχο της προσπέλασης στο κάστρο των Ελλήνων.²⁹ Το γεγονός ότι ο πύργος ήταν οικοδομημένος στην πλευρά του ελληνικού και όχι του φράγκικου κάστρου, μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο διαχωρισμός των δύο κάστρων είχε πραγματοποιηθεί πιθανόν από τη βυζαντινή εποχή. Το κάστρο των Ελλήνων διέθετε ακόμη δύο πύλες: η πρώτη ήταν επάνω στο δυτικό ακρωτήριο ήδη από την αρχαία εποχή, ενώ η δεύτερη ήταν κατασκευασμένη από την βυζαντινή εποχή στο βόρειο τείχος του κάστρου. Στη νότια πλευρά του κάστρου, υπάρχει μικρό αμυντικό τείχος.

Μέσα στο Φράγκικο κάστρο υπήρχε η κατοικία των Φράγκων αρχόντων, τη δυτική πλευρά της οποίας αποτελούσε το ίδιο το τείχος, το οποίο όταν αποτυπώθηκε το 1934 από τον W. Schaefer, έφτανε σε ύψος τα 8,50 μ. Η τοιχοποιία αυτής της περιόδου δεν διαφέρει πολύ της βυζαντινής ως προς τη επανάχρηση προγενέστερου υλικού και τις κατασκευές από πλίνθους.

Την παλαιά αυτή βυζαντινή και φράγκικη ακρόπολη, από την οποία κανένα κτίριο δεν σώθηκε, μπορούμε να τη φανταστούμε με πλατείες στο κέντρο. Το έτος 1289 υπογράφηκε συνθήκη ειρήνης στην Ανδραβίδα μεταξύ Βυζαντινών και Φράγκων (ίσχυσε μέχρι το 1296). Το γεγονός αυτό και η ανάγκη συμβίωσης και θρησκευτικής συνύπαρξης ανάμεσα στους Φράγκους και τους Βυζαντινούς αποδόθηκε με συμβολικό τρόπο στην Ακροναυπλία, με την διακόσμηση του εσωτερικού της πύλης εισόδου του φράγκικου κάστρου με τοιχογραφίες βυζαντινού ρυθμού που παρίσταναν Αγίους της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας και τα εμβλήματα της βυζαντινής δυναστείας των Παλαιολόγων και του Δουκάτου των Αθηνών. Η τέχνη είναι καθαρά βυζαντινή ενώ οι επιγραφές με λατινικά γράμματα. Ο συμβολικός αυτός διάκοσμος έδωσε αφορμή να ονομαστεί στα νεότερα χρόνια η πύλη αυτή «Πύλη της Ειρήνης» και στην πιο λαϊκή ονομασία της «διαβατικό». Σε αυτή την περίοδο η κατοίκηση εξακολουθεί να γίνεται μόνο μέσα στα τείχη.

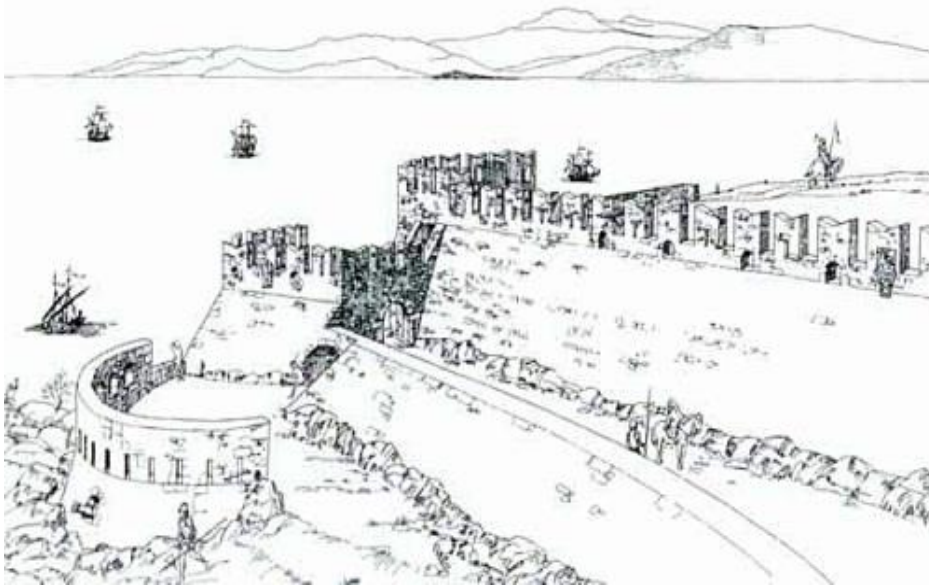
Η Αγία Σοφία, ήταν η μόνη βυζαντινή εκκλησία που σώθηκε στα ριζά του κάστρου. Τα κατάλοιπα αυτής αποτελούνται από ένα κιονόκρανο με ανάγλυφο κόσμημα, ένα δίλοβο παράθυρο και ένα αρχιτεκτονικό μέλος με ανάγλυφο κόσμημα.

---

²⁸ Καρούζου Σέμνη. [1979]. σ.23

²⁹ Μεταλλινός Δ, Μπούρα Α.Ν., Τσιτσιμάκη Μ. [1993]. σ. 12

Δ.4. Α΄ Ενετοκρατία (1389 – 1540)

Η Τραβέρσα Gambello. Σχέδιο του Wulf Schaefer. [1988]

Τον πρώτο αιώνα της Ενετοκρατίας, εξακολουθούσε η πόλη του Ναυπλίου, να είναι περιορισμένη πάνω στην ακρόπολη.³⁰ Όμως, ο αυξανόμενος τούρκικος κίνδυνος και η εξέλιξη των πυροβόλων όπλων, ανάγκασαν την Δημοκρατία να προβεί σε εκτεταμένα οχυρωματικά έργα. Το πρόγραμμα της ανακατασκευής των οχυρώσεων είχε τρεις βασικούς άξονες. Ο πρώτος αφορούσε την ενίσχυση των ήδη υπαρχόντων τειχών, εργασία που ανατέθηκε στους Zaccaria Barbaro και Vittore Pasqualigo. Αυτό επιτεύχθηκε με την οικοδόμηση μεγάλων αναχωμάτων έναντι του εξωτερικού των ανατολικών και βόρειων τειχών του Κάστρου των Φράγκων. Κάλυπταν πλήρως τους ανατολικούς πύργους και την πύλη, και είχαν σχεδιαστεί για να εκτρέπουν τις βολές από πυροβόλα όπλα. Η πλέον θαμμένη ανατολική πύλη, αντικαταστάθηκε από μία νέα είσοδο, σε μια προστατευμένη θέση νότια, έχοντας πρόσβαση από ένα πλάτωμα κτισμένο στην άκρη του βράχου, στο νότιο άκρο του ανατολικού τείχους.

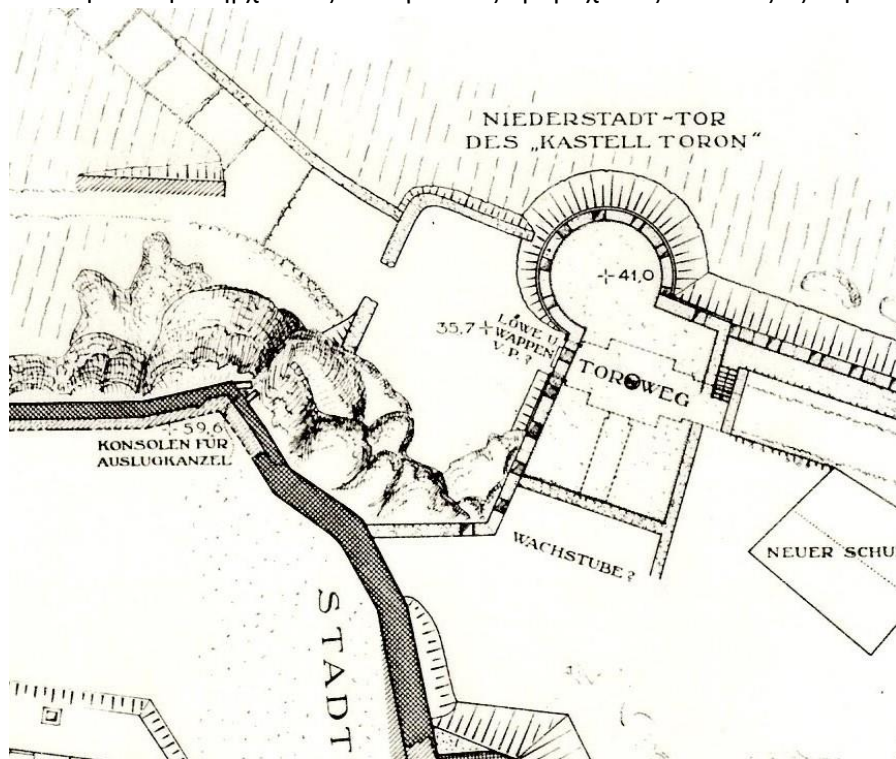
Ο δεύτερος άξονας του προγράμματος, αφορούσε στην κατασκευή μιας νέας αμυντικής γραμμής, εκατό μέτρα δυτικά από το ανατολικό τείχος.³¹ Στις αρχές του 1470, ο αρχιτέκτονας Antonio Gambello οικοδόμησε στο μέσο περίπου του φράγκικου κάστρου, στην ισοϋψή των 60μ. ένα ισχυρό ανάχωμα, το οποίο διέσχιζε κάθετα το βράχο της Ακροναυπλίας και αποτελούσε την τελευταία προστασία του κάστρου εναντίον μιας πιθανής εισβολής του εχθρού από τα ανατολικά. Ήταν διώροφο με μήκος 60 μ., ύψος 10 μ.,

³⁰ Καρούζου Σέμνη. [1979]. σ. 29

³¹ Brooks Allan. [2016]. σ.28

και μέγιστο πλάτος 8μ. Επρόκειτο για ένα συγκρότημα από δύο επιμήκη αναχώματα, εκ των οποίων το κυρίως ανάχωμα είχε μήκος 85 μ. και ύψος 10 μ. Στο βορειότερο τμήμα του υπήρχε μια έξοδος κινδύνου, ενώ το οικοδόμημα της κυρίας εισόδου βρισκόταν νότια και αποτελείτο από μια τριμερή κατασκευή πύλης, με δύο τμήματα κεραμοσκεπή στα άκρα και το μεσαίο ασκεπές. Μπροστά από την πύλη υπήρχε ένας πολυγωνικός προμαχώνας ο οποίος εξασφάλιζε καλύτερη προστασία και έλεγχο της. Την όλη κατασκευή

Το κάστρο των Τόρων. Σχέδιο του Wulf Schaefer. [1944]

επάλξεις και ιδιαίτερα το λιονταρόγατο του υπέρθυρου, και χρονολογείται στα τέλη του 15ου αιώνα. Λίγα χρόνια αργότερα, έγινε ο μεγάλος στρογγυλός πύργος στο πέρασμα της Αρβανιτιάς. Δυναμώσε κάποιον άλλον εσωτερικό, που δεν θεωρήθηκε δυνατό προπύργιο στην επικίνδυνη αυτή γωνία. Έχει χτίσιμο διαφορετικό από το κάστρο των Τόρων, με πέτρες μαλακές από τετραγωνισμένο πουρί σε διάταξη οριζόντια και αρμογές.

συμπλήρωνε η προσθήκη ενός ημικυκλικού τμήματος τείχους που τεχνικά ονομάζεται *barbakane* (εξωτερικό έργο, ανάχωμα ή ορθοστάτης). Ήταν ένα ημικυκλικό οικοδόμημα που προστάτευε ένα πέρασμα ή μια πύλη. Στο Φράγκικο κάστρο του Ναυπλίου αυτή η κατασκευή διέθετε σχισμές για όπλα πυρίτιδας, ανοιχτούς και στεγασμένους θόλους, αλλά όχι ψαλιδόσχημες επάλξεις.³²

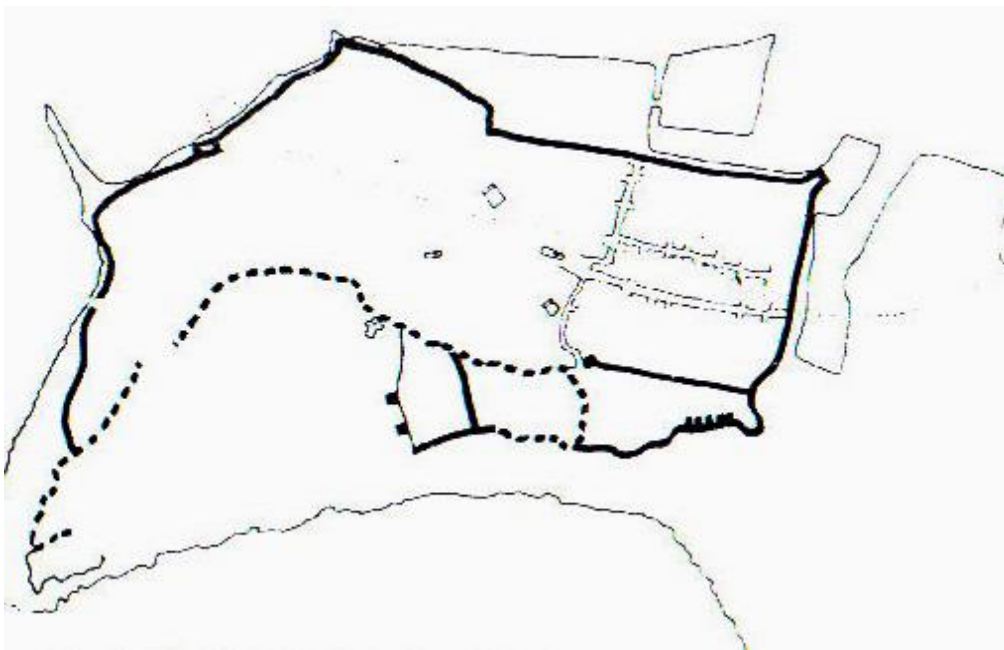
Το στενό φυσικό πέρασμα προς την Αρβανιτιά που σχηματιζόταν μεταξύ της Ακροναυπλίας και του Παλαμηδίου ήταν το πιο αδύνατο σημείο της άμυνας της πόλης. Για το λόγο αυτό, ο τρίτος και σημαντικότερος άξονας των εργασιών του Pasqualigo ήταν η ενίσχυση της άμυνας με τη δημιουργία του κάστρου των Τόρων και του προμαχώνα Grimani. Για την πλήρη διασφάλιση του περάσματος η περιοχή ενισχύθηκε με την κατασκευή κάθετου τείχους ΑΔ και η επικοινωνία με την Αρβανιτιά γινόταν μέσω μικρής πυλίδας (Πορτέλο).

Δυτικότερα από την αρχική βυζαντινή πύλη οικοδομήθηκε το νέο ενετικό τείχος, κι εκεί που συναντούσε το Φράγκικο Κάστρο κατασκευάστηκε τη δεκαετία του 1470 ένας στρογγυλός πύργος με μια πύλη σύγχρονη με το κάστρο των Τόρων. Το μαρτυρούν οι

³² Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ.[1993]. σ. 19

Μετά την πολιορκία του 1463 από τους Τούρκους, η ενίσχυση αυτής της πλευράς κρίθηκε αναγκαία. Έτσι το τείχος επιχωματώθηκε εξωτερικά και ανυψώθηκε κατά 3 μ. με πάχος τοιχοποιίας μόλις 1,50 μ.

Στα δυτικά της πύλης κατασκευάστηκε την περίοδο 1472-1475 για την προστασία της, ένα ημικυκλικό προτείχισμα με πολεμίστρες (lunette/mezzaluna). Από εκεί μπορούσαν οι υπερασπιστές να πυροβολούν χαμηλά στο πόδιο του Φράγκικου κάστρου, σε περίπτωση που είχε καταληφθεί η κάτω πόλη. Τέλος, το νότιο τείχος του Κάστρου Τόρον ακολουθεί την απότομη πλαγιά του λόφου, η οποία ήταν ελαφρώς οχυρωμένη, επειδή ήταν από τη φύση της εντελώς απρόσιτη.

Κάτοψη των τειχών της Α' Ενετοκρατίας. Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]

του οικόσημου με την πλάκα επίπεδη και τα κοφτά περιγράμματα, είναι μορφές τυπικές της Αναγέννησης.³³

Την εποχή αυτή έχει αρχίσει η χρήση της πυρίτιδας και των κανονιών στις πολιορκίες. Έτσι άλλαξε και η οχυρωματική τεχνική, που χαρακτηρίζεται πλέον από χαμηλά τείχη με αύξηση του πάχους τους και κεκλιμένη την εξωτερική παρειά τους. Από τις αρχές

Οι δύο μεγάλες επάλξεις των κανονιών στην κορυφή του πύργου, κατασκευάστηκαν στις αρχές του 15ου αιώνα και ανακατασκευάστηκαν τη δεκαετία 1470. Ο νότιος πύργος - «Torione Toron» κατασκευάστηκε από σχιστόλιθο στη μορφή κόλουρου κώνου το 15ο αιώνα, με εξωτερική διάμετρο 20,30 στη στάθμη της πλατφόρμας και ύψος στο γείσο 14 μ. και διέθετε επίσης μια πύλη. Η αιτία για την κατασκευή αυτής της πύλης ήταν η ανάγκη ασφαλούς τροφοδοσίας του φρουρίου από το νότο και γι αυτό η πύλη συνδεόταν με την ακτή μέσω ράμπας. Δε διέθετε όμως τις ψαλιδόσχημες επάλξεις του ύστερου 15ου αιώνα. Η ασπίδα με το οικόσημο, πλαισιώνεται στα πλάγια και επάνω με δύο κονσόλες που κρατούν την πλάκα. Η αυστηρή αρχιτεκτονική του βάρθρου, οι γωνίες με τις απότομες προεξοχές, χωρίς μεταπτώσεις σε σκιερές κοιλάτες ή στρογγυλέματα, το κοφτερό ξεχώρισμα της κάθε κονσόλας, το σχήμα τέλος

³³ Καρούζου Σέμνη. [1979]. σσ.32-34

του 16^{ου} αιώνα, εφαρμόζεται ευρέως το σύστημα των προμαχώνων που προστατεύονται από τάφρο. Μετά την πρώτη τουρκική επίθεση δημιουργήθηκε η ανάγκη ενίσχυσης του βόρειου τείχους. Με επιχώσεις σχηματίστηκαν εσωτερικά τρεις πυργοειδείς πλατφόρμες – πυροβολεία, ενώ εξωτερικά χτίσθηκε ένας ημικυκλικός πύργος ο οποίος τεχνικά ονομάζεται lunette.³⁴

Το τείχος ήταν ένα υποδειγματικό οχυρωματικό θωράκιο (cortina) για το πυροβολικό με μετωπικές επάλξεις. Ο δρόμος που διερχόταν κάτω από τη νότια πύλη του, οδηγούσε στο εσωτερικό του κάστρου. Πίσω από την πύλη βρίσκονταν δεξαμενές νερού και ακριβώς απέναντι από αυτές ένας μικρός χριστιανικός ναός. Το κύριο ανάχωμα ισχυροποιήθηκε με ένα δευτερεύον ανάχωμα στα ανατολικά του, το οποίο διέθετε ισχυρό μέτωπο με πλάτος 6μ. και δυο εισόδους, ενώ διέτρεχε μια έκταση περίπου 20 μ. προς το κύριο ανάχωμα. Τέλος μπροστά από τη νότια πύλη του κυρίως αναχώματος κατασκευάστηκε στα τέλη του 15ου αιώνα ένα ημικυκλικό οικοδόμημα που ονομαζόταν barbakane. Λειτουργούσε προστατευτικά στην είσοδο, αλλά και ως χώρος συγκέντρωσης του ιππικού, όταν επρόκειτο να κάνει έξοδο από την Ακροναυπλία. Διέθετε πάχος 1,20μ., θόλους, και 13 σχισμές για φορητά όπλα πυρίτιδας, αλλά όχι ψαλιδόσχημες επάλξεις.

Το πιο σημαντικό γεγονός της περιόδου είναι η δημιουργία της κάτω πόλεως και η τείχισή της. Λόγω έλλειψης χώρου, για να χτιστεί η καινούρια πολιτεία του Ναυπλίου, είχε προετοιμαστεί το έδαφος με μια πλατιά επίχωση και περιτειχίστηκε για να ασφαρίζεται από τις επιδρομές των εχθρών. Μέχρι την εποχή αυτή, οι κατοικίες των Ναυπλιέων ήταν οικοδομημένες κυρίως επί της Ακροναυπλίας, την μεν ανατολική πλευρά κατείχαν οι εκάστοτε άρχοντες του τόπου, τη δε δυτική οι προκριτώτεροι των Ελλήνων. Οι κατοικίες των απορότερων, των εμπόρων και των ναυτικών, Ελλήνων και ξένων, εκτείνονταν και επί της βόρειας κλιτύς της Ακροναυπλίας, στο μέσον περίπου της οποίας, προείχε μικρή γλώσσα γης, σχηματισμένη με πασσάλους και προσχώσεις, πάνω στην οποία ανεγέρθησαν τα διάφορα εμπορικά καταστήματα και εργαστήρια. Δυτικά αυτής της ξηράς, εισχωρούσε προς τη θάλασσα ένας τεχνητός βραχίονας από ογκόλιθους, αφήνοντας μεταξύ του άκρου αυτού και του επιθαλάσσιου φρουρίου, στενή είσοδο. Εσωτερικά αυτού του βραχίονα ήταν ο εσωτερικός λιμένας του Ναυπλίου, όπου τα μικρότερα πλοία φόρτωναν και αποφόρτωναν τα εμπορεύματα. Ο εσωτερικός αυτός λιμένας ήταν ασφαλής από τους ανέμους και τις πειρατικές επιδρομές καθώς αυτή η είσοδος αποκλειόταν τη νύχτα με την αναρτώμενη αλυσίδα, εξού και Porto Catena, δηλαδή λιμήν της αλύσεως.

Καθώς ο κόσμος έφευγε από το κάστρο για να κατοικήσει χαμηλότερα, ερημωνόταν σταδιακά η φράγκικη ακρόπολη και έμειναν μόνο στρατιωτικά κτίρια. Το 1478 διορίζεται προβλεπτής στο Ναύπλιο ο Bartolomeo Minio, και το 1479, σε ένα επείγον έγγραφο του προς τη Βενετία, ζητάει να του στείλουν κάποιον ειδικό μηχανικό για να διορθώσει ένα τμήμα των κάστρων, αφού δεν βρισκόταν κανείς στο Ναύπλιο που να ξέρει να φτιάχνει θεμέλια με πασσάλους μέσα στο νερό.

Μετά την λήξη της θητείας του Minio η οικοδόμηση στο Ναύπλιο κατευθύνθηκε προς την αποξήρανση του έλους και την οικοδόμηση της Κάτω Πόλης. Μπορεί και η επιρροή του Minio να οδήγησε στην άφιξη το 1484 του μηχανικού Bartolomeo da Vicenza «ingegnier espertissimo et excersitatissimo» για να επιβλέψει την οικοδόμηση. Η εργασία στα τείχη ήταν ακόμα ατελής το 1499 όταν περιμένοντας μια νέα επίθεση των Οθωμανών, η Signoria έστειλε άνδρες και χρήματα για επισκευές και οικοδόμηση.

---

³⁴ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]. σ. 19

Μετά το 1470 η Ακροναυπλία ήταν περιτειχισμένη πόλη με δύο προεισαγωγικούς προμαχώνες. Τα τείχη ξεκινούσαν από τη βάση του *Torrione Toron*, και συνέχιζαν προς βορρά, καταλήγοντας στον γωνιακό κυκλικό πύργο με το όνομα *Contarina*. Στο μέσον αυτής της πλευράς βρισκόταν η μοναδική είσοδος της κάτω πόλης από την ξηρά, «η Πύλη της Ξηράς», η οποία προστατευόταν με τάφρο μπροστά της και πύργο τετραγωνικής κατόψεως. Μετά την *Contarina*, το τείχος συνέχιζε δυτικά σε ευθεία, μέχρι την πλατεία του Αγ. Νικολάου. Σε αυτό το τμήμα υπήρχαν τρεις πύλες, εκ των οποίων η κεντρική προστατευόταν από ημικυκλικό πύργο και ονομαζόταν «Πύλη της Θάλασσας». Μετά την πλατεία του Αγ. Νικολάου, τα τείχη προχωρούν προς βορρά, σχηματίζοντας πολυγωνική γραμμή η οποία στο βορειότερο σημείο της σχημάτιζε τον προμαχώνα της Αγ. Τερέζας, που προστάτευε την «Πύλη της Πλατείας». Στη συνέχεια προχωρώντας δυτικά, έφτανε στον προμαχώνα των Πέντε Αδερφών. Λίγο μετά τα Πέντε Αδέρφια, υπήρχε ακόμη μία πύλη που αργότερα θα ονομασθεί «Πύλη των Φούρνων», στο τελευταίο τμήμα των τειχών, το οποίο και ακολουθούσε το υφιστάμενο βυζαντινό τείχος που ξεκινούσε από το δυτικό άκρο της Ακροναυπλίας.

Εκτός των τειχών σε ένα πολύ στενό κομμάτι γης μόλις 12 βημάτων μεταξύ του Παλαμηδίου και του έλους, υπήρχε ένα τείχος, το *terraglio*, που χρησίμευε για να σταματάει τους εχθρούς από το μεταβούν μεταξύ Παλαμηδίου και Ακροναυπλίας και ενδεχομένως να ανέβουν στη νότια πλευρά της Ακροναυπλίας. Πάντως ο *Minio* σημειώνει ότι τα τείχη ήταν σε κακή κατάσταση και το κύριο τείχος (*terraglio*) δε χρησιμεύει και πολύ. Δίπλα στο *terraglio* υπήρχε η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Εκεί οι Ναυπιλίτες είχαν κήπους και μεγάλα σπίτια κατά μήκος της οδού της *Santa Veneranda* (Αγίας Παρασκευής), η οποία έφτανε προς την οδό της παραλίας. Μεταξύ του τείχους της πόλεως και του *terraglio* υπήρχαν οι μπουθουιάρες, μια κρεαταγορά. Από την πύλη της Ξηράς προς την παραλία, πίσω από τον *Toro*, ήταν η *remousciati*, όπου είχαν χτιστεί μικρά παρεκκλήσια, σπιτάκια, καλύβες ή παράγκες. Η συνοικία αυτή ήταν ένας διαρκής κίνδυνος εξαιτίας της πυρκαγιάς και οι κάτοικοί της ήταν κυρίως Αλβανοί ή πρόσφυγες που έφταναν από τα οθωμανικά εδάφη. Μέσα στην πόλη το *Castello dei Greci* καταλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος με σπίτια, δεξαμενές, ένα μικρό νεκροταφείο, εκκλησίες, αποθήκες και πιθανόν μύλους στριμωγμένα μέσα στα τείχη, ενώ στο χαμηλότερο επίπεδο του μικρότερου *Castello dei Franchi* υπήρχαν λίγα σπίτια και η κατοικία του κυβερνήτη.

Οι ενετικές επεμβάσεις στα μεσαιωνικά τείχη της Ακροναυπλίας ήταν σημαντικές. Αρχικά ενισχύθηκαν τα υφιστάμενα τείχη με εξωτερικές επιχωματώσεις κεκλιμένου επιπέδου (*scarpa*) ενώ καταργήθηκε η μεσαιωνική κατασκευή που ονομαζόταν *machinoulis* (καταχύστρα, ζεματίστρα ή πετρομάχος), δηλαδή τα επικλινή στρογγυλά ανοίγματα στο τείχος, μέσω των οποίων οι αμυνόμενοι εκσφεδρόνιζαν στον εχθρό λίθινες σφαίρες ή καυτά υγρά. Επίσης τον 16ο αιώνα ανακατεσκευάστηκαν εκτενώς οι ψαλιδόσχημες επάλξεις ώστε να είναι ικανές να δεχτούν πολυβόλα. Το υλικό κατασκευής ήταν πέτρα που προερχόταν από τον βράχο της Ακροναυπλίας ή το Παλαμήδι. Επιτόπου κατασκευαζόταν και το ασβεστοκονίαμα, ενώ η ξυλεία εισαγόταν από τη Βενετία, την Κρήτη ή γειτονικές περιοχές του Ναυπλίου.

Η οχύρωση του Ναυπλίου ακολουθεί το βενετσιάνικο μοντέλο της οχυρωμένης χερσονήσου που αποκόπτεται με τάφρο από την ξηρά, ώστε να εξασφαλίζεται ο έλεγχος εισόδου στην πόλη. Αρχικά οι Ενετοί χρησιμοποίησαν τις υφιστάμενες οχυρώσεις, τις οποίες ενίσχυσαν και επέκτειναν. Χαρακτηριστικό των οχυρώσεων της περιόδου, αποτελούν οι πύργοι, οι οποίοι γενικότερα είχαν εγκαταλειφθεί. Επίσης εξακολουθούν να είναι σε χρήση οι ψαλιδωτές επάλξεις, οι οποίες τοποθετούνται επάνω από το χαρακτηριστικό χονδρό κορδόνι στην βάση της πλατφόρμας. Σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο το υλικό δόμησης είναι η

ντόπια πέτρα με χρήση ασβεστοκονιάματος.³⁵ Επί της βορειοδυτικής κλιτύος της Ακροναυπλίας, υπήρχε μικρό οροπέδιο επίπεδο και πλατύ, το οποίο ανήκε στους Έλληνες και κατοικούνταν επί το πλείστον από εμπόρους και ναυτικούς καθώς ήταν κοντά στο λιμάνι. Μέρος του οροπεδίου αυτού, το βορειοδυτικό, εξαγοράσθηκε από τους Ενετούς με ανταλλαγή γαιών και το οχύρωσαν κατασκευάζοντας έπαλξη προς τη βόρεια πλευρά και αυτοτελή προμαχώνα στα δυτικά. Πάνω σε αυτόν τοποθέτησαν πέντε μεγάλα ισομεγέθη πυροβόλα, γι αυτό και από τότε ονομάζεται ο προμαχώνας των «Πέντε Αδερφών».

Η ενιαία όψη που παρουσιάζουν τα τείχη του κάστρου και της κάτω πόλης, δείχνει ότι οι Ενετοί ξανάφτιαξαν όλη την αλυσίδα των τειχών του πρώτου, προσθέτοντας νέες τάπιες και διορθώνοντας τα χαλασμένα τμήματα. Η είσοδος γινόταν από μια πύλη στο μέρος της στεριάς, και καθώς μια τάφρος, η φόσσα, χώριζε στο σημείο αυτό τα τείχη από τη στεριά, απαραίτητη ήταν μια κινητή γέφυρα. Στο χτίσιμο των τειχών θα μεταχειρίστηκαν βέβαια οι Ενετοί και έμπειρους Έλληνες τεχνίτες. Τα σχέδια όμως και την επιστασία της οχύρωσης την είχαν αναθέσει σε δικούς τους μηχανικούς και αρχιτέκτονες.

Κανένas από τους πύργους που έζωναν τον περίβολο της κάτω πόλης δεν σώθηκε, τους έριξαν στην Β' Ενετοκρατία για να δυναμώσουν το οχυρωματικό σύστημα. Μόνο στα κάστρα και στο Μπούρτζι έμειναν τμήματα από τον περίβολο της Α' Ενετοκρατίας. Λίγα μόνο από τα λιοντάρια που σώθηκαν χρονολογούνται την Α' Ενετοκρατία. Τα περισσότερα, εντοιχισμένα στα τείχη της Β' Ενετοκρατίας, έχουν την τεχνοτροπία του προχωρημένου μαπαρόκ.

Στη μεσαιωνική εποχή κυριαρχούσαν οι οχυρώσεις με υψηλούς προμαχώνες, αλλά στα τέλη του 15ου αιώνα σημειώθηκε ουσιαστική αλλαγή αυτής της νοοτροπίας οικοδόμησης. Τον 16ο αιώνα οικοδομούνται τείχη αρκετών πόλεων μέσα από μια νέα προοπτική : το τονισμένο ύψος των μεσαιωνικών προμαχώνων μειώθηκε, διότι αυτοί αποτελούσαν εύκολο στόχο, και παράλληλα αυξήθηκε ο όγκος τους, ώστε να είναι λιγότερο ευάλωτοι στις βολές του πυροβολικού. Επίσης τα τείχη (cortine) ανάμεσα στους προμαχώνες οικοδομήθηκαν με ισχυροτερη τοιχοδομία και χαμηλότερο ύψος, ενώ στην εξωτερική τους βάση προστέθηκαν επικλινείς επιχωματώσεις (πόδιον ή scarpa) για να αυξηθεί η αντοχή τους.

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που πάντα απασχολούσε τη Βενετία ήταν οι οχυρώσεις των κτήσεων, όπου συχνά επενδύονταν μεγάλα χρηματικά ποσά. Ιδιαίτερα μετά τα τέλη του 15ου αιώνα στην βενετική οχυρωματική αρχιτεκτονική των κτήσεων διακρίνονται ορισμένα χαρακτηριστικά που διαμορφώθηκαν με το πέρασμα του χρόνου κυρίως ως αποτέλεσμα της επεκταμένης χρήσης της πυρίτιδας.

Ένα κοινότυπο χαρακτηριστικό των ενετικών οχυρώσεων του 15ου αιώνα ήταν η μορφή των επάλξεων. Το ανώτερο τμήμα τους είχε απολήξεις σε σχήμα "ανοιχτού ψαλιδιού" και ονομαζόταν από τους Βενετούς merli. Η προέλευση των ψαλιδόσχημων επάλξεων είναι αμφίβολη, αλλά σίγουρα υπήρχαν στη βόρεια Ιταλία από τον 13ο αιώνα. Οι ψαλιδόσχημες επάλξεις χρησίμευαν κυρίως για άμυνα ενάντια στο επιτιθέμενο πεζικό και για πυροβολισμούς με στόχους μακριά από το τείχος, αλλά δεν παρείχαν επαρκή προστασία σε επιθέσεις με πυροβολικό. Τα όπλα των αμυνόμενων τοποθετούνταν σε στενή σφηνοειδή σχισμή κάτω από την έπαλξη, πράγμα που δημιουργούσε ορισμένα λειτουργικά προβλήματα, αφού η σχισμή παρείχε μικρό οπτικό πεδίο στον πυροβολητή, το όπλο δεν μπορούσε να κατευθυνθεί προς τη βάση του τείχους και η σχισμή επέτρεπε μόνο σε έναν πυροβολητή να

³⁵ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]. σ. 18

λαμβάνει θέση. Τα προβλήματα λύθηκαν όταν χρησιμοποιήθηκαν οι ενδιάμεσες των ψαλιδόσχημων επάλξεων θέσεις για τους πυροβολισμούς προς τη βάση του τείχους. Για να παρέχεται στους πυροβολητές προστασία από τα εξωτερικά πυρά, αλλά και για να διατηρούνται αθέατες στον εχθρό οι κινήσεις των αμυντικών στρατευμάτων, οι θέσεις ανάμεσα στις ψαλιδόσχημες επάλξεις κλείνονταν με κινητή ξυλινη ή λίθινη πλάκα, η οποία διέθετε και μια κατασκοπευτική οπή.

Το 1470, ο προβλεπτής Pasqualigo, φρόντισε να οχυρωθεί με ένα κάστρο η βραχόνησος του κόλπου και ανέθεσε τις εργασίες στον αρχιτέκτονα Antonio Gambello, τον ίδιο που διαμόρφωσε και το κάστρο των Τόρων, ενώ αργότερα, τις συνέχισε ο μηχανικός Bancaleone. Αυτό εξηγεί ως ένα σημείο γιατί το Μπούρτζι δεν παρουσιάζεται ως εντελώς νέο σύνολο. Στο ανατολικό μέρος η στρογγυλή τάπια με τις οδοντωτές επάλξεις, καθώς και άλλα τμήματα, έχουν φανερή τεχνοτροπική ομοιότητα με τον πύργο των Τόρων. Λείπουν δυστυχώς από τις τάπιες αυτές τα λιοντάρια, που θα επιβεβαίωναν την χρονολόγησή τους. Αρχικά ο πύργος έφερε ψαλιδωτές επάλξεις οι οποίες, αφού κρίθηκαν ανεπαρκείς οχυρωματικώς, κατεδαφίστηκαν και το στηθαίο ανακατασκευάστηκε το 1525. Την ίδια εποχή γκρεμίστηκε το εξωτερικό κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στον κεντρικό πύργο.

Επειδή η πιο κοντινή είσοδος στο φρούριο, που ήταν στραμμένη προς την πόλη, ήταν προσιτή μόνο όταν είχε άπνοια, δημιουργήθηκε στο ΒΑ άκρου του σκοπέλου ένας μικρός προστατευμένος ορμίσκος (mandrachio). Για την προστασία της εισόδου κατασκευάστηκε διώροφη barbakane με είσοδο από την πλευρά του ορμίσκου. Ο ψηλός πύργος που ορθώνεται στη μέση του κάστρου, είναι πιθανώς εκείνος που θεωρήθηκε «πολύ ψηλός», δηλαδή μεσαιωνικός και απαρχαιωμένος, από τον Βάιλο Nicolo Giustinian και ζήτησε να τον συγχρονίσει σύμφωνα με τις νέες ανάγκες του πυροβολικού. Υπάρχει επίσης μια θεωρία που αναφέρει πως η είσοδος του λιμένα έκλινε με αλυσίδες εξαρτημένες από το νησίδριο που προσδένονταν στις εκατέρωθεν ακτές. Η ανάρτηση αυτών των αλυσίδων από το επιθαλάσσιο φρούριο προς τις ακτές έχει αμφισβητηθεί εξαιτίας της απόστασης, 400-500μ. Αλλά αν υποθεθεί ότι τα εκατέρωθεν του νησιδρίου στόμια περιορίζονταν με τεχνητούς θαλάσσιους βραχίονες, των οποίων τα ίχνη σώζονται και σήμερα, καθίσταται δυνατή η ανάρτηση των αλυσίδων.³⁶

---

³⁶ Λαμπруνίδης Μ.Γ. [1898]

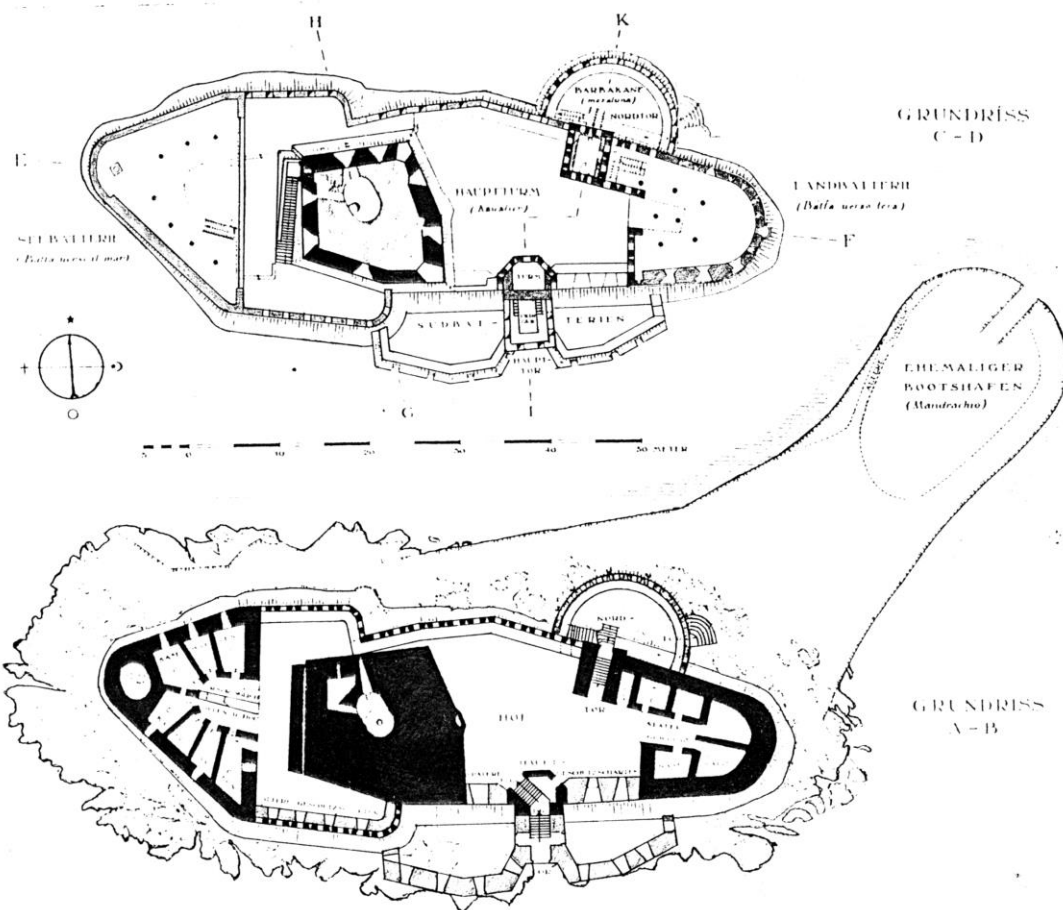
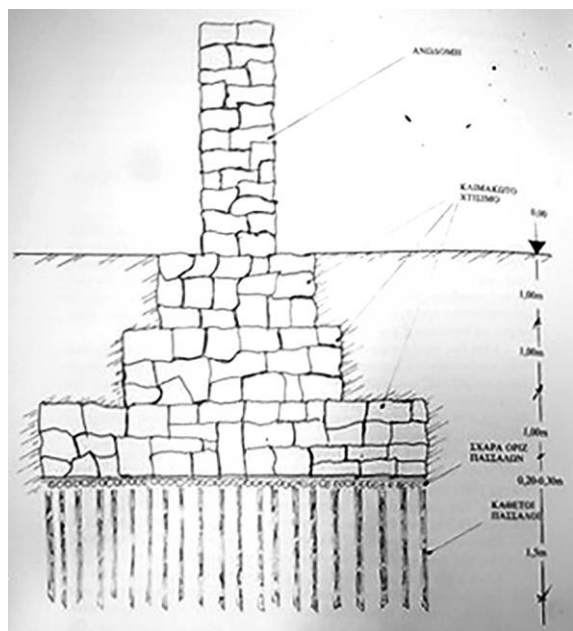

Abb. 17. Das Inselkastell (Grundrisse)

Κάτοψη του επιθαλάσσιου φρουρίου. Σχέδιο του Wulf Schaefer. [1988]

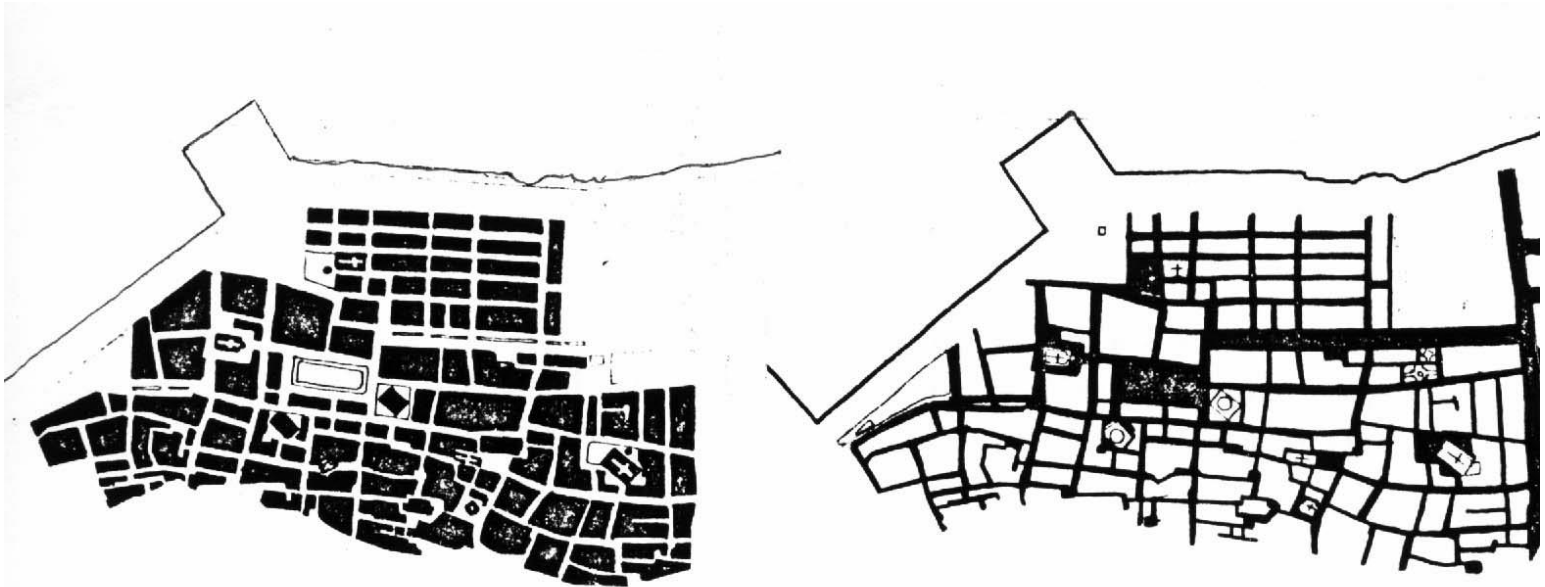

Τομή καθ' ύψος κατασκευής με πασσάλους.
Αναγνωσταράς Γ. [1992].

Ένα ακόμη σημαντικό έργο την περίοδο της Α'Ενετοκρατίας, είναι η επέκταση της πόλης με «πασσάλωσεις» και κατ' επέκταση το μπάζωμα της θάλασσας. Το κτίσιμο όμως πάνω σε πασσάλους απαιτούσε κάποια εμπειρία και οι ντόπιοι κτίστες δεν μπορούσαν ή δεν ήξεραν αυτόν τον τρόπο κτισίματος. Τέτοιοι έμπειροι τεχνίτες φαίνεται πως ήταν οι κάτοικοι της περιοχής της Χειμάρρας για τους οποίους ο Rouqueville, που επισκέφτηκε την περιοχή στις αρχές του 19^{ου} αιώνα γράφει ότι ζούσαν σχεδόν μέσα στη θάλασσα. Η διαδικασία είχε ως εξής: Καταρχάς ανοιγόταν η τάφρος, στην οποία θα τοποθετούσαν το θεμέλιο. Το πλάτος της τάφρου ανοιγόταν μία έως δύο φορές πλατύτερο του προβλεπόμενου πλάτους της ανωδομής. Στον πυθμένα της τάφρου, αν υπήρχε βούρκος, τοποθετούσαν κάθετους ξύλινους πασσάλους από «βένιες» (αγριοκυπάρισσο, κέδρος) ή καστανιές διαμέτρου 10-15 εκ. και ύψους 1,00-1,50 μ. Οι πάσσαλοι αυτοί μπηγόνταν κάθετα στο έδαφος με τη βοήθεια βαριάς έως ότου το κεφάλι του πασσάλου να έρθει πρόσωπο με το έδαφος της θεμελίωσης. Πάνω σε αυτή την επιφάνεια τοποθετούσαν σταυρωτά πάλι ξύλα της ίδια προέλευσης, το ένα κοντά στο άλλο σε δύο στρώσεις. Πάνω στη σχάρα αυτή χτίζανε σε όλο το φάρδος με πέτρες, ασβέστη και θηραϊκή γη. Το κτίσιμο γινόταν κλιμακωτά, έως ότου βγουν στην επιφάνεια του εδάφους. Από εκεί και πάνω κτίζανε τον τοίχο που ήθελαν σε σταθερό πλάτος. Η αντοχή αυτού του ξύλου, όταν βρίσκεται μόνιμα μέσα στο νερό είναι πρακτικά απεριόριστη. Όλα τα παλιά τούρκικα κτίρια του Ναυπλίου είναι έτσι κτισμένα.³⁷

³⁷ Αναγνωσταράς Γεώργιος, [1992]. σσ.57-59

Δ.5. Α΄ Τουρκοκρατία (1540 – 1686)

Η διαμόρφωση του πολεοδομικού ιστού την περίοδο της Α΄ Τουρκοκρατίας. Ελένη Μαΐστρου. [2016].

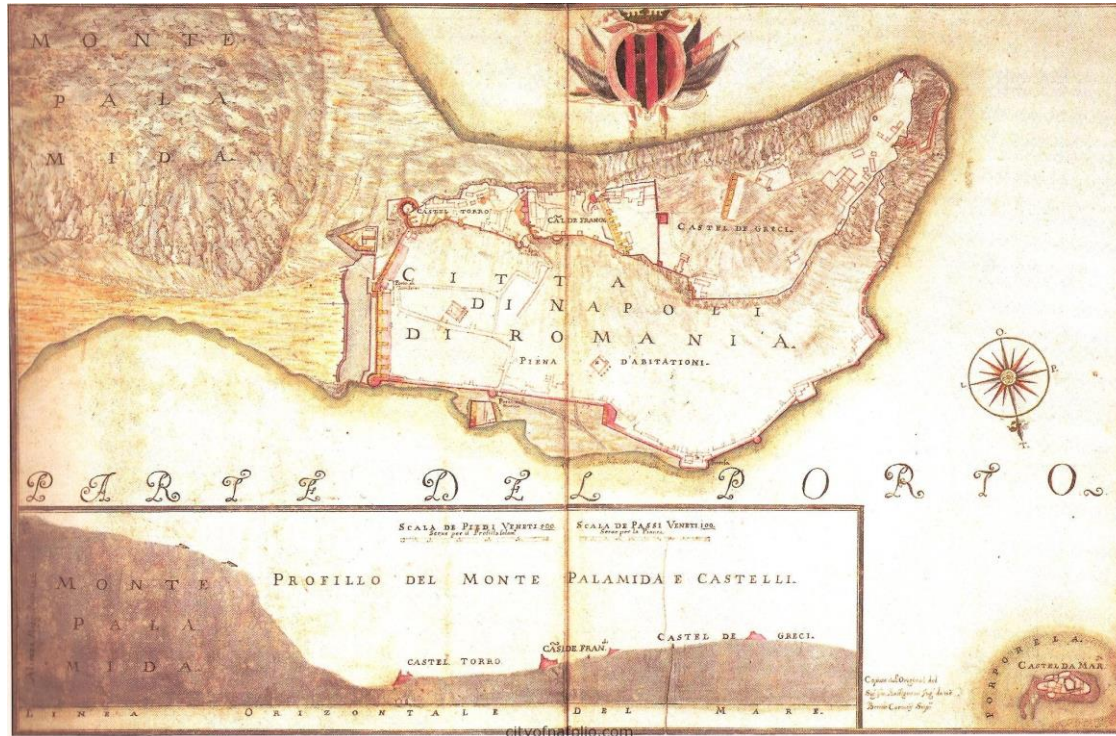
Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, οι Οθωμανοί στην Πελοπόννησο είναι ελάχιστοι. Οι κατακτητές εγκαθίστανται στις νέες τους κτήσεις περισσότερο ως φιλοξενούμενοι παρά ως κύριοι μεταρρυθμιστές ή οργανωτές. Έτσι εξηγείται και η διατήρηση μιας ασυνήθιστης για τα ασιατικά δεδομένα πολεοδομικής συγκρότησης. Οι Οθωμανοί διατηρούν τη φυσιογνωμία της πόλης, την οποία όμως εμπλουτίζουν με την κατασκευή νέων δημόσιων οικοδομημάτων, όπως είναι τα σεράγια, τα τζαμιά, τα χαμάμ και οι μεντρεσέδες και έργων κοινής ωφέλειας, όπως η κατασκευή κρηνών σε δρόμους και δημόσιους χώρους, σύμφωνα με τις επιταγές του Κορανίου.³⁸ Στα κάστρα δεν έχουμε ιδιαίτερες επεμβάσεις, εκτός από την κατασκευή ενός υποθαλάσσιου αναχώματος για τον έλεγχο της εισόδου στο λιμάνι (porporella).³⁹

³⁸ Βασιλείου Αναστασία, Μπουντούρης Κωνσταντίνος. [2010]. σ.4

¹⁹ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]. σ. 20

Δ.6. Β' Ενετοκρατία (1686 -1715)

Χάρτης της πόλης του Ναυπλίου και των οχυρώσεων της όπως τις βρήκαν οι Ενετοί το 1686. (cityofnafplio.com)

Το Ναύπλιο, εξακολουθούσε να αποτελεί την πρωτεύουσα της Πελοποννήσου. Ύστερα όμως από την τελευταία πολιορκία βρισκόταν σε αξιοθρήνητη κατάσταση. Το πυροβολικό του Μοροζίνη είχε φέρει μεγάλες καταστροφές, τα περισσότερα σπίτια είχαν πέσει και έπρεπε να ξαναγίνουν. Αλλά το πιο επείγον ήταν η ανάγκη μιας νέας οχύρωσης. Το 1702 αρχίζει η περίοδος κατασκευής των μεγάλων έργων της Ενετοκρατίας, τα οποία επικεντρώνονται στην κάτω πόλη, στο ανατολικό τμήμα της χερσονήσου με την κατασκευή των τριών μεγάλων προμαχώνων και του νέου ανατολικού τείχους.

Ξεκινά η κατασκευή του προμαχώνα Dolfin ή San Marco. Ο παλιός πύργος Contarina γκρεμίζεται για να δώσει θέση στο νέο προμαχώνα με το σχήμα μισής έπαλξης (mezzobaluardo). Την ίδια εποχή αρχίζει η κατασκευή στη βάση του κάστρου των Τόρων, του

προμαχώνα Grimani ή San Antonio. Στα 1706 αρχίζει η κατασκευή του ανατολικού τείχους ανάμεσα στους δύο προμαχώνες, ενώ υφίσταται το παλιό τείχος για λόγους ασφαλείας και δύο χρόνια αργότερα τα έργα ολοκληρώνονται με την κατασκευή της νέας Πύλης της Ξηράς, επάνω σε σχέδιο του Lasalle. Η οχύρωση παίρνει την τελική της μορφή με την τείχιση της απέναντι πλευράς της τάφρου με ένα προτείχισμα (contrescarpe). Τα έργα αυτά σχεδιάστηκαν και πραγματοποιήθηκαν από μια ομάδα μηχανικών και στρατιωτικών, επικεφαλής των οποίων ήταν οι Lasalle, Levaseur, Albergetti, Cox, Cittadela.⁴⁰

Το εσωτερικό της Πύλης της Ξηράς. Χαλκογραφία. Karl Von Heideck. [1832]

προηγούμενο, οδήγησε στην κατάργηση ή τείχιση της παλαιότερης πύλης. Η παλιά γραμμή του τείχους ήταν ευθεία ενώ η νέα σχηματίζει τώρα μια προεξοχή, προς την κατεύθυνση της ενδοχώρας, μια αμβλεία γωνία. Αμέσως νοτιότερα της γωνίας σημειώνεται και η θέση της προς δημιουργίας νέας porta di terraferma, χωρίς όμως να σημειώνεται πού ακριβώς βρισκόταν η παλαιότερη.

Όπως αναφέρεται στα κείμενα δύο ιστορικών της Εθνεγερσίας, του Αμβρόσιου Φραντζή και του Φωτάκου, η ονομασία Πύλη της Ξηράς υιοθετήθηκε από την προφορική παράδοση των εντόπιων, δηλαδή την ελληνική απόδοση του ενετικού της ονόματος όπως φαίνεται και στα σχέδια των οχυρώσεων της δεύτερης ενετοκρατίας : porta di terraferma.⁴¹

Σε ενετικό έγγραφο του 1500, μνημονεύεται η παρουσία μιας porta della sbarra, μιας πύλης δηλαδή που είχε σχέση με κάποια ξυλοκατασκευή, διόλου απίθανο μια ξύλινη οδογέφυρα που διέσχιζε εγκάρσια, μπροστά από το εξωτερικό άνοιγμα της πύλης, την τάφρο που είχε δημιουργηθεί μπροστά από το ανατολικό μέτωπο των οχυρώσεων της πόλης και όπως προτείνει ο Gerola στο βιβλίο του La fortificazioni di Napoli di Romania, την πύλη αυτή μπορούμε να την ταυτίσουμε με την porta di terra farma.

Η ανάγκη κατασκευής νέου τείχους, ενός μεταπρομαχώνιου, πολύ παχύτερου από το

⁴⁰ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτσιμάκη Μ.[1993]. σ. 36

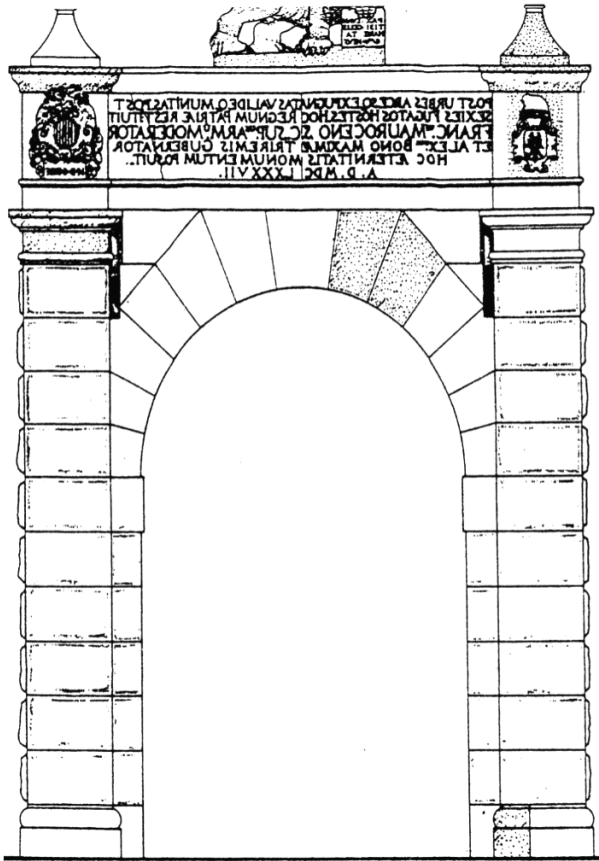
⁴¹ Δημακόπουλος Ιορδάνης.[1992].

Η μνημειακή πρόταση του εξωτερικού της Πύλης της Ξηράς, έργο του Γάλλου στρατιωτικού μηχανικού, συνταγματάρχη στον μισθοφορικό στρατό της Γαληνοτάτης, P.de Lasalle, είναι μια απλή σύνθεση που κερδίζει σε επιβολή αφενός χάρη στην απλότητά της και αφετέρου λόγω της υιοθέτησής του *ordine dorico rustico*, ενός «αγροτικού δωρικού ρυθμού». Κατασκευάστηκε το 1708 και αποτελούσε τη μοναδική είσοδο της κάτω πόλης από τη στεριά και μάλιστα έκλεινε μετά τη δύση του ήλιου. Όποιος έμενε απ' έξω ήταν αναγκασμένος να διανυκτερεύει εκτός των τειχών, συνήθως στο προάστιο της Πρόνοιας. Μπροστά από την πύλη υπήρχε θαλάσσια τάφος που περιέτρεχε τα ανατολικά τείχη της πόλης και η πρόσβαση γινόταν από κινητή ξύλινη γέφυρα.

Υπάρχει επίσης μια προσεκτική επιλογή δύο τύπων (λιγότερο και περισσότερο αδρού), *rusticato* (αγροτικής λιθοδομής), με αδρότερες τις παραστάδες, το στοιχείο της στηρίξεως, και λεπτότερα επεξεργασμένες τις επιφάνειες των αψιδόλιθων και των λίθων του ισόδομου τοίχου, που βρίσκονται σε εσοχή περίπου 37-38εκ. Στην ίδια κατεύθυνση, της αξιοποίησης δηλαδή των αντιθέσεων, είναι και η χρήση δύο διαφορετικών χρωμάτων λίθων. Ότι τοποθετείται στην κορύφωση του μνημείου, στον αττικό με μια ζωφόρο, μεταξύ των προβολών, των προεκτάσεων των υποκειμένων παραστάδων, ο ολόγλυφος λέων του Αγ.Μάρκου, ήταν από ροδόχρωμο λίθο Τίρυνθας. Αντιθέτως, όλα τα άλλα αρχιτεκτονικά μέλη ήταν από μαύρο τιτανόλιθο με μόνη εξαίρεση τα δύο ανάγλυφα οικόσημα, που ήταν από υπόλευκο πωρόλιθο. Ο τοίχος της ζωφόρου ήταν πιθανότατα κτισμένος με τούβλα που μάλλον έφεραν ένα παχύ στρώμα κονίας, παρά μια λίθινη επένδυση. Κατά τα λοιπά, ο γλυπτός διάκοσμος της πύλης περιοριζόταν σε ένα καθιερωμένο θεματολόγιο για τα θριαμβικά αυτά τόξα των θυρώνων, που πρώτος είχε εισαγάγει ο Sebastiano Serlio, εκπρόσωπος του ιταλικού μανιερισμού στην Ευρώπη. Η όλη σύνθεση, δεν ξεφεύγει από τα γενικά πλαίσια μιας αρχιτεκτονικής των πυλών εισόδου σε φρούρια και τειχισμένες πόλεις: το μεταξύ παραστάδων ημικυκλικό τόξο και η υιοθέτηση του *ordine dorico rusticato*.

Η κύρια αυτή πύλη εισόδου στο Ναύπλιο καθιστούσε έτσι αισθητή την παρουσία του νεοφερμένου κυρίαρχου, χωρίς όμως να ξεφεύγει από τα πλαίσια των συνθηκών εκείνων από τις οποίες τελούσε η Πελοπόννησος στα μέσα της βραχύβιας αυτής επαφής με τη Δύση.

Όσον αφορά τέλος, στους εσωτερικούς χώρους της πύλης, όπου ασφαλώς θα έβρισκε πρόσκαιρο καταφύγιο και η φρουρά της όταν το απαιτούσαν οι καιρικές συνθήκες, δεν έχουμε παραπάνω πληροφορίες πέρα από ό,τι φαίνεται σε μια χαλκογραφία του Karl Von Heideck, φρούραρχο του Ναυπλίου από το 1828 έως το 1832. Η παρουσία των βαυαρών στρατιωτών στην φρουρά της πύλης μαρτυρεί πως το σχέδιο αυτό πρέπει να έγινε γύρω στο 1832. Από το σχέδιο του Heideck, είναι φανερό ότι στην εσωτερική όψη της πύλης υπήρχαν δύο ισομεγέθη ημικυκλικά τόξα επί εκατέρωθεν τοίχων και ενδιάμεσου πεσσού και ότι, μεταξύ του τοίχου αυτού με τα δύο τόξα και του εξωτερικού ανοίγματος της πύλης, υπήρχε ορθογώνιος χώρος, στεγασμένος μάλλον με έναν ημικυκλικό θόλο, επιχωματωμένο εξωτερικά, έτσι ώστε να δημιουργηθεί το γνωστό και από δημοσιευμένα σχέδια της β'ενετοκρατίας, επίπεδο των επάλξεων, κατά μήκος της εξωτερικής πλευράς του μεταπρομαχωνίου (*cortina*), επάλξεων που ήταν στην πραγματικότητα ασκεπείς κανονιοθυρίδες (*canoniere scorpenite*). Το εικονιζόμενο στο αριστερό άκρο του σχεδίου Heideck ψηλό κτίριο, είναι επιμήκης κτίριο που διακρίνεται στα σχέδια της β'ενετοκρατίας: συγκρότημα στρατώνων (*quartieri*). Την εποχή κατασκευής του εξωτερικού της πύλης, πρέπει να αναχθεί και εκείνη του όλου συγκροτήματος, περιλαμβανομένων και των δύο τοξωτών ανοιγμάτων της εσωτερικής όψης, επάνω από τα οποία ξεχωρίζουν και δύο πλινθόκτιστα ανακουφιστικά τόξα, ομόκεντρα προς τα άλλα. Της ίδιας εποχής, της Ενετοκρατίας δηλαδή, και όχι της Α' Τουρκοκρατίας, πρέπει να είναι και η εικονιζόμενη κρήνη,

Σχεδιαστική αναπαράσταση της Πύλης της Ξηράς από τον Wulf Schaffer.[1936]

αντίθεση με άλλα φρουριακά συγκροτήματα της ίδιας εποχής η μορφολογία τους είναι υπερβολικά λιτή και με ελάχιστα στοιχεία να μαρτυρούν κάποια καλλιτεχνική πρόθεση. Η ανάγλυφη όψη του προμαχώνα Grimanì και η Πύλη Sagredo είναι ίσως τα μοναδικά στοιχεία που μαρτυρούν κάποια επίδραση του μπαρόκ.

Για πρώτη φορά στην Β' Ενετοκρατία σκέφτηκαν να οχυρώσουν το Παλαμήδι, που ο Μοροζίνης το είχε μεταχειριστεί στην τελευταία πολιορκία του, και ως άρχοντας της πόλης, με διάταγμα του 1686, είχε απαγορεύσει την κατοίκηση της Ακροναυπλίας, που προοριζόταν πλέον μόνο για στρατιωτική χρήση. Καμία οχύρωση δεν είχε επιχειρηθεί πριν από την Β' Ενετοκρατία. Είναι ένα

μια μικρή κατασκευή σε προεξοχή από τον πεσσό των δύο τόξων, με εσωτερική μικρή υδατοδεξαμενή, τυφλό ανακουφιστικό τόξο επί υφασιδίων (με μια αναθηματική επιγραφή στο μέσον), και πέτρινη γούρνα για το πότισμα των υποζυγίων.

Με την πάροδο του χρόνου και τη μεταβολή των συνθηκών, ο διάυλος της τάφρου επιχωματώθηκε, αφήνοντας σε ορισμένα σημεία τελματώδη κατάλοιπα, και η θύρα της Πύλης της Ξηράς έπαυσε να είναι ανασυρόμενη. Ένα στρατιωτικό φυλάκιο ήταν εγκατεστημένο στην εσωτερική πλευρά της Πύλης με σκοπό τη φρούρηση της εισόδου και τον έλεγχο των εισερχόμενων και εξερχόμενων.

Η Πύλη της Ξηράς δεν διαδραμάτισε ιδιαίτερο ρόλο στην απελευθέρωση του Ναυπλίου τον Νοέμβριο του 1822, αφού το Παλαμήδι κατελήφθη με την επιτυχή καταδρομική επίθεση του Στάικου Σταϊκόπουλου και η Ακροναυπλία μαζί με το Βαρόσι παραδόθηκαν με συνθήκη στον Θ.Κολοκοτρώνη. Υπήρξε όμως το κύριο σημείο της επίσημης υποδοχής του βασιλιά Όθωνα την 25η Ιανουαρίου/6η Φεβρουαρίου 1833. Προ της Πύλης ανέμεναν τον βασιλιά οι αρχές της πόλης για να του παραδώσουν τα κλειδιά της πρωτεύουσας.

Ο Α. Sagredo παράλληλα με τις εργασίες στο Παλαμήδι, πραγματοποίησε μια σειρά έργων στην πόλη. Τα πιο γνωστά από αυτά είναι η ομώνυμη πύλη του 1713, που συνέδεε το κάστρο των Ελλήνων με την πόλη, το οπλοστάσιο, στο οποίο σήμερα στεγάζεται το αρχαιολογικό μουσείο και η μεγάλη κινστέρνα της παραλίας, σήμερα κατεδαφισμένη.

Η αρχιτεκτονική των ενετικών οχυρώσεων της περιόδου ανταποκρίνεται σε έναν οικοδομικό τρόπο δομής με ντόπια πέτρα, λαξευμένη ή χονδρολαξευμένη, ασβεστοκονιάματα και πλίνθους. Χαρακτηρίζεται από τα ενισχυμένα κατώτερα λίθινα τμήματα, το κορδόνι στη βάση της πλατφόρμας, και το ανώτερο τμήμα που διαμορφωνόταν με τη χρήση πλίνθων και λίθων. Σε

τυπικό φρούριο του μπαρόκ και σε αυτό χρωστάει την ιδιαίτερη επιβλητικότητά (terribilita) του. Όλων των οχυρωματικών έργων του Ναυπλίου υπερείχε το Παλαμήδι, Palamoud Calaasi, που βρίσκεται σε ύψος 220 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας.

Ο πρώτος που ένωσε τη σημασία του και πήρε την πρωτοβουλία της οχύρωσής του Παλαμηδίου, ο προβλεπτής Σαγρέδος, ανέθεσε την εκτέλεσή του στους μηχανικούς Giachich και Lasalle. Έχει βέβαια το σχέδιο του Lasalle κύριο σκοπό τις πρακτικές ανάγκες της άμυνας και της επίθεσης με το πυροβολικό, μεταδίδει όμως και μια ψυχική κατάσταση, ένα πάθος ορμητικό που δεν το εκφράζουν τα τείχη της Α' Ενετοκρατίας.

Χάρτης του 1708 στον οποίο εμφανίζονται οι οχυρώσεις του Παλαμηδίου. Αργολική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού.

Με την ανάδειξη του Παλαμηδιού έπαυε πια το Ιτς Καλέ να είναι η κύρια ακρόπολη. Γι αυτό το λόγο, ελάχιστες επιδιορθώσεις έγιναν στα κάστρα του, εκτός από τις απόλυτα αναγκαίες. Μεγάλη σημασία έδωσαν αντίθετα, στην οχύρωση της πόλης, ιδιαίτερα από την ανατολική μεριά, όπου ήταν η μοναδική είσοδος από τη στεριά. Νέες μεγάλες τάπιες δυνάμωσαν τη στεριανή πύλη, καθώς και τη δυτική πλευρά προς τη θάλασσα. Τότε περιέλαβαν και στο τείχος μια μεγάλη δεξαμενή, δίνοντάς της

εξωτερικά σχήμα πύργου.⁴² Με την ανάπτυξη του πυροβολικού, οι μικροί, πυκνοί και στρογγυλοί πύργοι του τείχους της Α' Ενετοκρατίας, θα φαίνονταν πια σαν διακοσμητικές προεξοχές, χωρίς πρακτική χρησιμότητα. Τη νέα οχύρωση την αποτελούν πλέον μεγάλες τάπιες σαν του Παλαμηδιού. Τώρα πρώτη φορά δημιουργείται μια μνημειακή αρχιτεκτονική αφού αναπόσπαστα από τη μνημειακότητα είναι το μέγεθος και η ενότητα της μορφής της. Η θαλάσσινη τάφρος στην ανατολική πλευρά του τείχους, απαραίτητο υδάτινο φράγμα της προηγούμενης περιόδου, ήταν άχρηστη τώρα που οι μεγάλες τάπιες προστάτευαν τη θέση. Τη γέμισαν με χώμα, η θάλασσα έγινε στεριά και χάθηκε το μικρό λιμανάκι κάτω από τους πύργους.

Η οχυρωματική δραστηριότητα των Ενετών στην Β' Ενετοκρατία, περιέλαβε και το δυνάμωμα των παλαιότερων περιβόλων, καθώς και των πύργων του τείχους της. Με τη συμβολή των δύο Γάλλων μηχανικών, Lasalle και Levasseur, έγινε το 1706 κάτω από τον στρογγυλό τείχο του κάστρου των Τόρων, ο περίβολος του Grimmani. Μεγάλοι ογκόλιθοι «Iavorati alla rustica», αποτέλεσαν το κάτω τμήμα του τετραγωνικού περιβόλου. Πάνω τους στέκονται άλλοι, σε σχεδόν ισοδομική διάταξη ενώ λείπει η άνω απόληξη. Υπόγειες διαβάσεις και άλλα απαραίτητα στις οχυρώσεις συμπλήρωσαν τις εργασίες στην ανατολική πλευρά του κάστρου.

Αντίστοιχη σε μεγαλείο σύλληψης είναι η σύγχρονη συμπλήρωση της εξωτερικής οχύρωσης του Ρωμείου κάστρου από την δυτική πλευρά, με την κατασκευή ενός μνημειακού κλιμακωτού ανεβάσματος, σε δύο επάλληλα τμήματα (οχύρωση του Δολφίνου, 1703). Ανακουφιστικά τόξα βαστούν τον τοίχο της άνω ανάβασης, ένας πανύψηλος πύργος φυτρώνει κάθετα από τον βράχο ως το ψηλότερο σημείο. Από την άλλη πλευρά, η οχύρωση στηρίζεται στους ογκόλιθους των αρχαίων ελληνικών τειχών.⁴³

Στο ανατολικό μέρος της οχύρωσης, χαμηλότερα από τους μικρούς, στρογγυλούς πύργους της Αναγέννησης, φαίνεται το κάτω περιτείχισμα με τους μεγάλους δόμους. Η ανατολική πλευρά των τειχών, η οποία είχε υποστεί και τη μεγαλύτερη καταστροφή εξαιτίας των πυροβολείων της πολιορκίας και της έκρηξης της πυριτιδαποθήκης, ανακαινίσθηκε από τα θεμέλια, η δε επί την πλευρά αυτή Πύλη της Ξηράς προστατεύθηκε από δύο εκατέρωθεν προμαχώνες. Ο αριστερότερος αποτελούνταν από τρία αλληπάλληλα πυροβολεία. Πάνω στην κύρια αυτή πύλη του φρουρίου στήθηκε ο πέτρινος πτερωτός λέων του Αγίου Μάρκου επί θυρεού, και εκατέρωθεν αυτού άλλοι θυρεοί οι οποίοι έφεραν ανάγλυφα ενετικά σύμβολα μετά δούκικων στεμμάτων.

Μετά τη λήξη του πολέμου, με τη συνομολόγηση της ειρήνης του Κάρλοβιτς, η οχύρωση του Ναυπλίου εξακολούθησε πυρετωδώς, καθόλη την περίοδο αυτή μέχρι το τέλος της Ενετικής κυριαρχίας. Εκτός από την ανακαίνιση των κατεστραμμένων τειχών από την πολιορκία, ξεκίνησαν και νέα οχυρωματικά έργα στην κάτω πόλη και επί του Παλαμηδιού. Στο μέσο σχεδόν της

---

⁴² Καρούζου Σέμνη. [1979]. σ.42

²³ Καρούζου Σέμνη.[1979]. σ.42

βόρειας ακτής της χερσονήσου, κατασκευάστηκε αυτοτελής προμαχώνας, ο επικαλούμενος Μόσχου που μαζί με το Μπούρτζι συμπλήρωναν την τέλεια εξασφάλιση του λιμένα και της δυτικής πλευράς της πόλης.

Το 1704 ολοκληρώθηκε ο βορειοανατολικός προμαχώνας του Οπλοστασίου, ο οποίος διατηρεί εντοιχισμένη πλάκα, πάνω στην οποία είναι σκαλισμένος ο φτερωτός λέων του Αγίου Μάρκου, που στηρίζεται στα δύο μπροστινά του πόδια σ'ένα ανοιχτό βιβλίο όπου μπορούμε να διαβάσουμε την επιγραφή:

PAX TIBI
MARGE EVAGELISTA
MEUS
M.DCC.IV
Ειρήνη Σοι
Μάρκε Ευαγγελιστά
Μου.
1704

Δ.7. Β΄ Τουρκοκρατία (1715 – 1822)

Τα οχυρώματα του Ναυπλίου, αποτελούσαν πλήρες σύμπλεγμα αμοιβαίας άμυνας κατά τους τελειότερους της εποχής εκείνης κανόνες της οχυρωματικής. Το Μπούρτζι, ήδη κατά την τελευταία περίοδο κυριαρχίας των Τούρκων, οχυρώθηκε πλήρως, αφού υψώθηκε στο μέσο του ενετικού οχυρώματος, ένας αρκετά μεγάλος οχυρός πύργος, ώστε ακόμη και χωρίς τις αλυσίδες, να κλείνεται η είσοδος του λιμανιού και να προστατεύεται από τα πυροβόλα του επιθαλάσσιου φρουρίου.

Όπως φαίνεται, μέχρι το 1720 η πλατεία του σιδηροδρόμου, η οποία παλαιότερα χρησίμευε για τα στρατιωτικά γυμνάσια της φρουράς, όπως εξάγεται από τα θεμέλια του περιβόλου κατακλυζόταν σχεδόν ολόκληρη από θάλασσα, και άφηνε μικρή δίοδο, στις παρυφές του Παλαμηδίου, για τη συγκοινωνία της πόλης με το εξωτερικό. Τη θάλασσα αυτή προσέχωσαν γύρω στο 1720 οι Τούρκοι χρησιμοποιώντας χριστιανούς εργάτες. Επί του νέου εδάφους σχημάτισαν ωραίους κήπους και περίχρυσα περίπτερα. Επί της τάφρου της Πύλης της Ξηράς υπήρχε γέφυρα εν μέρει κτιστή και εν μέρει προς την πύλη ξύλινη αιρετή. Η Πύλη αυτή έκλεινε με δύο επάλληλες σιδερόφρακτες θύρες, η μεν εξωτερική αποτελούμενη από δύο φύλλα, η δε εσωτερική αιρετή, που κατέπιπτε σε χαράδρα.

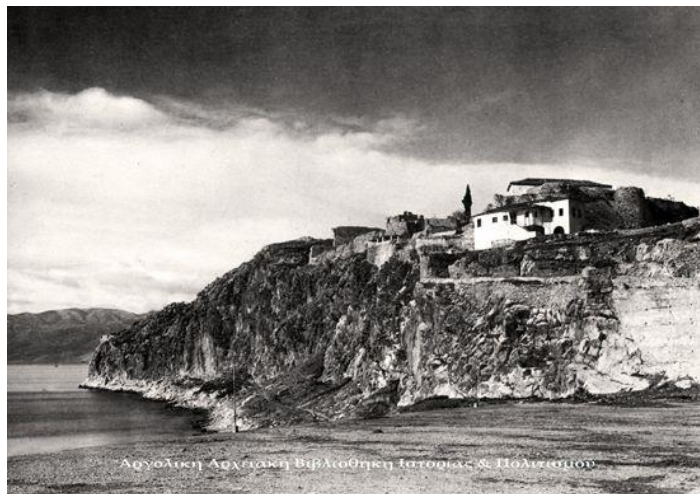
Οι εργασίες που έλαβαν χώρα κατά τη Β΄ Τουρκοκρατία, ήταν περιορισμένης έκτασης και μόνο σε σημεία που ήταν απολύτως αναγκαίες. Γνωρίζουμε ότι έγιναν επισκευές και προσθήκες στα τείχη των φρουρίων της Ακροναυπλίας, αλλά και σε αυτά της πόλης.

Επισκευάστηκαν οι προμαχώνες Πέντε Αδέρφια και Mocenigo. Τέλος στους Τούρκους αποδίδονται η συμπλήρωση της εισόδου στο Παλαμήδι, στον προμαχώνα Επαμεινώνδα και η επέκταση του φρουρίου προς νότο με το νέο προμαχώνα Φωκίωνα.⁴⁴

Ο κυρίαρχος τύπος σπιτιού την περίοδο της Β' Τουρκοκρατίας αποτελούταν από δωμάτια γύρω από μία αυλή που συγκοινωνούσαν με γαλαρία. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, χρονολογούνται ορισμένα πολύ σημαντικά κτίσματα, όπως το τζαμί του Αγά Πασά (Βουλευτικό), ο μεντρεσές – τούρκικο ιεροδιδασκαλείο πίσω από το Βουλευτικό και η μετέπειτα καθολική εκκλησία που αρχικά αποτελούσε τζαμί καθώς και ορισμένες κρήνες στην οδό Καποδιστρίου και στην πλατεία του Αγ. Σπυρίδωνα.⁴⁵

Δ.8. Νεότεροι χρόνοι (1822 κ.ε.)

Το στρατιωτικό νοσοκομείο στην Ακροναυπλία.
Αργολική Αρχαιολογική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού

Με την απελευθέρωση του Ναυπλίου, ο νέος κυβερνήτης Ι. Καποδίστριας, αντιλαμβανόμενος την αξία του φρουρίου φρόντισε για τον καθαρισμό της Ακροναυπλίας και ανοικοδόμησε μεγάλο μέρος των γκρεμισμένων τμημάτων του τείχους. Ίδρυσε στο εσωτερικό του φρουρίου Στρατιωτικό Νοσοκομείο μαζί με το ναό των Αγίων Αναργύρων, ενώ σταδιακά στον ίδιο χώρο δημιουργήθηκε πυρήνας οικισμού για το προσωπικό του νοσοκομείου.

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (1831), το **1833** ο βαυαρικός στρατός, υπό την επίβλεψη του πρώτου βασιλιά της Ελλάδας, Όθωνα, αναλαμβάνει τη φρούρηση του Ναυπλίου. Η Ακροναυπλία χαρακτηρίζεται ως στρατιωτική βάση και ένα μέρος της ορίζεται να χρησιμοποιηθεί για φυλακές. Τότε αρχίζουν επισκευές στα οχυρά της Ακροναυπλίας, οι προμαχώνες εξοπλίζονται με νέα πυροβόλα, τελειοποιούνται οι εγκαταστάσεις του στρατιωτικού νοσοκομείου και κατασκευάζονται στρατιωτικές αποθήκες.

Στις **25.01.1831** έρχεται στο Ναύπλιο ο Όθων. Αυτή την εποχή αποφασίζεται η συμπλήρωση των οχυρώσεων και των στρατώνων καθώς

⁴⁴ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]. σ. 38

⁴⁵ Βασιλείου Αναστασία, Μπουντούρης Κωνσταντίνος. [2010]. σ.6

και η ολοκλήρωση της λίθινης σκάλας που συνδέει το Παλαμήδι με την πόλη. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας όλοι οι προμαχώνες επισκευάζονται και εξοπλίζονται στα 1835 με τα νέα σιδηρά πυροβόλα, κάτω από το βάρος των οποίων η κινστέρνα του λιμανιού ρηγματώνεται. Τον Μάιο του 1833 δίδεται βασιλική εντολή προς το Υπουργείο Εσωτερικών να συντάξει το Σχέδιο του Ναυπλίου το οποίο εκδίδεται το Σεπτέμβριο του **1833** με την επωνομασία **“PLAN DE LA VILLE DE NAUPLIE ET DU FORT D’ITSCHKALE”**. Πρόκειται – για την εποχή - για ένα θαυμάσιο, όσο και χρήσιμο σχέδιο, το οποίο ανταποκρίνεται στην τοπογραφική πραγματικότητα περιέχοντας πολύτιμες πληροφορίες για το ποια πολεοδομική μορφή είχε το Ναύπλιο και η Ακροναυπλία, δύο χρόνια μετά τον θάνατο του Καποδίστρια, και ποια πρόκειται να λάβει με την σημειούμενη επιχωμάτωση της παραλίας του. Είναι φανερό και η μεταφορά μεγάλου μέρους του σχεδίου Βούλγαρη το οποίο δεν πρόλαβε να εφαρμοστεί. Το σχέδιο αυτό του 1833, δίνει περισσότερες πληροφορίες , με ονομασίες στα σημαντικότερα κτίρια, χώρους, πλατείες και επίσης με αριθμούς πάνω σε άλλα οικοδομικά τετράγωνα.

Plan de la ville de Nauplie et du fort d'Itschkale. [1833]. Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού

Στις 19 Απριλίου του **1834** δημοσιεύεται επίσης το Γενικό Σχέδιο του Ναυπλίου – επίσημο της Αντιβασιλείας – με την ονομασία “Plan der Stadt Nauplia” Σε αυτό έχει προστεθεί η επιχωμάτωση της παραλίας προς βορρά του Αγίου Νικολάου και η επίχωση της θαλάσσιας τάφρου (fossa), πράγματα τα οποία έχουμε δει ήδη στο σχέδιο Βούλγαρη. Ακόμα το σχέδιο αυτό προϋποθέτει το τμηματικό γκρέμισμα της περιβόλου της πόλης καθώς και των προμαχώνων Μονσενίγκο και Ντόλφιν. Πράγμα για το οποίο όμως δεν είναι ακόμα έτοιμη η πόλη του Ναυπλίου.⁴⁶

Το **1856** με διάταγμα, αποφασίζεται και εκτελείται η διαμόρφωση της προκουμαίας.⁴⁷

Μετά την εκθρόνιση του Όθωνα (1862) και την έξωση της Βαυαρικής Δυναστείας, ο νέος βασιλιάς Γεώργιος Α΄ (**1863**) μετατρέπει την Ακροναυπλία σε κέντρο στρατωνισμού της Πελοποννήσου. Το **1866** αποφασίζεται η επέκταση του λιμανιού και κατεδαφίζεται ο προμαχώνας της Αγ. Τερέζας, ο οποίος κατά την Τουρκοκρατία είχε μετονομαστεί σε προμαχώνα του Μόσχου. Το **1867** κατεδαφίστηκαν τα θαλάσσια τείχη για τη διάνοιξη της σημερινής λεωφόρου Αμαλίας. Το **1873** διαμορφώνεται η προκουμαία μπροστά από τον προμαχώνα του οπλοστασίου. Από το **1880** λειτουργούν στην Ακροναυπλία οι κεντρικές αποθήκες ιματισμού του ελληνικού στρατού (Σαρτορία). Το **1884** ιδρύονται οι Στρατιωτικές Φυλακές της Ακροναυπλίας, για όσους στρατιωτικούς καταδικάζονταν σε ποινές μεγαλύτερες των τριών μηνών. Στη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 οδηγήθηκαν στην Ακροναυπλία και Τούρκοι αιχμάλωτοι. Στα **1894-5** κατεδαφίζονται τα ανατολικά τείχη της πόλης και η τάφος μπροστά από αυτά επιχώνεται για τη δημιουργία σιδηροδρομικού σταθμού, ενώ περίπου ένα χρόνο αργότερα κατεδαφίζεται η Πύλη της Ξηράς.

Το **1899** κατά τη διάρκεια κατασκευής μιας νέας προβλήτας στο λιμάνι, αποκαλύπτεται ένας μώλος που πιθανότατα προστάτευε το αρχαίο λιμάνι. Αυτή η σημαντική κατασκευή είχε μήκος 250 μ. και πλάτος 5 έως 10 μ., θαμμένη στη λάσπη του κόλπου όπου το νερό έφτανε μόλις τα 1,60 μ. βάθος. Ο Νέγρης κατέγραψε ότι ήταν κτισμένη από «φυσικά τεμάχια», έως και μισό κυβικό μέτρο σε μέγεθος, κι ότι δεν ήταν δυνατός ο προσδιορισμός μιας ημερομηνίας κατασκευής. Το εσωτερικό μέρος του μώλου είναι πιθανώς θαμμένο μέσα στις σύγχρονες προβλήτες, ενώ το εξωτερικό μέρος απομακρύνθηκε σε μεγάλο βαθμό όταν το λιμάνι βυθίστηκε στα 5,5 μ. Βρισκόμενο στην εσωτερική ανατολική πλευρά του λιμανιού, ο μώλος αυτός πιθανόν να κατασκευάστηκε για να μειώσει τη ροή της λάσπης στην περιοχή του λιμανιού.⁴⁸

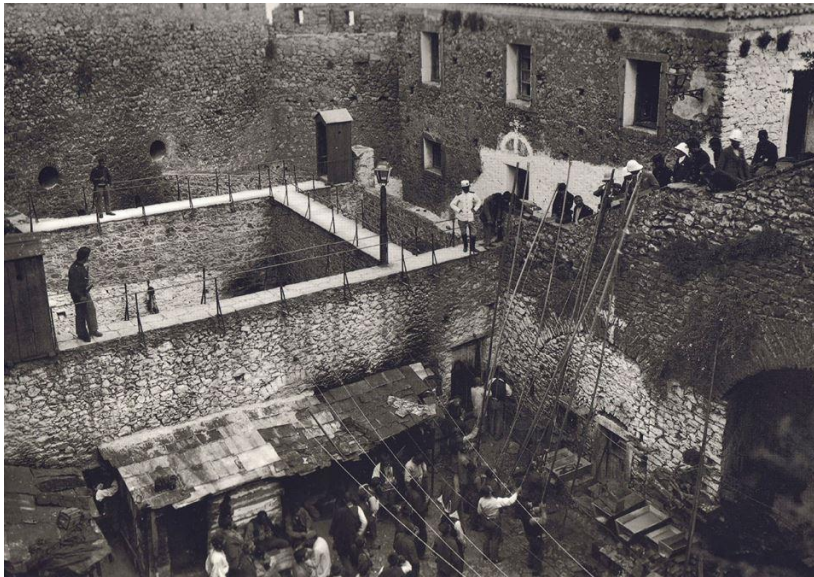
⁴⁶ Ανδριανοπούλου Γ., Ανδρουτσοπούλου Χ. [2009].σ. 11

⁴⁷ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]. σ. 65

⁴⁸ Brooks Allan. [2016]. σ.9

Η πόλη συνεχίζει την επέκτασή της και το **1926** κατεδαφίζεται ο προμαχώνας Dolfin και το Mezzobaluardo. Η κατεδάφιση του προμαχώνα Moncengo γίνεται στα **1930**.

Το **1930** επίσης, ο Διευθυντής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, Georg Karo, προτείνει στον Wulf Schaefer, Γερμανό μηχανικό και ερευνητή να ασχοληθεί με την μνημειακή τοπογραφία του Ναυπλίου και να επιμετρήσει την Ακροναυπλία. Με τη βοήθεια και την προτροπή του Αναστασίου Ορλάνδου, αρχίζει τη διδακτορική του διατριβή «**Baugeschichte der Stadt Nauplia im Mittelalter**», την οποία υποβάλει το **1936** στο Πολυτεχνείο του Danzig. Ο επόμενος διευθυντής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Dr Wrede του προτείνει να συνεργαστούν σε μία ευρύτερη έρευνα με θέμα την πολεοδομική εξέλιξη του Ναυπλίου από την Αρχαιότητα μέχρι της αρχές του 19ου αιώνα. Ο Wrede αναλαμβάνει να μελετήσει τους αρχαίους χρόνους, ενώ ο Schaefer τους μεσαιωνικούς και τους νεότερους. Παράλληλα με την εργασία του αυτή ο Schaefer αναλαμβάνει με εντολή της Ελληνικής Κυβέρνησης, την αποκατάσταση του επιθαλάσσιου οχυρού, και τη μετασκευή του σε ξενοδοχείο, καθώς και την κατασκευή του πεζοδρόμου που οδηγούσε στην Ακροναυπλία. Έτσι το **1935** το Μπούρτζι μετατράπηκε με μεγάλη ελευθερία το μικρό οχυρό σε ξενοδοχείο, με επεμβάσεις αδιανόητες για τα σημερινά δεδομένα, οι οποίες αλλοίωσαν σημαντικά το μνημείο. Κατά τη μετατροπή του αυτή του φρουρίου καθαιρέθηκαν τα ευτελή μεταγενέστερα κτίσματα στο εσωτερικό και οι υπερυψωμένες επάλξεις στη βόρεια πλευρά.

Οι φυλακές του Ναυπλίου το 1928. Παλαιές φωτογραφίες του Ναυπλίου

Μεταξύ **1929-1934** κατεδαφίστηκε το τελευταίο τμήμα του προμαχώνα Dolfin για την δημιουργία της σημερινής πλατείας Καποδίστρια καθώς και ο προμαχώνας Mocenigo για την κατασκευή των σχολείων. Ο μοναδικός προμαχώνας που σώθηκε από την οχύρωση της κάτω πόλης είναι τα «Πέντε Αδέλφια».

Επί βασιλείας των Κωνσταντίνου Α΄ και Αλεξάνδρου Α΄, οι στρατιωτικές φυλακές άρχισαν να ευπρεπίζονται σύμφωνα με τα νεότερα σωφρονιστικά συστήματα και αρχίζει η απασχόληση των καταδικών σε επαγγελματικές δραστηριότητες πχ. ξυλουργών, υποδηματοποιών κλπ. Το **1935** οι φυλακές του Παλαμηδιού ανοίγουν για τους πολιτικούς κρατούμενους της εποχής (206 φιλοβενιζελικοί αξιωματικοί που συμμετείχαν στο πραξικόπημα του Κονδύλη). Το **1936**, επί δικτατορίας Μεταξά, μετά την επιβολή του αναγκαστικού νόμου 117 «περί καταπολέμησης του κομμουνισμού» χτίζονται μονώροφα κτίρια με δύο θαλάμους

στους οποίους συνωστίζονταν 140-150 άτομα. Η Ακροναυπλία πλέον ονομαζόταν «Στρατόπεδο συγκεντρώσεως κομμουνιστών Ακροναυπλίας» και οι συνθήκες ζωής περιγράφονται γλαφυρά από τον Μανώλη Γλέζο: «η Ακροναυπλία ήταν ένα νεκροταφείο ζωντανών». Την περίοδο αυτή «φιλοξενήθηκαν» στις φυλακές Ακροναυπλίας πνευματικές προσωπικότητες όπως ο Δημήτρης Γληνός, με πρωτοβουλία του οποίου οργανώθηκε πρωινή γυμναστική, καλλιτεχνικές επιτροπές και προαύλιο μελέτης. Οι πολιτικοί κρατούμενοι της Ακροναυπλίας οργάνωσαν επίσης χορωδίες, ορχήστρες, θεατρικές ομάδες.

Η πρώτη περίοδος επεμβάσεων κλείνει το **1936** με την ολοκλήρωση της διάνοιξης της αμαξητής οδού που συνέδεε την πόλη με την Ακροναυπλία και την επακόλουθη καταστροφή πολλών τμημάτων των μεσαιωνικών τειχών της.⁴⁹

Με την έναρξη του πολέμου το **1940** οι κρατούμενοι των φυλακών υποβάλλουν υπόμνημα ζητώντας να σταλούν στο μέτωπο για να πολεμήσουν. Στην Ακροναυπλία κατασκευάστηκε καταφύγιο μήκους 20 μ. με εξόρυξη στο βουνό. Το 1941 νοσηλεύτηκαν στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο της Ακροναυπλίας Ιταλοί αιχμάλωτοι πολέμου. Την περίοδο της Κατοχής, οι Γερμανοί παρέδωσαν τη φύλαξη της Ακροναυπλίας στους Ιταλούς. Η κατάσταση στη φυλακή ήταν τραγική εξαιτίας της πείνας και της φυματίωσης. Από τους 625 «Ακροναυπλιώτες» που βρίσκονταν φυλακισμένοι με βάση το «ιδιώνυμο» και παραδόθηκαν στις δυνάμεις κατοχής 239 εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς. Και ενώ με την Ελευθέρωση της χώρας το 1944 από τους Γερμανούς κλείνουν οι φυλακές, το 1946 επαναλειτούργούν, πάντα με πολιτικούς κρατούμενους. Στους κρατούμενους συγκαταλέγονται και αρκετές γυναίκες (300 υπολογίζονται συνολικά).

Το **1954** συγκροτείται το Α' Διάταγμα για την επέκταση της πόλης και το 1962 η περιοχή ανάμεσα στο σιδηροδρομικό σταθμό και τα Πέντε Αδέρφια κηρύσσεται ιστορικό διατηρητέο μνημείο χωρίς σαφή καθορισμό ορίων. Την ίδια χρονιά ο Ε.Ο.Τ. αξιοποιεί το φρούριο του Παλαμηδίου, ως επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο, αφού κατεδαφίσει όλα τα καποδιστριακά και οθωνικά στρατιωτικά κτίρια.

Το **1960**, με ΦΕΚ, η Ακροναυπλία χαρακτηρίστηκε «Τουριστικό Δημόσιο Κτήμα» και το **1961** εγκαινιάστηκε η ξενοδοχειακή μονάδα «Ξενία» υπό διαχείριση του ΕΟΤ. Το **1962**, η παλαιά πόλη του Ναυπλίου, που εκτείνεται από τον παλαιό σιδηροδρομικό σταθμό έως και τον προμαχώνα των Πέντε Αδελφών, χαρακτηρίζεται με την υπ' αριθμόν 15794/19-12-1961 (ΦΕΚ 35/Β/2-2-1962) Υπουργική Απόφαση, ως αρχαιολογικός χώρος και ιστορικό διατηρητέο μνημείο, με φορέα προστασίας την τότε αρμόδια 5^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Ως το **1966** οι φυλακές της Ακροναυπλίας άδειασαν. Το κλείσιμο των φυλακών συνοδεύτηκε από διαμαρτυρίες για την απώλεια άλλης μιας δημόσιας υπηρεσίας (και των σχετικών οικονομικών ωφελημάτων). Η τοπική κοινωνία ζητούσε τη δημιουργία ξενοδοχείου. Η αρχαιολόγος Ευαγ. Δεϊλάκη πρότεινε τη δημιουργία Μουσείου Χριστιανικών και Ενετικών Αρχαιοτήτων στο κτήριο των πρώην φυλακών Ακροναυπλίας. Τελικά το **1970** άρχισε η κατεδάφιση των φυλακών και το ελληνικό κράτος αποφάσισε να

---

⁴⁹ Καρδαμίτση – Αδάμη Μάρω. [1998]

αξιοποιήσει την Ακροναυπλία με την κατασκευή μεγαλεπήβολου ξενοδοχειακού συγκροτήματος, που θα καταλάμβανε ολόκληρο τον αρχαιολογικό χώρο εξαφανίζοντας όσα τμήματα του βράχου δεν είχαν ακόμα καταστραφεί.

Ήδη από το **1968**, με πρωτοβουλία του ΕΟΤ ανατίθεται σε επτά αρχιτέκτονες (Δεκαβάλλας, Ζήβας, Κραντονέλλης, Λαμπάκης, Παπαγιάννης, Παπαηλιόπουλος και Σακελλάριος) την μελέτη για προσθήκη 1000 κλινών. Η ομάδα αντιπροτείνει τη δημιουργία ενός κοινωνικού κέντρου για τους μόνιμους κατοίκους και τους επισκέπτες και μόνο μια μικρή αύξηση του δυναμικού των ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων. Παράλληλα, η Αρχαιολογική Υπηρεσία με τον τότε γενικό διευθυντή Σπ. Μαρινάτο, αφήνει ελεύθερο το πεδίο στον ΕΟΤ για επεμβάσεις στην Ακροναυπλία.

Τελικά στις **15.01.1969** εγκρίνεται η "Μελέτη Πολεοδομικής Διατάξεως και Διαμορφώσεως" των τουριστικών εγκαταστάσεων, των Μπογδάνου και Παπαηλιόπουλου, προϋπολογισμού 110 εκατ. δραχμών, η οποία προέβλεπε: ξενοδοχείο α΄κατηγορίας (165 κλινών) και ξενοδοχείο πολυτελείας με "ομάδα οικίσκων διατεταγμένων υπό μορφή οικισμού χωρίου" (209 κλίνες) με εστιατόριο, κέντρο αναψυχής πολυτελείας, ταβέρνα-μπαρ και ζαχαροπλαστείο. Στην μελέτη συμπεριλαμβάνονταν και επιπλέον έργα οδοποιίας όπως η διαπλάτυνση του δρόμου προσπέλασης του Ξενία καθώς και η δημιουργία πύλης εισόδου στο τείχος.

Το **1969** καθορίζονται πλέον οι όροι δόμησης στο ιστορικό κέντρο της πόλης, ενώ γίνονται επισκευές στα φρούρια του Παλαμηδίου και της Ακροναυπλίας. Την περίοδο 1970-4 κατεδαφίζονται οι στρατώνες Grimar στην Ακροναυπλία.

Το **1972**, πραγματοποιούνται αρχαιολογικές έρευνες στην Ακροναυπλία. Νοτιοανατολικά του λόφου αποκαλύφθηκε μικρή, τρίκλιτη, υστεροβυζαντινή εκκλησία (Αγ. Θεόδωροι), η οποία χρονολογείται στο β΄μισό του 11ου αιώνα με αρχές 13ου. Η εκκλησία αυτή έπαψε να λειτουργεί κατά την περίοδο της Α΄ Τουρκοκρατίας ενώ το 1540 πιθανότατα μετατράπηκε σε τζαμί. Αποκαλύπτεται επίσης πύλη που χρονολογείται από την εποχή της κυριαρχίας των Έρουλων. Κάτω από τα θεμέλιά της βρέθηκε ο τάφος ενός παιδιού 3-4 χρονών. Επειδή είναι σύγχρονος με το κτίσιμο, εξηγήθηκε ως θυσία ενός νηπίου διαταγμένη από τους αφέντες του τόπου για τη στερέωση της πύλης, για τη σωτηρία των ανθρώπων και για να φέρει καλή τύχη. Υλικό από αρχαία κτίρια, ακόμη και από ένα γειτονικό μεγάλο σπίτι με περιστύλιο, της ελληνιστικής εποχής, χρησιμοποιήθηκαν για την βιαστική αυτή οχύρωση.

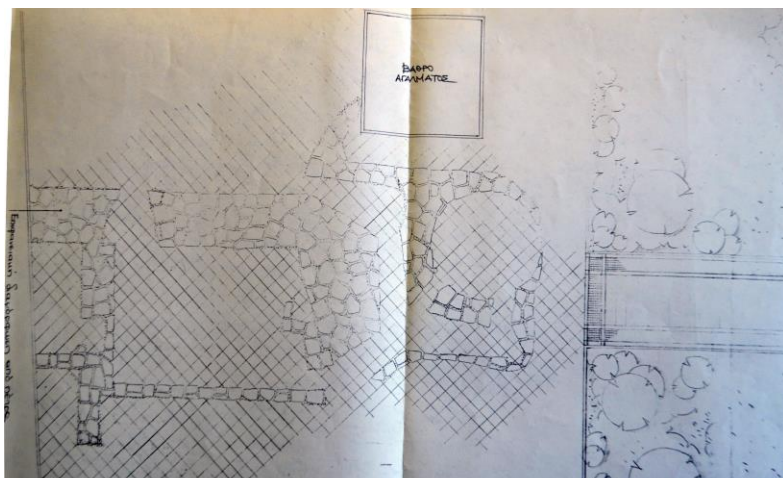
Τη δεκαετία **1960-70** παρ'ότι είχε προηγηθεί η περίφημη «Χάρτα της Βενετίας», το ελληνικό κράτος αποφασίζει την αξιοποίηση της Ακροναυπλίας, με την κατασκευή ενός μεγαλεπήβολου τουριστικού συγκροτήματος, το οποίο θα καταλάμβανε ολόκληρο τον αρχαιολογικό χώρο της Ακροναυπλίας, εξαφανίζοντας όσα τμήματα είχαν γλιτώσει από την ανοικοδόμηση του βράχου. Τελικά η μελέτη δεν ολοκληρώθηκε. Τα κτίρια που κατασκευάστηκαν προξένησαν καταστροφές στο βυζαντινό οικισμό και στα τείχη.⁵⁰ Σχετικά με τις παρεμβάσεις και το αίτημα «τουριστικής αξιοποίησης» το **1971** η Επιμελήτρια Βυζαντινών Αρχαιοτήτων κ. Φανή Δροσογιάννη αποφαινόταν: «Πλην των καθαρώς αρχαιολογικών αντιρρήσεων η ανέγερσις ξενοδοχείων επί των μνημείων είναι αντιτουριστική. Διότι, όταν το μνημείο χάσει την οντότητά του, παύει να είναι μνημείο και όταν παύσει να είναι μνημείο παύει να προσελκύει και τον επισκέπτη».

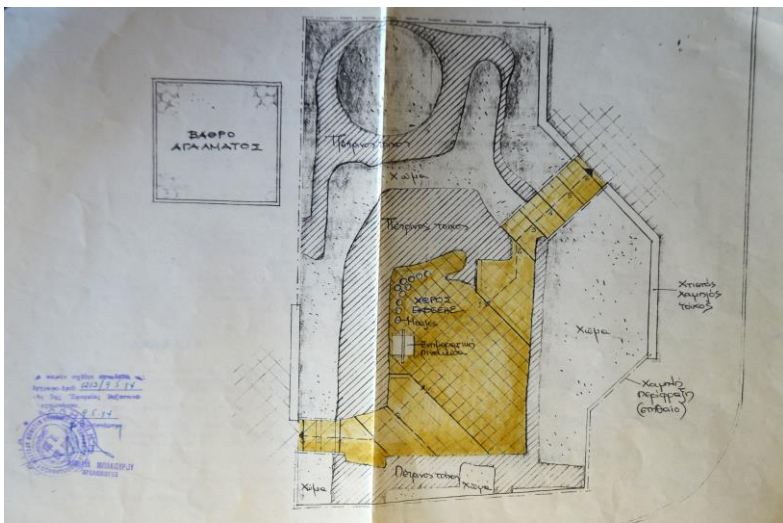
⁵⁰ Μεταλλινός Δ, Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993]. σελ. 80

Η Α' Λύση της τροποποίησης της μελέτης για τη διαμόρφωση της πλατείας Καποδίστρια. [1994]. Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Αργολίδας.

Η Β' Λύση της τροποποίησης της μελέτης για τη διαμόρφωση της πλατείας Καποδίστρια. [1994]. Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Αργολίδας.

Η δράση του Ε.Ο.Τ. δεν σταμάτησε στην Ακροναυπλία. Το Μπούρτζι αποτέλεσε επίσης πεδίο πειραματισμών, όταν μετά από 17 χρόνια, επαναλειτούργησε το καλοκαίρι του **1992** ως συγκρότημα πολλαπλών χρήσεων, με επισκευή μόνο του περιβόλου και του αρχικού εστιατορίου.⁵³

Με τη διάλυση του ΕΟΤ, οι τουριστικές εγκαταστάσεις της Ακροναυπλίας ενοικιάζονται από τα "Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε."

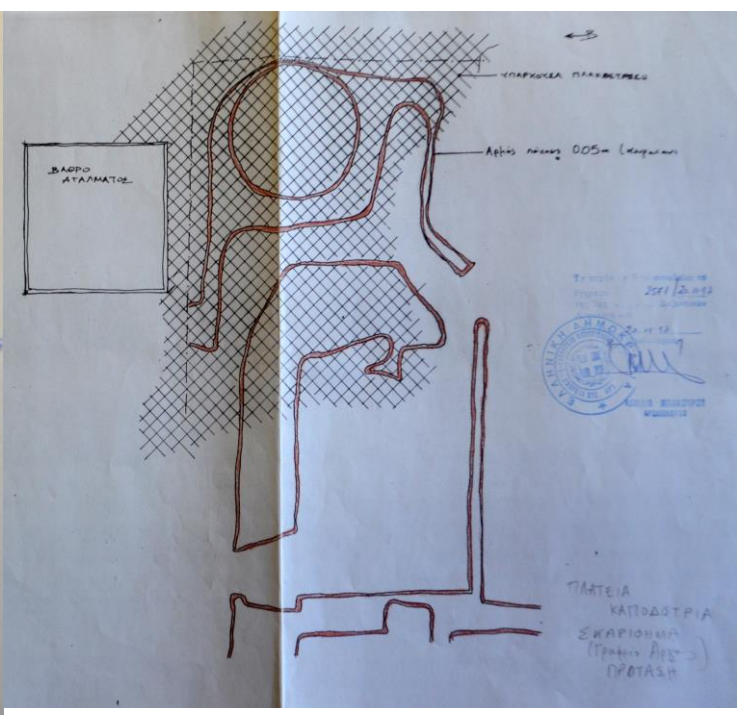
Παράλληλα με τις επεμβάσεις στην Ακροναυπλία, γίνονται και κάποιες προσπάθειες ανάδειξης των τειχών της πόλης, που είναι σε μεγάλο βαθμό κατεστραμμένα από την επέκταση του αστικού ιστού.

Το **1994**, ο Δήμος Ναυπλιέων ξεκινάει εργασίες για τη διαμόρφωση της πλατείας Καποδίστρια. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας στέλνει επείγουσα εισήγηση για διακοπή των εργασιών και διεξαγωγή ανασκαφικής έρευνας καθώς κάτω από την πλατεία βρισκόταν ο Πύργος Contarina. Πράγματι, μετά την ανασκαφική έρευνα με επικεφαλής την αρχαιολόγο Αναστασία Οικονόμου, αποκαλύφθηκαν ίχνη των τειχών και προτάθηκε τροποποίηση της μελέτης, με δύο εναλλακτικές λύσεις. Η πρώτη ήταν να καλυφθούν τα ευρήματα, και να διαμορφωθεί με κατάλληλη πλακόστρωση, επιφανειακά στο δάπεδο η εικόνα των τειχών ώστε να γίνει βατή η πλατεία πάνω από τη θέση του σκάμματος. Η δεύτερη πρόταση περιελάμβανε διατήρηση του ανοιχτού σκάμματος και ανάδειξη των ευρημάτων με κατάλληλη διαμόρφωση (βαθμίδες και επίπεδα μέσα στον αρχαιολογικό χώρο, έκθεση με τις μπάλες των κανονιών που βρέθηκαν εκεί, πινακίδες ενημερωτικές, χαμηλοί τοίχοι περιμετρικά και περίφραξη, αγωγοί απορροής ομβρίων).

⁵³ Μεταλλινός Δ, Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ.[1993], σελ. 80

Η πλατεία Καποδίστρια, όπως ήταν διαμορφωμένη από το 1994 έως το 1997. Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Αργολίδος.

Η τελική διαμόρφωση της πλατείας Καποδίστρια, με αρμούς από κουρασάνι πάνω στην υπάρχουσα πλακόστρωση. Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Αργολίδος.

Τον Μάιο του **1994** αποφασίζεται να παραμείνουν εμφανή τα τείχη με κατάλληλη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου, χωρίς όμως την πλήρη εφαρμογή της μελέτης με τους όρους που είχε θέσει η ΕΒΑ, με αποτέλεσμα το σκάμμα του αρχαιολογικού χώρου να καταλήξει σκουπιδοτόπος και εστία μόλυνσης του κέντρου της πόλης. Έτσι το **1997** αποφασίζεται η επίχωση των καταλοίπων του Πύργου Contarina, σύμφωνα με μια παραλλαγή της πρώτης λύσης που είχε δώσει το ΥΠΕΧΩΔΕ, η οποία αποτελεί και τη σημερινή εικόνα της πλατείας Καποδίστρια.

Το **1998**, η εταιρεία "Αργολικός Ήλιος Α.Ε." προχωρά σε πλήρη ανακατασκευή των οικίσκων (bungalows). Το **2003** εγκρίνεται από το Υπουργείο Πολιτισμού η κατασκευή υδατοδεξαμενών - πισινών σε ελάχιστη απόσταση από τα ενετικά τείχη. Στην περιοχή των ανατολικών τειχών, όπου και η πρώτη είσοδος της πόλης, δημιουργήθηκε ένα συγκρότημα υπαίθριων χώρων με φιλοδοξία να αποτελέσει το κέντρο της μελλοντικής πόλης. Θεωρητικά, η διάνοιξη της οδού Αμαλίας που καταλήγει σε αυτό το συγκρότημα θα

προσέδιδε την προσδοκούμενη αίγλη, αλλά το αποτέλεσμα δεν ήταν το αναμενόμενο. Το συγκρότημα των δημόσιων χώρων είναι διασπασμένο σε μικρότερα τμήματα χωρίς συνέχεια ύφους και μορφής. Δίνει την εντύπωση χώρου που δεν λειτουργεί μέσα στο σύνολο της πόλης. Τέλος, στην είσοδο του Φράγκικου κάστρου της Ακροναυπλίας τοποθετήθηκε ένας πίνακας για την μέτρηση της ροής του πόσιμου νερού. Έτσι συνεχίστηκε η απαξίωση του μνημείου που έχει ξεκινήσει εδώ και πολλά χρόνια με την κατασκευή της δεξαμενής και αποκορύφωμα το διυλιστήριο του νερού της πόλης που τοποθετήθηκε μέσα στο κάστρο! Η ΔΕΥΑΝ υποσχέθηκε, μετά από διαμαρτυρία ότι θα απομακρύνει την κατασκευή.⁵⁴

Το **2010** εκπονήθηκε μελέτη για λογαριασμό της 25ης ΕΒΑ, ώστε να καταστεί η Ακροναυπλία επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος, ενώ στη συνέχεια εκτελέστηκε στο πλαίσιο του Ε.Σ.Π.Α. το έργο με τίτλο: "ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ, Δ. ΝΑΥΠΛΙΟΥ. Ν. ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ". Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν περιγράφονται στη συνέχεια, ξεκινώντας από τα ανατολικά προς τα δυτικά:

- Αποκαλύφθηκε με αποχωμάτωση η κλίμακα ανόδου και το δώμα του πύργου - πύλη Toron.
- Αποκαλύφθηκε με αποχωμάτωση το εσωτερικό των δύο βυζαντινών πύργων του ανατολικού τοίχους (βόρειος και μεσαίος).
- Αποκαταστάθηκε το υπέρθυρο, οι λιθοδομές και η πλίνθινη οδοντωτή ταινία, και επιπλέον πραγματοποιήθηκε συντήρηση των τοιχογραφιών στο εσωτερικό της φραγμένης ανατολικής πύλης.
- Διαμορφώθηκε διευρυμένος χώρος στο εσωτερικό του κάστρου μεταξύ της ανατολικής και της νότιας πύλης του Φράγκικου κάστρου, με αντιστήριξη του αμαξιτού δρόμου και κατασκευή κλιμάκων.
- Πραγματοποιήθηκε στεγάνωση του δώματος καθώς και επισκευές στο νότιο ορθογώνιο τμήμα της κάτοψης του Καποδιστριακού κτιρίου (νοσοκομείο).
- Δημιουργήθηκε υπαίθριο θέατρο χωρητικότητας 250 θέσεων, ως ανοικτός χώρος εκδηλώσεων της πόλης του Ναυπλίου στην περιοχή του Στρατιωτικού Νοσοκομείου.
- Στο οχρωματικό συγκρότημα «Gambello», αποκαλύφθηκαν τμήματα από το αρχικό λιθόστρωτο δάπεδο των διαβατικών.
- Αποκαταστάθηκε η στέγη του κτηρίου της Πυριτιδαποθήκης και αποκαλύφθηκε το περιμετρικό λιθόστρωτο δάπεδο.

---

⁵⁴ Ανδριανοπούλου Γ., Ανδρουσοπούλου Χ. [2009].

- Αποκαλύφθηκε το φράγγικο διατείχιμα μεταξύ Φράγγικου και Ρωμείου κάστρου, και πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού, αρμολογήματος και συμπλήρωσης των λιθοδομών.

- Αποκαλύφθηκε ο Φράγγικος πύργος, απομακρύνθηκαν οι προσθήκες των μέσων του 20ου αι. και πραγματοποιήθηκε στερέωση και συμπλήρωση λιθοδομής, τόσο της περίπου τετραγωνικής του κάτοψης, όσο και των μεταγενέστερων λίθινων αντηρίδων (σκάρπα) που ενίσχυαν εξωτερικά τον πύργο.

- Αποκαλύφθηκαν τα λείψανα του συγκροτήματος του ναού των Αγίων Θεοδώρων και πραγματοποιήθηκαν εργασίες στερέωσης των τοίχων με αρμολόγημα, συμπλήρωση της λιθοδομής και κατασκευή στέψης.

Επιπλέον σχεδιάστηκαν, κατασκευάστηκαν και τοποθετήθηκαν πέντε (5) πινακίδες ενημέρωσης και πληροφόρησης. Τοποθετήθηκε ηλεκτρολογική εγκατάσταση φωτισμού ασφαλείας στην περιοχή της Ανατολικής και Νότιας πύλης, καθώς και στην περιοχή του Φράγγικου Διατειχίσματος. Σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν κάδοι απορριμμάτων για το σύνολο του αρχαιολογικού χώρου και πραγματοποιήθηκαν επιμέρους φυτεύσεις. Με τις εργασίες που πραγματοποιήθηκαν αποκαταστάθηκε σε σημαντικό βαθμό η εξαιρετικά υποβαθμισμένη περιοχή της Ακροναυπλίας, αναδείχθηκε ένας αρχαιολογικός χώρος, με ελεύθερη πρόσβαση στο κοινό και απολύτως ενταγμένος στους κοινόχρηστους χώρους (δρόμοι, πλατώματα κλπ) της χερσονήσου.

Οι κοινωνικές και πολεοδομικές αντιλήψεις σε συνδυασμό με τη νέα πολεμική τεχνολογία, συνέτειναν στο να αντιμετωπιστούν τα τείχη των ιστορικών κέντρων ως περιττά. Το αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης ήταν η κατεδάφισή τους. Η έλλειψη διαμορφωμένης συνείδησης για την διατήρηση των νεότερων μνημείων και συνόλων καθώς και η πολλές φορές προτρεπτική νομοθεσία, δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για την καταστροφή των τειχών της κάτω πόλης. Η σημερινή εικόνα του Ναυπλίου αντικατοπτρίζει τη φανερή έλλειψη παιδείας και την προχειρότητα που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα σε θέματα αποκατάστασης, επιβίωσης και προσαρμογής στο σύγχρονο πολεοδομικό ιστό των νεότερων μνημείων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εκτός από την ανεπιτυχή επέμβαση στην Ακροναυπλία και το Μπούρτζι, είναι η συστηματική καταστροφή του παραθαλάσσιου τείχους της πόλης, εξαιτίας μιας πολεοδομικής παρέμβασης χωρίς υποδομή, που τελικά δεν δικαιώθηκε από το αποτέλεσμα. Αυτή είχε σαν συνέπεια την απώλεια τόσο του ίδιου του μνημείου όσο και της συγκροτημένης εικόνας της περιτείχισης.⁵⁵

---

⁵⁵ Μεταλλινός Δ., Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993] σ. 87

Z. Πρόταση διαχείρισης και ανάδειξης

Z.1. Αξιολόγηση της κατάστασης διατήρησης και των προβλημάτων των μνημείων

Η σημερινή δυσανάγνωστη εικόνα των οχυρώσεων του Ναυπλίου (Ακροναυπλία, Παλαμήδι, Μπούρτζι, Οχυρώσεις πόλης), είναι η συνισταμένη αρκετών αρνητικών μεταμορφώσεων, που υλοποιήθηκαν ανεξάρτητα ή χωρίς την απαραίτητη βαθιά ιστορική έρευνα των μνημείων και την απορρέουσα αρχιτεκτονική ευαισθησία και διακρίνεται ως εκ τούτου από πληθώρα ασύμβατων δεοντολογικά επεμβάσεων ή υπερβάσεων. Οι επεμβάσεις αυτές με την ουσιαστική μείωση των αυθεντικών αρχιτεκτονικών στοιχείων, συντέλεσαν σταδιακά στην αλλοίωση της ιστορικής αρχιτεκτονικής μορφής των μνημείων και στην τελική εγκαθίδρυση μιας αμφιλεγόμενης νεοτερικότητας στο αστικό τοπίο και περιβάλλον.

Αντικρίζει κανείς πράγματι μια ιδιαίτερα προβληματική εικόνα με ατυχείς και ημιτελείς επεμβάσεις ή παρεμβάσεις, με τμήματα κτιρίων ημιγκρεμισμένα ή αποκομμένα μεταξύ τους, γωνιές δυσπρόσιτες και δυσνόητες σήμερα ως προς τη σχέση τους με το σύνολο, τυχαία ή μη λειτουργικά περάσματα, χρήσεις αταίριαστες και ασυνάρτητες, δυσμορφίες και παραφωνίες στην αρχιτεκτονική κλίμακα, ελλείψεις δηλαδή ή υπερβολές, που παρεμποδίζουν μια απρόσκοπτη βιωματική προσέγγιση του ιστορικού τόπου. Η εικόνα αυτή είναι αποτέλεσμα αποδιοργάνωσης των αστικών λειτουργιών, της υποβάθμισης της μορφής και της λειτουργίας του χώρου λόγω έντασης της κυκλοφορίας και των χρήσεων τουρισμού και αναψυχής, καθώς και της απαξίωσης του φυσικού τοπίου που συνδέεται με αυτές. Η σημερινή κατάσταση δεν επιτρέπει στον πολίτη και επισκέπτη του Ναυπλίου να αντιληφθεί την ιστορική τοπογραφία της πόλης.

Πιο συγκεκριμένα, στην Ακροναυπλία, παρόλο που πρόσφατα υλοποιήθηκε μια πολύ σημαντική μελέτη αποκατάστασης και ανάδειξης του χώρου, εξακολουθούν να υπάρχουν προβλήματα λόγω της μη συνεχούς συντήρησης και αξιοποίησης του χώρου. Σοβαρά είναι τα αισθητικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το σύνολο των χώρων των οχυρωματικών έργων και των υπόλοιπων κτισμάτων, εξαιτίας παλαιών επεμβάσεων, ανεξέλεγκτης βλάστησης και της εικόνας φθοράς και εγκατάλειψης που κυριαρχεί. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται η διάνοιξη του δρόμου, ο οποίος χώρισε σε δύο τμήματα τον αρχαιολογικό χώρο, σε συνδυασμό με την ανύψωση της στάθμης αυτού στην περιοχή της ανατολικής και της νότιας πύλης. Το αποτέλεσμα είναι η υποβάθμιση της ιστορικής και αρχαιολογικής τους αξίας, αφού δεν είναι δυνατό στον επισκέπτη να αναγνωρίσει και να κατανοήσει το πιο κρίσιμο σημείο του κάστρου, που είναι αυτές οι δύο πύλες. Ακόμη, αισθητικό πρόβλημα αποτελούν οι ακρωτηριασμοί μελών από τις ανάγλυφες ενετικές πλάκες στις πύλες των Τόρων, Gambello, Sagredo και Grimani, τα γκραφίτι που εμφανίζονται σε πύλες και διαβατικά, καθώς και η άστοχη τοποθέτηση, κατεστραμμένων σήμερα, φωτιστικών στύλων, Η/Μ εγκαταστάσεων και αγωγών δικτύων της κάτω πόλης.

Σοβαρά λειτουργικά προβλήματα αντιμετωπίζει ο χώρος του Ρωμείου κάστρου ως αρχαιολογικό αξιοθέατο, εξαιτίας της δυσκολίας επισκέψεώς του από την ανεξέλεγκτη βλάστηση και της λειτουργίας του αντλιοστασίου με την δεξαμενή της πόλης. Στο Φράγκικο κάστρο, ως λειτουργικά προβλήματα αναφέρονται η έλλειψη θέσεων στάθμευσης οχημάτων επισκεπτών, η μη οργανωμένη περιήγηση σε αυτό, όπως επίσης και η εγκατάλειψη της πλατείας των Αγίων Αναργύρων με το αναψυκτήριο και το κτίσμα με τους χώρους υγιεινής. Ειδικότερα, η απουσία σημασμένων οργανωμένων διαδρομών δεν επιτρέπει την κατανόηση του μνημειακού συνόλου, ούτε την πρόσβαση στα κύρια μνημεία του κάστρου, όπως ο ναός των Αγίων Θεοδώρων.

Η ανεξέλεγκτη βλάστηση στην περιοχή των Αγίων Θεοδώρων.

Οι αγωγοί που διέρχονται μέσα από την Τραβέρσα Gambello.

Εξαιτίας των καταστροφών που έχει υποστεί διαχρονικά ο αρχαιολογικός χώρος, αλλά και λόγω απουσίας έργων υποδομής και συντήρησης, το σύνολο του κάστρου θεωρείται ένας αφιλόξενος χώρος. Στην εικόνα υποβάθμισης της ιστορικής και αρχαιολογικής αξίας του συντελεί και η εγκατάλειψη του ξενοδοχείου Ξενία, σε μια ξεχωριστή γεωμορφολογικά θέση της χερσονήσου, στο κάστρο των Τόρων, στο οποίο και ανεγέρθηκε.

Σε ό,τι αφορά τις οχυρώσεις της πόλης, η εικόνα που έχουμε σήμερα, είναι εντελώς αποσπασματική εξαιτίας της κατεδάφισης μεγάλου μέρους των τειχών για την επέκταση της πόλης. Τα τμήματα των οχυρώσεων που σώζονται, αν και βρίσκονται σε σχετικά καλή κατάσταση διατήρησης, εμφανίζονται διάσπαρτα στον αστικό ιστό χωρίς να γίνεται αντιληπτή η συνέχειά τους και η σχέση μεταξύ τους, κυρίως λόγω της έλλειψης πληροφοριακού υλικού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα θεμέλια των τειχών που αποκαλύφθηκαν επί της λεωφόρου Αμαλίας, και ενώ έχουν ολοκληρωθεί επιτυχώς οι εργασίες ανάδειξής τους, δεν έχει τοποθετηθεί καμία ενημερωτική πινακίδα στο σημείο, καθιστώντας αδύνατη την αναγνώρισή τους και τη σύνδεσή τους με τις υπόλοιπες οχυρώσεις από τους μη ειδικούς. Μια αντίστοιχη προσπάθεια, χωρίς όμως το απαραίτητο πληροφοριακό υλικό, έχει γίνει και στην πλατεία Καποδίστρια, στη θέση του κατεδαφισμένου πλέον πύργου Contarina. Στην πλακόστρωση της πλατείας έχει γίνει χάραξη του ίχνους των γραμμών του πύργου, εξαιτίας όμως της έλλειψης ενημέρωσης, η συγκεκριμένη παρέμβαση περνάει απαρατήρητη.

Τα θεμέλια των τειχών της πόλης επί της λεωφόρου Αμαλίας ύστερα από τις εργασίες ανάδειξής τους

Η χάραξη των ίχνων του πύργου Contarina, επί της πλακόστρωσης της πλατείας Καποδίστρια

Επί της Βασιλέως Κωνσταντίνου, μπροστά από το δικαστικό μέγαρο, αποκαλύφθηκαν επίσης θεμέλια των τειχών που συνέχιζαν από τον πύργο Contarina μέχρι την Πύλη της Ξηράς, τα οποία όμως επιχώθηκαν εκ νέου, χωρίς να έχει γίνει κάποια εργασία ανάδειξής τους και το αντίστοιχο τμήμα της οδού πρόσφατα πλακοστρώθηκε. Γίνεται αντιληπτό πως χωρίς κάποιο οργανωμένο σχέδιο συνολικής ανάδειξης και αξιοποίησης των καταλοίπων δεν είναι εφικτή μια κατατοπιστική εικόνα του συνόλου των οχυρώσεων αλλά ούτε και η εντατική συντήρησή τους από τη φθορά του χρόνου και των σύγχρονων αλλοιώσεων.

Η ανακατασκευασμένη Πύλη της Ξηράς που ολοκληρώθηκε το 1998, είναι ίσως το μοναδικό τμήμα των οχυρώσεων της πόλης που φανερώνει τη σύνδεσή του με τα κάστρα της Ακροναυπλίας και του Παλαμηδίου. Παρ' όλα αυτά, η έλλειψη και εδώ των αντίστοιχων ενημερωτικών πινακίδων και ιστορικών στοιχείων, δυσχεραίνει την αναγνωσιμότητα του μνημείου. Η πρόσβαση επίσης εμποδίζεται από τη στάθμευση οχημάτων περιμετρικά του μνημείου που προκαλούν επίσης αισθητική και ηχητική όχληση. Είναι και εδώ εμφανής η εγκατάλειψη του περιβάλλοντα χώρου, ο οποίος καταλαμβάνεται από ανεξέλεγκτη βλάστηση και σε κάποια σημεία της τάφρου από τελματώδη κατάλοιπα, τα οποία καλύπτουν τα αρχιτεκτονικά μέλη και αλλοιώνουν την εικόνα του μνημείου. Αν και η ανακατασκευή της Πύλης στηρίχτηκε σε μία φωτογραφία πριν την ολοκληρωτική κατεδάφισή της, καθώς και στο σχέδιο αναπαράστασης της εξωτερικής όψεώς της από τον Wulf Schaefer, έχει χρησιμοποιηθεί ελάχιστο αυθεντικό υλικό, το οποίο φυλάσσεται στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Ναυπλίου και παραμένει αναξιοποίητο.

Τα τελματώδη κατάλοιπα της τάφρου και η ανεξέλεγκτη βλάστηση στην Πύλη της Ξηράς

Η αισθητική όχληση του μνημείου και η δυσκολία πρόσβασης εξαιτίας των σταθμευμένων οχημάτων

Αντίστοιχη εικόνα φθοράς και εγκατάλειψης παρουσιάζει και το Μπούρτζι, στο οποίο πραγματοποιούνται κατά περιόδους αναστηλώσεις, χωρίς όμως να ολοκληρώνονται, με τις σκαλωσιές να αφήνονται για μεγάλα χρονικά διαστήματα πάνω στο μνημείο. Εσωτερικά δεν είναι όλοι οι χώροι του προσβάσιμοι, καθώς χρησιμοποιούνται ως αποθήκες στις οποίες «φυλάσσονται» τραπεζοκαθίσματα και εξοπλισμός από την εποχή που λειτουργούσε ως αναψυκτήριο και εστιατόριο. Η έλλειψη επίσης ενημερωτικών πινακίδων καθώς και ο περιορισμένος αριθμός δρομολογίων, που πραγματοποιούνται συνήθως μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες, αποτελούν τα βασικά λειτουργικά προβλήματα του χώρου.

Οι σκαλωσιές που παραμένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα στις όψεις του επιθαλάσσιου φρουρίου

Εικόνα πλήρους εγκατάλειψης στο εσωτερικό του φρουρίου

Το φρούριο του Παλαμηδίου είναι ίσως το μόνο τμήμα των οχυρώσεων που διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση εξαιτίας της χρήσης του ως ενεργού αρχαιολογικού χώρου. Ο χώρος εσωτερικά του μνημείου είναι περιποιημένος και καθαρός και οι ενημερωτικές πινακίδες είναι τοποθετημένες σε όλα τα σημεία ενδιαφέροντος καθ' όλη τη διαδρομή των επισκεπτών. Κάποιοι από τους προμαχώνες δεν είναι επισκέψιμοι λόγω του κινδύνου ατυχήματος, όμως αυτό δεν αλλοιώνει τη συνολικά ολοκληρωμένη εικόνα του μνημείου.

Το εσωτερικό του φρουρίου του Παλαμηδίου

Απαγόρευση της πρόσβασης στον προμαχώνα λόγω επικινδυνότητας

Ζ.2. Μνημειακές αξίες

Το μνημείο ή το μνημειακό σύνολο, πρέπει να αξιολογείται σύμφωνα με ένα σύνθετο σύστημα γνωστικών, κοινωνικών και υλικών αξιών που παρουσιάζουν γενικώς τα μνημεία, προκειμένου να καθορισθεί ο τρόπος διαχείρισής τους. Το συγκρότημα των οχυρωματικών κατασκευών της πόλης του Ναυπλίου που μελετάμε, θεωρούμε ότι διέπεται από τις ακόλουθες αξίες:

Πολιτιστικές αξίες

Αρχαιολογική και ιστορική: όλα τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, είναι και πρέπει να νοούνται ως ιστορικά τεκμήρια. Οι οχυρώσεις του Ναυπλίου σηματοδοτούν την εναλλαγή πολλαπλών κατακτητών, κυρίως Ενετών και Οθωμανών κάτι που γίνεται αντιληπτό από τις αλλεπάλληλες προσθήκες και επιδιορθώσεις στα μνημεία, αντίστοιχες με τους κανόνες οχυρωματικής της κάθε εποχής. Στο φρούριο του Παλαμηδίου εντοπίζεται επίσης ιδιαίτερη ιστορική αξία καθώς η κατάληψη του από τον Στάικο Σταϊκόπουλο στις 30.11.1822 όρισε το τέλος των κατακτήσεων και την απελευθέρωση της πόλης.

Αρχιτεκτονική και αισθητική: Αρχιτεκτονικά, εντοπίζονται τεκμήρια κυρίως της ενετικής περιόδου των οχυρώσεων όπως για παράδειγμα το barbakane, ημικυκλικό τμήμα τείχους που χρησιμοποιούταν εξωτερικά για την προστασία πυλών και εισόδων, καθώς

και οι ψαλιδόσχημες επάλξεις. Αισθητικά, το θεματολόγιο είναι επίσης δείγμα της εποχής, για τα θριαμβικά τόξα θυρώνων, βασισμένο στον ιταλικό μανιερισμό, συνοδευόμενο όμως από μια απλές και λιτές κατά τ'άλλα σύνθεσεις. Ιδιαίτερης αισθητικής είναι επίσης και οι ανάγλυφοι λέοντες που εντοπίζονται κυρίως σε υπέρθυρα πυλών.

Επιστημονική: το συγκρότημα οχυρώσεων του Ναυπλίου αποτελεί τεκμήριο χαρακτηριστικών μορφών, τεχνοτροπιών, μεθόδων και υλικών που χρησιμοποιούνταν ανά εποχή, που σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα μνημεία της πόλης, δημόσια και ιδιωτικά κτίρια, κρήνες και τζαμιά, μας δίνει πληροφορίες για την πολεοδομική της συγκρότηση και την οχυρωματική τεχνολογία για κάθε περίοδο.

Τεκμηρίου: αποτελεί τεκμήριο για την ύπαρξη κατακτητών στο Ναύπλιο, αλλά και στον ελληνικό χώρο γενικότερα και την επιρροή τους τόσο πολεοδομικά όσο και αρχιτεκτονικά στην οργάνωση των κατακτηθέντων πόλεων και την διαμόρφωση οχυρώσεων.

Χρηστικές αξίες

Συμβολική: Το Παλαμήδι, μνημονεύει την απελευθέρωση του Ναυπλίου από τον Στάικο Σταϊκόπουλο, ενώ είναι επίσης γνωστό διότι μετά την Επανάσταση κρατούνταν φυλακισμένος στον προμαχώνα Μιλτιάδη ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Μαζί με τις υπόλοιπες οχυρώσεις, πέρα από το συμβολισμό τους στην αντίσταση κατά των κατακτητών, αποτελούν και τα συμβολικά όρια της παλιάς πόλης του Ναυπλίου. Τέλος, τα ανάγλυφα λιοντάρια, και κυρίως το λιοντάρι του Αγίου Μάρκου που κοσμεί το ανώτατο σημείο της Πύλης της Ξηράς, είναι το σύμβολο της Δημοκρατίας της Βενετίας.

Λειτουργία ως τοποσήμου: το σύμπλεγμα των κάστρων και φρουρίων της πόλης αποτελεί από μόνο του τοπόσημο σε όλες τις αναφορές για το Ναύπλιο και λειτουργούν ως τόπος συνάντησης, αλλά και χώρος μετάβασης από την παλιά στη σύγχρονη πόλη του Ναυπλίου και το αντίστροφο.

Διδακτική: με τις κατάλληλες επεμβάσεις μπορεί να λειτουργήσει ως ευκόλως κατανοητό αντιπροσωπευτικό δείγμα της οχυρωματικής τεχνολογίας και στρατιωτικής οργάνωσης κυρίως των περιόδων α' και β' ενετοκρατίας καθώς τα περισσότερα τεκμήρια και κατάλοιπα που διαθέτουμε είναι αυτής της εποχής.

Οικονομική: γύρω από τα μνημεία συγκεντρώνονται τουριστικές δραστηριότητες αναψυχής και εστίασης, εξαιτίας της διαθεσιμότητας του υπαίθριου χώρου, καθώς λόγω της γειννιάσής τους με το ιστορικό κέντρο της πόλης αλλά και την παραλία της Αρβανιτιάς.

Συγκινησιακές αξίες

Ιστορική συνέχεια: ιστορικά, υπήρξε μια μακράιωνη εναλλαγή κατακτητών στην πόλη του Ναυπλίου. Τα μνημεία όμως των κατακτητών είναι αναπόσπαστα κομμάτια της ελληνικής ιστορίας και θα πρέπει να διατηρούνται, παρόλο που είναι συνδεδεμένα με περιόδους κατοχής, γιατί αποτελούν τεκμήρια των διάφορων αρχιτεκτονικών και ιστορικών φάσεων.

2.3. Προτάσεις συνολικής διαχείρισης και ανάδειξης

Η ανάδειξη και η ένταξη των οχυρώσεων του Ναυπλίου στον σύγχρονο πολεοδομικό ιστό έχει δύο βασικούς στόχους: τον αρχαιολογικό, που είναι η συντήρηση και η προστασία των μνημείων, και τον πολεοδομικό που αφορά στην δημιουργία ελεύθερων χώρων, προσπελάσιμων από το κοινό, με παράλληλη αποφόρτιση της κυκλοφορίας. Είναι απαραίτητο να αναδειχθεί η έννοια της συνέχειας, της ένωσης και της ομαλής μετάβασης από το μνημειακό περιβάλλον προς το δομημένο αστικό ιστό ώστε να συγκροτηθεί μια συνολική δομική και φυσική φυσιογνωμία του τόπου, με δημόσιους κοινόχρηστους χώρους που θα αναδεικνύουν τον ιστορικό του χαρακτήρα. Απώτερος σκοπός είναι η ένταξη των μνημείων της πόλης του Ναυπλίου στη σύγχρονη ζωή, ούτως ώστε να ενσωματώνουν την ιστορία της ζωής της πόλης και να αποτελέσουν ένα ενεργό στοιχείο στο αστικό περιβάλλον, τόσο για μάθηση όσο και για βαθύτερη κατανόηση και βίωση.

Ένα από τα βασικά αιτήματα κατά την αξιοποίηση ενός μνημείου πρέπει να είναι η λειτουργία του ως δημόσιος χώρος, χώρος όπου εκτός από τη συμμετοχή στα κοινά, μπορούν να αναπτυχθούν συλλογικότητες και να δημιουργηθεί ένα κριτικό κοινό. Αν και η έννοια του δημόσιου χώρου δεν είναι ξεκάθαρη, γεγονός που γίνεται ακόμα πιο έντονο στις ταχύτατα μεταβαλλόμενες συνθήκες των σύγχρονων πόλεων, θεωρούμε ότι αυτός πρέπει να συγκεντρώνει ορισμένα χαρακτηριστικά όπως: να επιτρέπει την ελεύθερη πρόσβαση σε όλους χωρίς διακρίσεις και περιορισμούς, να ευνοεί την ανάμιξη διαφορετικών ομάδων και την πολυσυλλεκτικότητα, να αποτελεί τόπο ανάπτυξης της δύναμης των πολιτών και της ελεύθερης έκφρασης, να απευθύνεται τόσο στην καθημερινή ζωή, όσο και στη γιορτή, να είναι οικειοποιήσιμος κ.ά.⁵⁶ Η ένταξη των αρχαιολογικών χώρων στην καθημερινή ζωή της πόλης, είναι σκόπιμο να σχεδιάζεται με τρόπο σύγχρονο και δημιουργικό. Δεν αρκεί οι αρχαιολογικοί τόποι να απευθύνονται μόνο στους τουρίστες ή να εξυπηρετούν μόνο διδακτικούς σκοπούς. Πρέπει να εντάσσονται στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Παράλληλα η καθημερινή και συνεχής χρήση αυτών των χώρων, όπως και η συνεχής παρουσία κόσμου, μπορεί να λειτουργήσει «προστατευτικά» για τα μνημεία, σαν ένα είδος δηλαδή «κοινωνικής προστασίας».

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο που μπορεί να έχει ιδιαίτερο ρόλο στον τρόπο διαχείρισης των αρχαιολογικών τόπων του αστικού χώρου και στην ενδυνάμωση του δημόσιου χαρακτήρα τους και της μνήμης που φέρουν είναι η σύνδεσή τους με το περιβάλλον τους. Διαπιστώνεται συχνά ότι η αποκοπή των αρχαιολογικών χώρων από το περιβάλλον τους και τα στοιχεία αυτά που είχαν αποφασιστική σημασία για την χωροθέτησή τους στα συγκεκριμένα σημεία του χώρου, αποτελεί κανόνα για τα μνημεία στην σύγχρονη πόλη. Έτσι χωρίς να καταφεύγουμε σε λύσεις που δεν συνάδουν με την λειτουργία της σύγχρονης πόλης, είναι σημαντικό να προστατεύονται όχι μόνο τα ίδια τα μνημεία, αλλά και το περιβάλλον τους και ιδιαίτερα τα στοιχεία αυτά του φυσικού τοπίου που έπαιξαν ιδιαίτερο ρόλο στην απόφαση χωροθέτησης του μνημείου στην συγκεκριμένη περιοχή. Από την άλλη πλευρά όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ζούμε σε μια πόλη του σήμερα, με συγκεκριμένες ανάγκες των κατοίκων και εντελώς διαφορετικό τρόπο ζωής από το παρελθόν. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα μνημεία και το περιβάλλον τους ως χώρους άβατους,

⁵⁶ Κάτου Μαρία. [2006]. σελ.16

αλλά ότι σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να βρίσκεται η χρυσή τομή μεταξύ του σήμερα και του χθές, της προστασίας των μνημείων και της λειτουργίας τους ως στοιχείων της σύγχρονης πόλης, της διαφύλαξής τους και της λειτουργίας τους ως δημόσιων χώρων.⁵⁷

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διαχείρισης, σε ό,τι αφορά το Ναύπλιο, είναι σημαντική η ενοποίηση του αρχαιολογικού χώρου κάστρου της Ακροναυπλίας και των οχυρώσεων της κάτω πόλης και κατ' επέκταση με το Παλαμήδι, με την αναβίωση δρόμων, ιστορικών περασμάτων και επιπέδων κίνησης εντός ή εκτός των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του κάστρου και του τείχους. Ιδιαίτερη σημασία μεταξύ πολλών άλλων έχουν: το ιστορικό πέρασμα στο κάστρο ανεβαίνοντας από την πόλη μέσα από την πύλη του Sagredo (1713), το άλλο ιστορικό πέρασμα από την πύλη της Traversa Gambello λίγο μετά το εκκλησάκι των Αγ. Αναργύρων και η κίνηση στα μονοπάτια της βάσης του τείχους. Η περιοχή των δεξαμενών χρήζει κατ'επέκταση ουσιαστικών επεμβάσεων ανάπλασης με σκοπό την κατανόηση της οχυρωματικής δομής, καθώς η περιοχή αποτελεί πέρασμα προς την ανώτερη περιοχή των Αγ. Θεοδώρων, όπου υπάρχουν πολλά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα διάφορων εποχών.

Σε πιο συγκεκριμένες επεμβάσεις, είναι απαραίτητο να ολοκληρωθεί η λεπτομερής τεκμηρίωση του τείχους της Ακροναυπλίας και των ιστορικών φάσεων των όψεών του, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης ιστορικής και αρχιτεκτονικής μελέτης ανάδειξης του κάστρου, με την μορφή master plan, με πλήρη καταγραφή των ιστορικών καταλοίπων στο εσωτερικό του, μετά την ολοκλήρωση των σχετικών ανασκαφικών ερευνών, καθώς και συνέχιση των αναστηλωτικών εργασιών ώστε να αποφευχθούν περαιτέρω φυσικές φθορές και καταρρεύσεις τμημάτων των τειχών. Απαραίτητη επίσης είναι η συντήρηση της ελεγχόμενης φύτευσης του χώρου και ο καθαρισμός της ανεξέλεγκτης βλάστησης προς απελευθέρωση των περιοχών που δεν είναι σήμερα προσβάσιμες. Απαιτείται καθαίρεση και απομάκρυνση των δεξαμενών και αποκατάσταση των ιστορικών χώρων, απαλλαγμένων από τις ασύμβατες αυτές εγκαταστάσεις με τους διαβρωμένους παλιούς και νέους φιδωτούς αγωγούς να συμπορεύονται της ιστορικής εισόδου στο ανω κάστρο. Η χάραξη πορειών επισκεπτών κάστρου και η τοποθέτηση επεξηγηματικών πινακίδων θέας της παλιάς πόλης από τα τείχη, σύμφωνα με την πανοραμική όψη των σκεπών, σε συνδυασμό με ιστορικά δεδομένα των κτιρίων θα δώσει τελικά μια ολοκληρωμένη εικόνα της σχέσης των οχυρώσεων με τον πολεοδομικό ιστό.

Είναι επίσης αναγκαία η εξάντληση κάθε δυνατότητας για την περιμετρική αρχιτεκτονική ανάδειξη του τείχους, ακόμη και σε τμήματά του, όπου οι ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις εφάπτονται σε αυτό, δημιουργώντας μια αντίληψη "αρχιτεκτονικής ανακύκλωσης" του χώρου και ιδιωτικοποίησης του κοινού πολιτιστικού αγαθού, κατά παράβαση, με παράλληλη ανάδειξη και ενδεχόμενη λειτουργική αξιοποίηση των προμαχώνων, των εσωτερικών χώρων και διαδρομών τους.

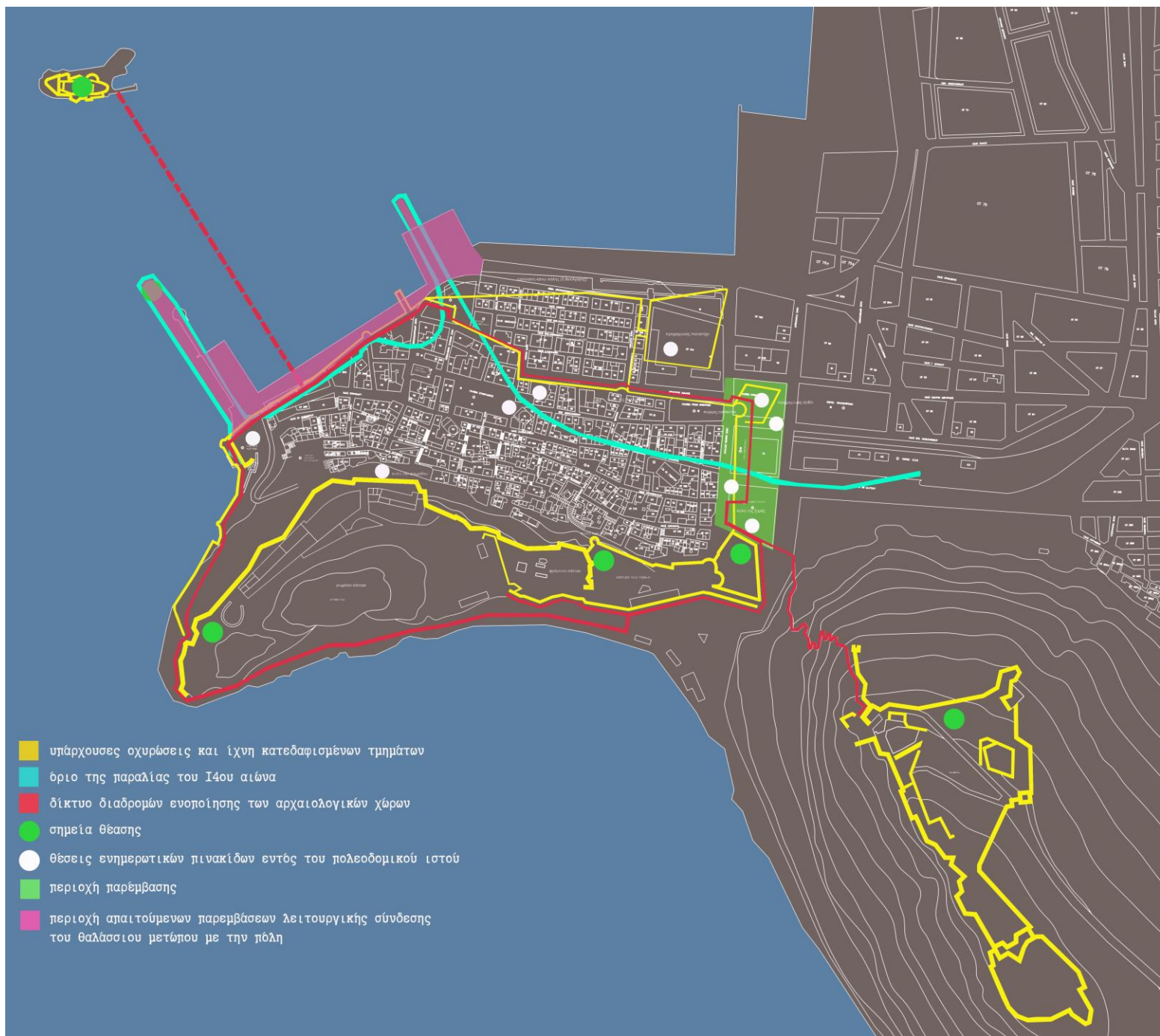
Ένα σημαντικό επίσης πρόβλημα που η επίλυσή του θα διευκόλυνε σε μεγάλο βαθμό και την ανάδειξη των μνημείων, είναι η λειτουργική και οπτική απομόνωση της πόλης από το θαλάσσιο μέτωπο της οδού Μπουμπουλίνας. Αυτή τη στιγμή, είναι εντελώς αποκομμένο από το ιστορικό κέντρο και κατακλυσμένο από σταθμευμένα οχήματα, χωρίς κάποια πρόβλεψη για πεζοδρόμους ή άλλες δραστηριότητες. Η αναβάθμιση της επιφάνειας τέτοιων δημόσιων χώρων και ο σχεδιασμός του αστικού τους εξοπλισμού ώστε να είναι προσβάσιμοι και ευχάριστοι για τους πεζούς, σίγουρα θα οδηγούσε σε θετικότερα αποτελέσματα αισθητικής του περιβάλλοντος χώρου των μνημείων. Ας μην ξεχνάμε πως είναι σημαντικό να προστατεύονται όχι μόνο τα ίδια τα μνημεία, αλλά και

⁵⁷ Κάτου Μαρία.[2006].σελ.16

το περιβάλλον τους και ιδιαίτερα τα στοιχεία αυτά του φυσικού τοπίου που έπαιξαν ιδιαίτερο ρόλο στην απόφαση χωροθέτησης του μνημείου στην συγκεκριμένη περιοχή.

Σε πιο μακροπρόθεσμο προγραμματισμό, θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν αισθητικές παρεμβάσεις κατά το δυνατόν και σε ιδιωτικά κτίρια, όπου αυτά εμποδίζουν ή παρενοχλούν τη θέα, για την κατανόηση της ιστορικής συνέχειας του τείχους και της σχέσης του με την παλιά πόλη. Η βασικότερη όμως προϋπόθεση για την επίτευξη των παραπάνω στόχων είναι η πληροφόρηση και οι συμμετοχικές διαδικασίες σε θέματα ιστορικής ανάδειξης της πόλης του Ναυπλίου σε συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς, η επεξεργασία προγραμμάτων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης των πολιτών και η συμμετοχή τους ενεργά στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των επεμβάσεων. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορέσει η επιστημονική ομάδα να κατανοήσει καλύτερα τα προβλήματα μέσα από τις πληροφορίες των κατοίκων και να οδηγηθεί σε αποτελεσματικότερο σχεδιασμό, οι κάτοικοι θα εκτιμήσουν τις αξίες της πόλης τους που πιθανόν δεν είχαν συνειδητοποιήσει και θα επιλυθούν τυχόν συγκρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των διαφορετικών ομάδων πολιτών (κάτοικοι – καταστηματαρχες).

Τέλος, η ίδρυση ενός κέντρου μελετών της πόλης του Ναυπλίου όπου θα γίνεται η συγκέντρωση των ιστορικών δεδομένων και η εξάντληση των δυνατοτήτων της απόλυτης και σχετικής χρονολόγησης με σκοπό την πλήρη αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης και την κατανόηση των ιστορικών και αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών της πόλης, θα ολοκληρώνει τη σωστή τεκμηρίωση και διαχείριση του συνόλου των μνημείων.

- υπάρχουσες οχυρώσεις και ίχνη κατεδαφισμένων τμημάτων
- όριο της παραλίας του 19ου αιώνα
- δίκτυο διαδρομών ενσωμάτωσης των αρχαιολογικών χώρων
- σημεία θέασης
- θέσεις ενημερωτικών πινακίδων εντός του πολεοδομικού ιστού
- περιοχή παρέμβασης
- περιοχή απαιτούμενων παρεμβάσεων λειτουργικής σύνδεσης του θαλάσσιου μετώπου με την πόλη

Χάρτης συνολικής διαχείρισης των μνημείων (masterplan)

2.4. Σχεδιαστική πρόταση ανάδειξης υποπεριοχής της παρέμβασης Πύλη της Ξηράς – Πύργος Contarina

Η επιλογή της συγκεκριμένης υποπεριοχής που αφορά στο κομμάτι από τον προμαχώνα Grimmani μέχρι και τον προμαχώνα Dolfin και τον Πύργο Contarina, στη θέση του οποίου βρίσκεται η σημερινή πλατεία Καποδίστρια, έγινε κυρίως λόγω της εγγύτητας της με το ιστορικό κέντρο της πόλης, καθώς και της αποσπασματικής εικόνας που παρουσιάζει, με την Πύλη της Ξηράς να είναι ουσιαστικά αποκομμένη από τις υπόλοιπες οχυρώσεις. Σκοπός της παρέμβασης, η οποία ακολουθεί τις χαράξεις του ίχνους των τειχών, είναι η λειτουργική και αισθητική αναβάθμιση της περιοχής, η ανάδειξη της Πύλης της Ξηράς ως αναπόσπαστο κομμάτι των οχυρώσεων ώστε στη συνέχεια να οδηγήσει στην ενοποίηση των τριών σημαντικών μνημείων της πόλης, μέσω διαδρομών και πορειών, σημείων στάσης και θέασης συνοδευόμενων με το κατάλληλο ενημερωτικό υλικό και τις αντίστοιχες υποδομές.

Πρωταρχική μέριμνα θα πρέπει να είναι ο καθαρισμός του χώρου από την άναρχη βλάστηση και η ανάδειξη των καταλοίπων γύρω από την ανακατασκευασμένη Πύλη, δηλαδή τα κατάλοιπα του συγκροτήματος των στρατώνων στο εσωτερικό αριστερό άκρο καθώς και των επιπέδων των επάλξεων. Σε δεύτερο στάδιο, προτείνεται η πεζοδρόμηση του τμήματος της οδού Ανδρέα Συγγρού που διέρχεται κατά μήκος του μνημείου και οι δημιουργία διαδρομών με διαφοροποίηση του υλικού πλακοστρώσεων που θα προτρέπουν τους επισκέπτες να διέρχονται δια μέσου της Πύλης ως συνέχεια των διαδρομών ενοποίησης του συνόλου των οχυρώσεων. Δημιουργείται παράλληλα μια διαδρομή που ακολουθεί τα όρια του προμαχώνα Grimmani, η συνέχεια της οποίας με πιο ελεύθερη χάραξη οδηγεί στην αρχή της κλίμακας ανόδου προς το Παλαμήδι.

Το βασικό σημείο της πρότασης αποτελεί η ανάδειξη των ιχνών των τειχών με παράλληλη ανάδειξη των ορίων της παλιάς πόλης πριν την σύγχρονη επέκταση που κατέστρεψε μεγάλο μέρος των οχυρωματικών μνημείων. Αυτό επιτυγχάνεται με τη διαφοροποίηση του υλικού στις πλακοστρώσεις κατά μήκος της χάραξης του ίχνους, αλλά και με την επαναφορά του υγρού στοιχείου στην τάφρο της Πύλης της Ξηράς ως υπόμνηση του φυσικού ορίου που υπήρχε στη θέση αυτή. Παράλληλα διαμορφώνονται καθιστικά στα όρια της τάφρου, κατασκευάζεται μία νέα γέφυρα πάνω από αυτή που ενώνει τη νέα με την παλιά πόλη και οριοθετείται ο υπαίθριος χώρος του αναψυκτηρίου που συνορεύει με το μνημείο.

Επίσης, μια διαδρόμη που θα ακολουθεί το ίχνος των τειχών από την Πύλη της Ξηράς προς την πλατεία Καποδίστρια, με διαφοροποίηση της πλακόστρωσης, θα οδηγή στα κατάλοιπα του Πύργου Contarina και του τμήματος των τειχών που είναι επιχωμένα μπροστά από το Δικαστικό Μέγαρο. Η αντιμετώπιση της ανάδειξης αυτού του σημείου θα μπορούσε να είναι ανάλογη της ανάδειξης επί της Λεωφόρου Αμαλίας, προσθέτοντας πάντα το κατάλληλο ενημερωτικό υλικό. Η ανάδειξη του Πύργου Contarina, γίνεται βασιζόμενη στην πρόταση της Εφορείας Αρχαιοτήτων που τελικά δεν υλοποιήθηκε, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη και τη σύνδεσή του με τα υπόλοιπα σημεία ενδιαφέροντος της περιοχής μελέτης.

Πρόταση ανάδειξης της Πύλης της Ξηράς και της ευρύτερης περιοχής

Προτείνεται η αποξήλωση της πλακόστρωσης της πλατείας, η ανασκαφή και η εκ νέου καταγραφή των επιχωμένων καταλοίπων και οι κατάλληλες ενέργειες για την ανάδειξη τους. Αυτές περιλαμβάνουν την οριοθέτησή τους με χαμηλά τοιχεία – που θα χρησιμοποιούνται και ως καθιστικά περιμετρικά της ανασκαφής, σαφώς διαφοροποιημένα χρωματικά από τα τείχη και η δημιουργία κλιμακωτής διαδρομής που θα διέρχεται μέσα από τον χώρο ώστε να μην διακόπτεται η συνέχεια της πορείας του περπατητή από και προς την πλατεία. Προτείνεται επίσης να τοποθετηθούν ως εκθέματα οι μπάλες κανονιών που βρέθηκαν στο σημείο.

Η πρόταση αυτή έχει σκοπό να εντάξει στην καθημερινότητα των κατοίκων την επαφή τους με τους αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής μελέτης, ενσωματώνοντας τους στην συνήθη διαδρομή που ακολουθείται από και προς την παλιά πόλη του Ναυπλίου και κατ' επέκταση τον σύγχρονο αστικό ιστό. Η πλατεία Καποδίστρια και η Πύλη της Ξηράς παύουν πλέον να λειτουργούν ως αποκομμένες νησίδες ελεύθερου χώρου της πόλης και αποτελούν συνδεδεμένα κομμάτια της αντίληψης του περιβάλλοντος των οχυρώσεων. Μόνο μέσω της βιωματικής συσχέτισης του κοινού θα μπορέσουν τα μνημεία να αποκτήσουν την υπόστασή τους ως λειτουργική συνέχεια του σύγχρονου αστικού ιστού. Παράλληλα, η καθημερινή και συνεχής χρήση αυτών των χώρων, όπως και η συνεχής παρουσία κόσμου, μπορεί να λειτουργήσει «προστατευτικά» για τα μνημεία, σαν ένα είδος δηλαδή «κοινωνικής προστασίας».

Προοπτική απεικόνιση της διαδρομής διαμέσου της Πύλης της Ξηράς

Προοπτική απεικόνιση της ανάδειξης του Πύργου Contarina σε σχέση με την πλατεία Καποδίστρια

Απαραίτητη προϋπόθεση φυσικά για την πραγματοποίηση ενός τέτοιου έργου, αλλά και οποιουδήποτε έργου ανάδειξης μνημείων και αρχαιολογικών χώρων, είναι η ενεργή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στο σχεδιασμό και την υλοποίηση, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης πραγματικότητας αλλά και στις άμεσες ανάγκες της καθημερινότητας των χρηστών. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως ένας τέτοιος σχεδιασμός είναι ανέφικτος, όσο η διαχείριση μνημείων αποτελεί πεδίο συνάθροισης συμφερόντων, μακριά από τις ανάγκες και τις διεργασίες της κοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση έργων με αυτή τη βάση συνιστά ένα δρόμο για την ανάδειξη της αρχαιολογίας και της αρχιτεκτονικής ως κοινωνικών πρακτικών, για την υποστήριξη της συλλογικής μνήμης και της ιστορικής συνείδησης. Άλλωστε, η αναζήτηση της ουτοπίας συνεχίζει να κινητοποιεί όσους επιμένουν να αντιλαμβάνονται την εμπλοκή τους με την επιστήμη ως ένα ακόμη εργαλείο για τον εξανθρωπισμό της κοινωνίας.⁵⁸

---

⁵⁸ Γκότσης Στάθης, Φαϊτάκη Στέλλα. [2008]. σ.204

Η. Βιβλιογραφία

- Αναγνωσταράς Γεώργιος.** [1992]. *Πώς γινόταν το χτίσιμο με «πασσαλώσεις στο Ναύπλιο»*. Ναυπλιακά Ανάλεκτα Ι. Έκδοση Δήμου Ναυπλιέων
- Ανδριανοπούλου Γ., Ανδρουτσοπούλου Χ.** [2009]. *Οι πολεοδομικοί μετασχηματισμοί του Ναυπλίου*. Σύγχρονα ζητήματα ανάπτυξης της πόλης., Εισαγωγή στην Αρχιτεκτονική Έρευνα – Διάλεξη, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΔΠΘ
- Andrews Kevin.** [1992]. *Castles of the Morea: Nauplia*. Μετάφραση – Εισαγωγή: Κώστας Δανούσης. Ναυπλιακά Ανάλεκτα Ι. Έκδοση Δήμου Ναυπλιέων
- Ανώνυμος** [1989]. Ναύπλιο: Η Πύλη της Ξηράς, *Ελλάθρορος*, σελ.28-32.
- Ασλανίδης Κλήμης, Πινάτση Χριστίνα.** [2011]. *Το Μπούρτζι του Ναυπλίου*. Περίληψη από τα πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου με θέμα: Οχυρωματική Αρχιτεκτονική στην Πελοπόννησο (5^{ος} – 15^{ος} αιώνας). Ισθμός Κορίνθου, 30 Σεπτεμβρίου – 2 Οκτωβρίου 2011, σελ. 58-59
- Βασιλείου Αναστασία, Μπουντούρης Κωνσταντίνος.** [2010]. Ναύπλιο: Σημείωμα για την ιστορική εξέλιξη της πόλης. 25^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Γραφείο Αργολίδος
- Brooks Allan.** [2016]. *The fortifications of the Town and Port of Nauplio*.
- Bruku Sandra.** [2015]. *Community engagement in historical site protection: Lessons from the Elmina Castle Project in Ghana*. *Conservation and MGMT of Arch. Sites*, Τεύχος 17, No.1, σελ. 67-76
- Γκότσης Στάθης, Φαϊτάκη Στέλλα.** [2008]. *Μνημείο, τοπική κοινωνία και συλλογική μνήμη: Παρατηρήσεις με αφορμή τις μεσαιωνικές οχυρωματικές θέσεις της Χίου*. Ανάπτυπο από τα πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου με θέμα: «Η οχυρωματική αρχιτεκτονική στο Αιγαίο και ο μεσαιωνικός οικισμός Αναβάτου Χίου». Χίος, 26-28 Σεπτεμβρίου 2008, σελ. 195-204
- Δημακόπουλος Ιορδάνης.** [1992-93]. Η Πύλη της Ξηράς των ενετικών οχυρώσεων του Ναυπλίου, *Πρακτικά του Δ΄Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Κόρινθος 9-16.09.1990*, ... σελ. 297 – 323

Gerola Giuseppe. [1930-1931]. Le Fortificazioni di Napoli di Romania, *Annuario della Regia Scuola di Archeologia di Atene*. XIII-XIV, σσ. 347-410

Καρούζου Σέμνη. [1979]. *Το Ναύπλιο*. Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος

Καρδαμίτση – Αδάμη Μάρω. [1998]. *Το έργο του Wulf Schaefer για το Ναύπλιο*. Ναυπλιακά Ανάλεκτα III, Έκδοση Δήμου Ναυπλιέων.

Κάτου Μαρία. [2006]. Αρχαιολογικοί χώροι σε αστικά τοπία. Σπουδαστική εργασία του Δ.Π.Μ.Σ του Ε.Μ.Π. : Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του χώρου. Μάθημα : Όψεις του αστικού τοπίου στο δημόσιο χώρο.

Λαμπρυνίδης Μ.Γ. [1898]. Η Ναυπλία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι την καθ' υμάς. Αθήνα

Λουλέλη Ι., Σκοταρά Χ. [2005]. *Τα οχυρά του χρόνου. Προβληματισμοί για την επανάχρηση των κάστρων*. Ερευνητική Εργασία. Πανεπιστήμιο Πατρών. Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Μαϊστρου Ελένη. [1991]. *Ναύπλιο, η παλιά πόλη. Προτάσεις προστασίας*. Απόπειρα λόγου και τέχνης 2, σελ. 46-48.

Μαϊστρου Ελένη. [2016]. *Ναύπλιο: Ταυτότητα του χώρου και αειφόρος ανάπτυξη*. Ημερίδα ΤΕΕ. Ναύπλιο: Ταυτότητα, Προστασία και Ανάδειξη.

Μαϊστρου Ελένη. [2016]. Analysis of urban patterns in historic settlements, as basis for their conservation and planning. Ημερίδα ΤΕΕ. Ναύπλιο: Ταυτότητα, Προστασία και Ανάδειξη

Μαστέλλος Ευάγγελος. [2009]. *Ακροναυπλία : γενική προσέγγιση (σκέψεις και προτάσεις) θεμάτων ανάδειξης και προβολής της ως τμήμα και κορωνίδα του Ναυπλίου*. Ναυπλιακά Ανάλεκτα VII, σελ. 283-290

Μαύρος Τάκης. [1988]. Παλαμήδι. Ιστορική Αναδρομή, Αθήνα

Μεταλλινός Δ, Μπούρα Α.Ν., Τσιτιμάκη Μ. [1993], Napoli Di Romania: Οι οχυρώσεις του Ναυπλίου και η εξέλιξή τους, Διάλεξη, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., Έδρα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής

Οικονομοπούλου Ειρήνη. [2009]. Πρόταση αποκατάστασης και ανάδειξης του ανατολικού μέρους του φράγκικου κάστρου της

Ακροναυπλίας. Διπλωματική εργασία. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Προστασία Μνημείων

Πινάτση Χριστίνα, Ασλανίδης Κλήμης. [2011]. *Το Μπούρτζι του Ναυπλίου*. Περιλήψεις Διεθνούς Συνεδρίου: Οχυρωματική αρχιτεκτονική στην Πελοπόννησο (5^{ος} – 15^{ος} αιώνας). Κόρινθος. σελ. 58-59

Πιτερός Χρήστος. [12.11.1995]. *Η Πύλη της Ξηράς*. Εφημερίδα Η Καθημερινή

Προφαντόπουλος Σπυρίδων. [1895]. Αρχαία μνημεία Ναυπλίας και Άργους. Αθήνα. Τυπογραφείο των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου

Quinet Edgar. [1988]. Η Ελλάδα του 1830 και οι σχέσεις της με την αρχαιότητα. Ξένοι Περιηγητές στον ελληνικό χώρο. Αθήνα, Εκδόσεις Αφων Τολίδη. σελ. 175-176.

Σπαθάρη Έλση. [2004]. Ναύπλιο-Παλαμήδι, Ιστορικός και αρχαιολογικός οδηγός. Αθήνα, Εκδόσεις Έσπερος

Στεριώτου Ιωάννα. [2017]. *Οι οχυρώσεις του Ναυπλίου: Διαχρονικός οδηγός για την ανάπτυξη του συστήματος των προμαχώνων (15^{ος}-18^{ος} αι.)*. Ναυπλιακά Ανάλεκτα ΙΧ. σελ. 301-312

Schaefer Wulf. [1944]. *Baugeschichte des Stadt Nauplia im Mittelalter*. Σε ελεύθερη μετάφραση του Κλ. Ασλανίδη

Τασσοπούλου Ελένη. [2017]. *Η αρχιτεκτονική κληρονομιά του Ναυπλίου, κτίρια περιόδου 1828-1865*, Ερευνητική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Φιλιππίδης Δημήτρης. [2009]. *Ακροναυπλία : Η κορώνα του Ναυπλίου*. Ναυπλιακά Ανάλεκτα VII

Χαριτωνίδης Ι. Σεραφείμ. [1956]. Ανασκαφαί Ναυπλίας. Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρίας

Θ. Ιστογραφία

Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. [2015] Η οχύρωση του Παλαμηδίου – Απόσπασμα από την έκθεση του Αυγουστίνου Σαργέδου γενικού προνοητού της Πελοποννήσου. <https://argolikivivliothiki.gr/2015/04/08/palamidi-4/> [Τελευταία Επίσκεψη 25.05.17]

Αργολική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. [2012]. Λαμπруνίδης Μιχαήλ (1851-1915). <https://argolikivivliothiki.gr/2012/02/10/%ce%bb%ce%b1%ce%bc%cf%80%cf%81%cf%85%ce%bd%ce%af%ce%b4%ce%b7%cf%82-%ce%bc%ce%b9%cf%87%ce%b1%ce%ae%ce%bb-1850-%ce%ae-1851-1915/> [Τελευταία Επίσκεψη 21.05.19]

ΕΡΤ Αρχείο. [1983]. Ελληνικός Τόπος. Ναύπλιο. <http://archive.ert.gr/47854/> [Τελευταία Επίσκεψη 21.03.17]

Καρδαμήτση – Αδάμη Μάρω. [2012]. Το έργο του Wulf Schaefer για το Ναύπλιο (Λίγα στοιχεία για τη ζωή και το έργο του). Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. <https://argolikivivliothiki.gr/2012/01/29/%cf%84%ce%bf-%ce%ad%cf%81%ce%b3%ce%bf-%cf%84%ce%bf%cf%85-wulf-schaeffer-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%bf-%ce%bd%ce%b1%cf%8d%cf%80%ce%bb%ce%b9%ce%bf/> [Τελευταία Επίσκεψη 21.05.19]

Ρούβαλης Γιώργος. [2015]. Το Ναύπλιο του 1500 στα βενετσιάνικα έγγραφα, Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού

Χατζόπουλος Γιώργος. [2016]. Ανασκαφές στο Φράγκικο Κάστρο της Ακροναυπλίας. <http://www.cityofnafplio.com> [Τελευταία Επίσκεψη 21.05.17]

Jelgava Wall Project. [2010] <https://youtu.be/J-GHGr42dYU> [Τελευταία Επίσκεψη 25.05.17]

2^ο Γυμνάσιο Ναυπλίου. Τα κάστρα τ' Αναπλιού. <http://local.e-history.gr/pages/viewpage.action?pageId=8487207> [Τελευταία Επίσκεψη 25.05.17]

Nafplio Workshop: Monuments + Public Space. Εκπαιδευτικό υλικό. http://courses.arch.ntua.gr/el/workshop_at_nafplio_monuments_public_space/ekpaideytiko_yliko.html [Τελευταία Επίσκεψη 25.05.17]

I. Παράρτημα

I.1. Περιηγητές

Το **1154**, ο Άραβας γεωγράφος **Muhammad Al-Idrisi**, τελειώνει τους χάρτες του και μιλάει για το «Ανάμπολου», σαν μια συγκροτημένη πόλη της Πελοποννήσου.

Το **1588**, ο **Reinhold Lubenau**, ευρωπαϊός περιηγητής, επισκέπτεται το Ναύπλιο και εντυπωσιάζεται από το επιθαλάσσιο φρούριο: «Πάνω σε μια στρογγυλή εξοχή μέσα στη θάλασσα βρίσκεται ένα δυνατό όμορφο φρούριο, όχι μακριά από την πλευρά της πόλης στον κόλπο, το λένε Castellum de Scoio. Είναι χτισμένο σχεδόν στρογγυλό. Στη μέση στέκεται ένας επιβλητικός τετράγωνος πύργος σαν αυτούς που έχουν όλα τα κάστρα στην Ανατολή».⁵⁹

Το **1806**, ο **Colonel Leake** βρίσκει την πόλη του Ναυπλίου σε ερειπιώδη κατάσταση: «Τα σπίτια ρειπιασμένα, το λιμάνι ακάθαρτο, ο αέρα βαρύς.» Για τα ενετικά κτίσματα συγκεκριμένα αναφέρει: «δίνουν στην πολιτεία ένα μεγαλείο που ποτέ δεν παρουσιάζει μια πόλη καθαρά Τούρκικη και μαρτυρούν για τη σημασία που είχε άλλοτε η θέση αυτή».

Ο **Εβλιγιά Τσελεμπί** επισκέπτεται το Ναύπλιο στα τέλη του τρίτου τέταρτου του 17^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τον οθωμανό περιηγητή η πόλη είναι γεμάτη με πλούσια σπίτια οθωμανών αρχόντων, ενώ αναφέρονται αρκετά τζαμιά. Ο ίδιος αναφέρει δύο τζαμιά με μεγάλους μιναρέδες στην αγορά της πόλης. Πιθανότατα το ένα από αυτά ήταν το γνωστό «Τριανόν». Ο Τσελεμπί δεν κάνει ιδιαίτερη μνεία στο τζαμί αυτό, πράγμα που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για απλό, λιτό τέμενος, επαρχιώτικης τεχντροπίας, χωρίς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αφιερώματα ή διακοσμήσεις, όπως άλλωστε συμβαίνει με τα περισσότερα της Πελοποννήσου.⁶⁰

«Το Ιτς Καλέ είναι φρούριο από τρία μέρη. Στο εσωτερικό του βρίσκεται ένα τζαμί, το Φετιχιέ. Χτίστηκε από τον σουλτάνο Σουλεϊμάν. Είναι 50 πόδια μακρύ και 50 πόδια πλατύ και έχει έναν κομψό μιναρέ, σκεπασμένον απάνω με τούβλα. Ανεβαίνει κανείς στον μιναρέ με μια πέτρινη σκάλα με 65 σκαλιά.[...] Υπάρχει στο εσωτερικό του Φετιχιέ Τζαμιού μια μεγάλη δεξαμενή, γιατί οι κάτοικοι του Ιτς Καλέ χρειάζονται το νερό τούτο.» Ο Εβλιγιά αναφέρει και δεύτερο τζαμί πάνω στο Ιτς Καλέ στο Μεσαίο Κάστρο (Ορτά Χισάρ), ένα τρίτο στο κοντινό φρούριο από την ανατολική μεριά.

---

⁵⁹ Καρούζου Σέμνη. [1979]. σ.37

⁶⁰ Βασιλείου Αναστασία, Μπουντούρης Κωνσταντίνος, [2010]. σ.5

Ο **Edgar Quinet** επισκέπτεται το Ναύπλιο το **1830**. Περιγράφει την κατάσταση εγκατάλειψης που επικρατεί στην πόλη μετά την τελευταία οθωμανική κατάκτηση ενώ παράλληλα εκθειάζει τα έργα των Ενετών κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας τους: «Ένα είδος αρρωστημένης χαύνωσης πλανιέται πάνω από τα μικρά σκοτεινά δρομάκια του Ναυπλίου, πάνω σ' αυτά τα οικοδομήματα με τις κολόνες, όπου στεγάζονται τα τζαμιά. Μερικοί λαϊκοί άνθρωποι με βοήθησαν να ψάξω για τις επιγραφές που οι Τούρκοι δεν άφηναν παλιά να τις πλησιάσεις. Κατέβηκα στις τάφρους. Η Βενετία ανανέωσε το Λεβάντε (Ανατολική Μεσόγειος), κάνοντας ναυτική δύναμη την Πελοπόννησο, που ήταν πάντα για τους αρχαίους δύναμη ξηράς. Αυτή ώθησε όλες τις πόλεις προς την ακτή, τη Σπάρτη, το Άργος, τη Μεσσήνη. Σήμερα ακόμα τα βενετσιάνικα φρούρια αναδιπλώνονται πάνω στις κορφές των κόλπων σαν σημαιούλες ψηλά στα κατάρτια. Οι μόλοι της και οι φάροι της ξεπηδούν πάνω από ακτές. Τα δρομάκια της συνεχίζουν να ξεδιπλώνονται μέσα από τα βουνά ή τις ακτές της θάλασσας. Είναι αλήθεια ότι μιλάει πολύ συχνά για το αιώνιο μεγαλείο της στις πομπώδεις της επιγραφές (Hoc aeternitatis monumentum posuit). Αλλά τελικά, οι περισσότεροι από τους πύργους της διατηρήθηκαν μαζί με τους ελληνικούς ναούς. Το λιοντάρι του Αγίου Μάρκου, που σε πολλά μέρη έμεινε πάνω στις πύλες, φαίνεται πως απόκτησε στο Λεβάντε, εδώ και μισόν αιώνα, τη σεβάσμια και άκακη παλαιότητα των λεόντων των Μυκηνών.»⁶¹

I.2. Κείμενα | Άρθρα

Η κατάσταση του Ναυπλίου το 1790. Ιωάννης Ερρίκος Van Kiusbergen (Ολλανδός Ναύαρχος). Περιγραφή του Αρχιπελάγους (1792).

Η πόλη εκτείνεται σε βάθος 35 οργιών καθώς πλησιάζει προς το φρούριο για να υπερασπιστεί την είσοδο του λιμένα. Τα κανονοστάσια, στη δυτική πλευρά της πόλης, των οποίων η θέση είναι πολύ υψηλή και επίκαιρη, προστατεύουν εντελώς το λιμένα. Από την πλευρά της θάλασσας είναι οχυρωμένη με μακρύ προμαχώνα, όπου βρίσκονται και κάποιοι πύργοι. Το δυτικό μέρος της επιδιορθώθηκε αρτίως και οχυρώθηκε με προμαχώνα που προασπίζει το στόμιο του λιμένα. Προς το μέρος αυτό της πόλης υπάρχει και μια μεγάλη δεξαμενή, στην οποία διοχετεύεται από το όρος κατερχόμενο νερό. Το νεώριο, όπου τα πλοία εισέρχονται, βρίσκεται εκτός της πόλης και είναι εξασφαλισμένο από την ανατολική πλευρά με μεγάλο, καλώς τοποθετημένο προμαχώνα. Εκεί οι Τούρκοι μετέθεσαν το οπλοστάσιό τους, το οποίο είναι εφοδιασμένο με απειρία βομβών και σφαιρών πάσης ολκής.

Το όρος επί της κλιτύος του οποίου κείται η πόλη, είναι υψηλό ακρωτήριο, έχοντας μόνο μια γλώσσα ξηράς, 1200 πόδων μήκους. Η προνομιούχος αυτή κατάσταση συνετέλεσε, ώστε να θεωρηθεί η θέση αυτή η σπουδαιότερη σε όλη την Πελοπόννησο. Οι οχυρώσεις του φρουρίου, οι οποίες περικλείαν ισχυρώς και εξασφάλιζαν την πόλη, θεωρούνταν αήττητες. Το όρος αυτό είναι

⁶¹ Edgar Quinet. [1988]. σσ. 175-176.

προσιτό μόνο από τη μία πλευρά και μόνο κατά το μήκος ενός δρόμου. Κοντά σε αυτό το όρος βρίσκεται το Παλαμήδι, υψηλός και απότομος βράχος, ο οποίος από όλες τις πλευρές είναι απρόσιτος πλην της ανατολικής πλευράς, η οποία σχηματίζεται από σειρά λόφων, οι οποίοι από την ανατολική πλευρά τέμνονται από κολπίσκο και φτάνουν μέχρι το λιμάνι Τορόν (όρμος του Τολού).

Αμφότερα τα όρη είναι δυσπρόσιτα και οι υψηλοί βράχοι που ξεπερνούν τα 400 πόδια είναι συνήθως απότομοι και υψώνονται περίπου καθέτως. Σε κάποιους από αυτούς τους βράχους που στην κορυφή είναι επίπεδοι, κτίσθηκε ημιέπαλξη για να προφυλάξει τον λιμένα και την πέριξ ξηρά, ώστε να μην μπορεί κανείς να εισχωρήσει ερχόμενος από το Άργος ή το Δρέπανο. Το εξωτερικό μέρος της επάλξεως ενώνεται με τον συνοικισμό της πόλης, ο οποίος αποτελείται από οικίες οικοδομημένες πάνω στον βράχο. Η ανατολική και δυτική πλευρά του όρους αυτού, οχυρώθηκαν με μεγάλη επιμέλεια. Τα έργα της οχυρώσεως αποτελούνται από μιας ημισελήνου κι ενός ακανόνιστου προμαχώνα πάνω από τον οποίο βρίσκεται ένας ακόμη. Εκτός από αυτά, υπάρχουν και άλλες μικρές επάλξεις ωπλισμένες με πυροβόλα. Στο άκρο των εξωτερικών οχυρώσεων βρίσκεται προμαχώνας όμοιος με τους πρώτους που έχει σκοπό την προστασία της επικοινωνίας με την πόλη.

Τα οχυρώματα του Παλαμηδίου φαίνονται σε αρκετά καλή κατάσταση. Τα οχυρώματα του επιθαλάσσιου φρουρίου δεν καταστρέφονται εύκολα. Επειδή τα χαμηλότερα από αυτά προφυλάσσονται επαρκώς από τα οχυρώματα του Παλαμηδίου, γι αυτό το λόγο είναι δυνατόν να θεωρηθεί περιττή η επιδιόρθωση και συμπλήρωσή τους. Στο παλαιό επιθαλάσσιο φρούριο, βρίσκονται αποθήκες παντός είδους.

Πάνω στο Παλαμήδι βρίσκονται 42 ορειχάλκινα πυροβόλα χωρητικότητας 12-36 λίτρων. Άλλα 23 σιδηρά πυροβόλα, τα περισσότερα μικρότερα των 18 λίτρων, 4 μεταλλικά και δύο σιδηρά βομβοβόλα κανόνια. Όλα αυτά είναι σε άθλια κατάσταση. Υπάρχει επίσης αρκετή προμήθεια βομβών και σφαιρών και 30.000 περίπου λίτρα πυρίτιδας. Τα μεγαλύτερα και βαρύτερα πυροβόλα βρίσκονται στο ανατολικό μέτωπο του φρουρίου και επί του παραπετάσματος της θύρας. Επί του δεξιού προμαχώνα προς το μέρος της θάλασσας, βρίσκονται τέσσερα μεταλλικά πυροβόλα των 24 λίτρων. Η αριστερή πλευρά και ο διπλός εσωτερικός προμαχώνας είναι άνευ πυροβόλων. Σε ό,τι αφορά το προς το στόμιο του λιμένα φρούριο, βρίσκονται επί του πρώτου οχυρώματος 7 πυροβόλα μεγάλης ολκής στον πύργο του οχυρώματος και 10 μικρά με έναν όλμο. Επί του επιθαλάσσιου φρουρίου βρίσκονται ένας χάλκινος όφης, ένα χάλκινο πυροβόλο των 36 λίτρων, 8 σιδηρά των 12 λίτρων και ένας όλμος 13 δακτύλων, όλα εκτός μάχης.

Περιγραφή Σπυρίδωνα Τρικούπη

Προς το μύχο του Αργολικού κόλπου, προέχει στη θάλασσα ογκώδης και στενή γλώσσα, που σχηματίζει βόρεια εντός του Αργολικού κόλπου μικρό και ακύμαντο κολπίσκο. Στην είσοδο αυτού βρίσκεται νησίδιο και πάνω σε αυτό πύργος, κοινώς Μπούρτζι, για φρούρηση της εισόδου. Η γλώσσα της στεριάς κόβεται επί του ισθμού δια πλατιάς και ξηρής τάφρου και συνδέεται με την άλλη πλευρά με κρεμαστή γέφυρα. Είναι κρημνώδης και απρόσιτη προς τη μεσημβρινή πλευρά της, προς την είσοδο του Αργολικού κόλπου, στη δε βόρεια, εκτείνεται επίπεδη γη, επί της οποίας βρίσκεται η πόλη του Ναυπλίου και πάνω από την πλευρά αυτή σε οροπέδιο, η ακρόπολή της, η Ακροναυπλία, κοινώς λεγόμενη Ιτς Καλέ.

Η πόλη και η ακρόπολη περικλείονται εντός ενός τείχους, αλλά η πόλη εκτείνεται και εκτός των τειχών προς τη θάλασσα στα βόρεια. Το μεταξύ της πόλεως και του θαλασσόπυργου διάστημα είναι στενό και τα ύδατα βαθιά και πλώιμα, τα δε εκείθεν του θαλασσόπυργου ρηχά και άπλευστα. Προς το χείλος της τάφρου της ξηράς, ανυψώνεται κωνοειδώς, 750 πόδια πάνω από τη θάλασσα, πετρώδες ολόγυμνο και απότομο βουνό, μόνο προς την ανατολή βατό. Πάνω στο ακροβούνιο στέκεται οχυρώτατο φρούριο το οποίο έχει, εκτός από την ανατολική κοινή και φυσική άνοδο, δύο άλλες προς την πόλη, η μία λαξευτή και θολοσκέπαστη, αλλά στενή και δύσβατη για επικοινωνία σε καιρό πολέμου, και μία παράπλευρη ασκεπή για χρήση σε καιρό ειρήνης. (Την ασκεπή αυτή άνοδο αντικατέστησε κλίμακα αναπαυτική με πάνω από χίλιες λίθινες βαθμίδες, τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα). Το μεγάλο αυτό φρούριο με την υψηλή του θέση δεσπόζει και της πόλης και της ακρόπολης.

Πάνω από 300 υπολογίζονται, στο ξεκίνημα της Επανάστασης, τα επί του Παλαμηδίου, της Ακροναυπλίας και του θαλασσόπυργου και τα περί την πόλη, κανόνια παντός μεγέθους, εύχρηστα και άχρηστα.

Οίστρος Ακολασίας. Άγγελος Τερζάκης, Εφημερίδα «Το Βήμα», 7.10.1973

(Για την Ακροναυπλία): Εκεί επάνω, ο εικοστός αιώνας, τώρα σε όλη του την έξαρση, έκανε το θαύμα του. Κόλλησε με τσιρότο κάτι αλλόκοτες πιτσουνοφωλιές, αισθητικά ξεκρέμαστες, σύμφωνα με κάποιο σχέδιο βραβευμένο σε διεθνή διαγωνισμό ακαλαισθησίας. Η πρόθεση θεάρεστη φυσικά : Να «αξιοποιηθεί» η Ακροναυπλία, μην απομείνει ιστορικό μνημείο, δηλαδή περιττή. Αλλά με τι αντίτιμο! Ποιος έχει ποτέ καθήσει να κάνει λογαριασμό τι κερδίζεται βραχυπρόθεσμα και τι χάνεται μακροπρόθεσμα με τέτοιες πλαστικές εγχειρήσεις. Η Ακροναυπλία, η διαρρύθμισή της, αν υποθεθεί πως ήταν αναγκαία, αποτελούσε πρόβλημα καλλιτεχνικό. Αντιμετωπίστηκε σαν θέμα εμπορικό. Αυτό τουλάχιστον μαρτυρούν τα φορτωμένα στη ράχη της «έργα».

Σύνθεση εμπνευσμένη, όπου Φύση και ανθρώπινα χέρια συνεργάστηκαν σε μιαν ευτυχισμένη κατάσταση ευφορίας, από εκείνες που δεν καλοξέρεις , αν το ένστιχτο ή η σιωπηλή σοφία τις έχουν προκαλέσει, η Ακροναυπλία με την οχύρωσή της, τα βράχια της, τη γραμμή της, είχε βρει στα τέλη του περασμένου αιώνα την τέλεια αισθητική της έκφραση. Κάθε επέμβαση σε τέτοια επιτεύγματα του χρόνου πρέπει ή να αποκλείεται κατηγορηματικά ή, αν σχεδιάζεται, να μελετιέται προσεχτικά πολύ, κατά βάθος, με απόλυτη αρμοδιότητα, περίσκεψη, αφού πρώτα ρωτηθούν υπεύθυνα οι πιο σοβαροί παράγοντες που διαθέτει ο τόπος. Δεν είναι ποτέ όσοι λογαριάζουν επιχειρηματικά. Το επιχειρηματικό πνεύμα έχει μέσα του κάτι το αδίσταχτο. Στην Ελλάδα, τουριστική αξιοποίηση θα έπρεπε να σημαίνει πρώτα απ'όλα αξιοποίηση πνευματική, καλλιτεχνική, ιστορική, εθνική. Τι θα κερδίσουμε αν μεταμορφώσουμε την Ελλάδα σε κάτι που δεν είναι πια αυτή η ίδια; Τι θα «πουλάμε» στους περιηγητές, αν αυτό κατά κύριο λόγο είναι ο σκοπός μας; Ξενοδοχεία; Έχουν και στους τόπους τους. [...]

Το ισχυρότερο επιχείρημα που κυκλοφορεί ανάμεσα σ'εκείνους που συζητούν ακαδημαϊκά για τα νέα «έργα» της Ακροναυπλίας (δεν έφτανε το αεροπλανοφόρο Ξενία, που παραμόρφωσε οριστικά το πρώτο στη σειρά κάστρο, το φράγκικο) είναι πως από εκεί πάνω έχεις έξοχη θέα. Η ιδέα ομολογώ πως με εμπνέει. Βέβαια και πριν θα την είχες τη θέα, αν ήθελες, μόνο που θα έπρεπε για να τη χαρείς, να είσαι λιγότερο τεμπέλης, να μην ανεβαίνεις σώνει και καλά με το αυτοκίνητό σου. Αλλά ας θεωρήσουμε

τη θέα κριτήριο απόλυτο. Μου έρχεται αυτή τη στιγμή μια έμπνευση και την υποβάλλω ως πρόταση επισήμως: Να χτίσουμε πάνω στην Ακρόπολη έναν ουρανοξύστη. Εγγυώμαι πως απ'αυτόν η θέα θα είναι μοναδική.

Σχέδιο Camocio (1571)

Isole Famose, porti, fortezze e terre maritime. G.F. Camocio. [1571]

Η είσοδος στο κάστρο ήταν από την ανατολική πύλη του Φράγκικου κάστρου, εκεί λογικά θα ήταν η πρόχειρη επικοινωνία για αυτούς που έβγαιναν από την ξηρά. Όταν αποτραβήχτηκαν οι Έλληνες στο Ρωμέικο κάστρο, έμεινε το Φράγκικο, στρατιωτικό και διοικητικό κέντρο.

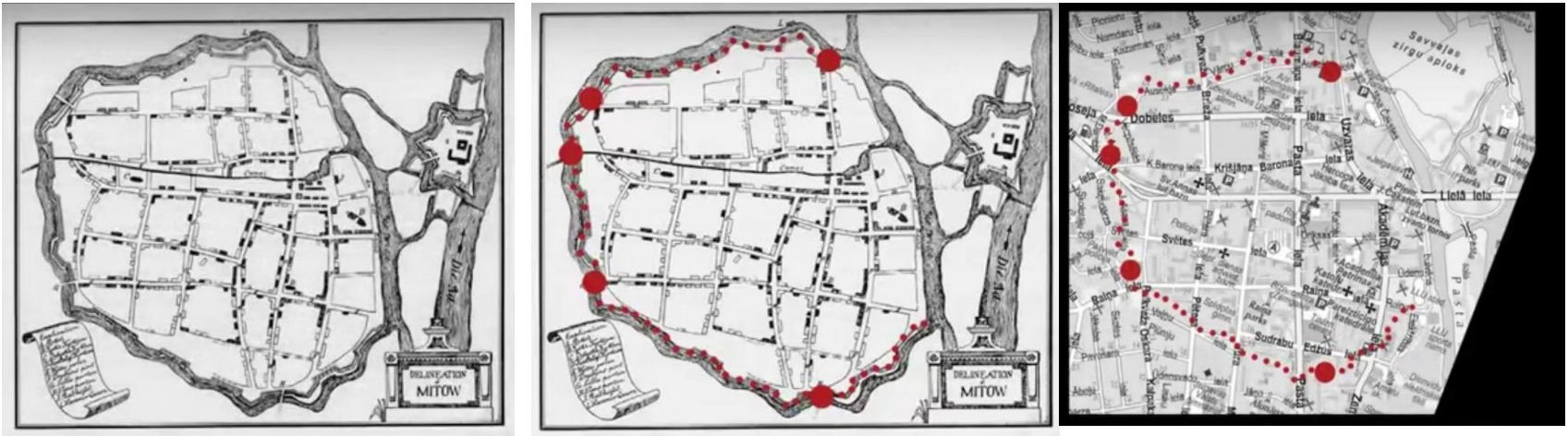
Στο έργο του G.F. Camocio "Isole Famose, porti, fortezze e terre maritime" που εκδόθηκε στην Βενετία το 1571, υπάρχει αναπαράσταση του Ναυπλίου της πρώτης ενετοκρατίας. Πρόκειται για χαρακτηριστικό, χαλκογραφία, διαστάσεων 16 επί 20,5 εκ. στο αριστερό άκρο της οποίας διακρίνεται όχι μόνο η τάφρος αλλά και το ανατολικό μέτωπο των οχυρώσεων, ενώ λίγο νοτιότερα διακρίνεται και η Πύλη της Ξηράς μαζί με την οδογέφυρά της που διασχίζει την τάφρο. Από την πύλη φαίνεται να αρχίζει ένας δρόμος που οδηγεί προς το δυτικό άκρο της αλλά και προς το Castello di Toro, την επέκταση των δύο προϋφιστάμενων στην Ακροναυπλία, μεσαιωνικών περιβόλων, του Castello di Greci και του Castello di Franchi.

Από τα τρία χωρίσματα που φαίνονται πάνω στο κάστρο, το δυτικό και ψηλότερο είναι το Ρωμέικο, Castel di Greci, το ανατολικότερο και μεσαίο το Φράγκικο, Castello di Franchi. Το τρίτο, χαμηλότερο, Castello di Toro, δεν είχε διαμορφωθεί στα μεσαιωνικά χρόνια, ούτε φυσικά η κάτω πόλη είχε αρχίσει να διαμορφώνεται : όπως αναφέρει και ο ψευδο - Δωρόθεος «εκεί όπου είναι τώρα τα τείχη κτισμένα ήταν όλο πάλοι βαλμένοι και καρφωμένοι».

1.3. Αντίστοιχα παραδείγματα διαχείρισης οχυρωματικών μνημείων

Το τείχος της Jelgava στη Λετονία

Η ερευνητική πορεία εντοπισμού της γραμμής των τειχών στη Jelgava της Λεττονίας. Jelgava Wall Project [2010]

Η Jelgava της Λετονίας διήνυσε ένα δύσκολο μονοπάτι μέσα στην ιστορία. Στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σχεδόν όλη η πόλη καταστράφηκε. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα ξανακτίστηκε από τους σοβιετικούς και σήμερα μόνο το 10% των κτιρίων είναι προγενέστερα του πολέμου.

Το 2010 έγινε μια προσπάθεια δημιουργίας ενός δημόσιου art project που θα υποδείκνυε τη διαδρομή που ακολουθούσε το παλιό τείχος και θα πυροδοτούσε μια αλληλεπίδραση ανάμεσα στην πόλη του χτες και του σήμερα, κάτω από το βάρος της σύγχρονης ταυτότητας της Λετονίας. Μέχρι το 1830 η πόλη (τότε γνωστή ως Mitava), περικλειόταν από προστατευτικό με πέντε βασικές πύλες εισόδου. Για να βρεθεί η θέση του τείχους μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ένας χάρτης της παλιάς πόλης τοποθετήθηκε πάνω στον σύγχρονο. Η ιδέα ήταν να δημιουργηθεί μια αχνή όσο και συμβολική γραμμή κατά μήκος των ορίων της παλιάς πόλης, ανάμεσα στη διασταύρωση των οδών Uzvaras και Ausekla καθώς και στη διασταύρωση των οδών Dobeles και Vecpilsetas, όπου ήδη υπάρχουν τα μνημεία των παλαιών εισόδων της πόλης.

Για να σχηματιστεί η γραμμή, χρησιμοποιήθηκαν 800 καρφιά που κατασκευάστηκαν στην Jelgava από ντόπιους σιδηρουργούς, ενώ παράλληλα ο πληθυσμός της πόλης προσκλήθηκε να βοηθήσει ή να προσφέρει την άποψή του κατά τη διάρκεια

της παρέμβασης. Πρόκειται για ένα πείραμα εμπειρίας και ανταλλαγής γνώσης στην έρευνα πεδίου που προϋποθέτει τη συμμετοχή της κοινότητας και εξερευνά πρακτικές που δεν απαιτούν ιδιαίτερο κόστος.

Το κάστρο της Elmina στην Γκάννα

Η Elmina είναι από τις πρώτες πόλεις στην Γκάννα που βίωσαν τη δυτική ανάπτυξη η οποία ξεκίνησε με την άφιξη ευρωπαίων εμπόρων το 1482. Ωστόσο, μικρή βελτίωση σημειώθηκε μέχρι το 1872 που οι Δανοί άφησαν τις ακτές της Elmina. Ενώ τα λιμάνια σε γειτονικές πόλεις όπως το Cape Coast και η Takoradi σημείωσαν βιομηχανική και εμπορική ανάπτυξη, η Elmina παραμένει μια παραδοσιακή αλιευτική πόλη. Η γοητεία του γραφικού λιμανιού με φόντο τα εντυπωσιακά ιστορικά μνημεία, προσφέρουν την δυνατότητα στην πόλη να γίνει ο πυρήνας της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.

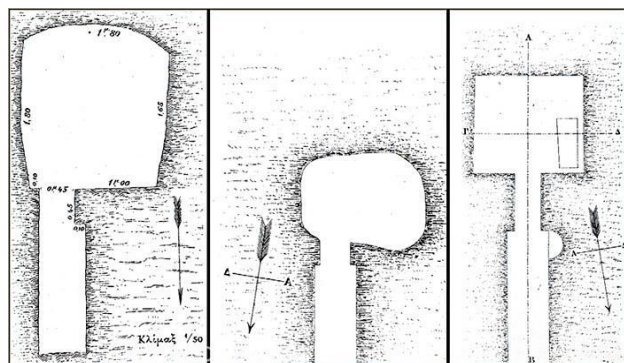
Το 1994 η UNESCO ξεκινάει το πρόγραμμα “Slave Route Project”, σκοπός του οποίου ήταν ευαισθητοποίηση στις επιπτώσεις του διατλαντικού δουλεμπορίου. Οι θέσεις δουλεμπορίου στην Γκάννα εντοπίζονται κατά μήκος των ακτών με τη μορφή φρουρίων ή κάστρων. Κατασκευασμένες ανάμεσα στο 1482 και το 1786, αυτές οι οχυρές θέσεις εμπορίου εκτείνονται σε απόσταση 500 χμ. και χρησιμοποιούνταν ως σύνδεσμοι των διαδρομών εμπορίου που καθιερώθηκαν από τους Πορτογάλους την περίοδο των μεγάλων θαλάσσιων εξερευνήσεων. Τα σημαντικότερα από αυτά τα οχυρά είναι το φρούριο San Sebastian στη Shama, το φρούριο Metal Cross στο Dixcove και το κάστρο St George (αργότερα μετονόμαστηκε σε κάστρο Elmina στην Elmina. Το κάστρο Elmina ήταν από τις πρώτες σημαντικές οχυρώσεις των Ευρωπαίων στην τροπική Αφρική. Κατασκευάστηκε από τους Πορτογάλους το 1482 και τα κύρια εμπορεύματα από αυτό το σημείο ήταν χρυσός και σκλάβοι.

Το κάστρο της Elmina στην Γκάννα. Bruku Sandra [2015]

Το πρόγραμμα “Elmina 2015”, είναι μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση στον συμμετοχικό σχεδιασμό, καθώς δίνει την ευκαιρία στην κοινότητα και σε άλλους εμπλεκόμενους να γίνουν μέρος της διαδικασίας της έρευνας και του εξέλξης του εγχειρήματος. Οι περισσότερες κοινότητες που ζουν γύρω από τα φρούρια, έχουν άμεση αλληλεπίδραση με αυτά. Η πρωτοβουλία έγκειται περισσότερο σε αυτές τις κοινότητες, να εκτιμήσουν την ιστορικό υπόβαθρό τους και να βρουν βιώσιμους τρόπους για τη δημιουργία νέων ευκαιριών τοπικής απασχόλησης ως μέσο καταπολέμησης της φτώχειας και βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης. Ο σκοπός αυτής της συμμετοχικής προσέγγισης ήταν προσελκύσει όλους τους ενδιαφερόμενους ώστε να προσδιορίσουν τα ζητήματα που αφορούσαν στην κατάσταση διατήρησης του κάστρου και να καθορίσουν καλύτερους τρόπους ανάπτυξης και βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων της Elmina. Το πρόγραμμα “Elmina”, έδωσε επίσης τη δυνατότητα στα μέλη της κοινότητας να εκλέξουν αντιπροσώπους ώστε να συμβάλλουν στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της στρατηγικής διατήρησης του κάστρου.⁶²

1.4. Ανασκαφές μυκηναϊκών και γεωμετρικών τάφων

Κατόψεις λαξευτών τάφων στους βόρειους πρόποδες του Παλαμηδίου. Καρούζου Σέμνη. [1979].

από μακρύ διάδρομο και κυρίως θάλαμο. Ο διάδρομος φραζόταν με τοίχο από ξερολιθιά, που τον χώριζε από το θάλαμο. Οι κατόψεις των λαξευτών τάφων - ο μακρύς δρόμος φραζόταν με ξηρότοιχο που τον χώριζε από τον θάλαμο - καθώς και τα ευρήματα

Τα κατάλοιπα αυτής της εποχής περιορίζονται στα τείχη της Ακροναυπλίας, μερικούς μυκηναϊκούς και γεωμετρικούς τάφους στις παρυφές του Παλαμηδίου και κάποιες δεξαμενές νερού. Στη ΒΑ κλιτύ του Παλαμηδίου έχει βρεθεί νεκρόπολη. Οι τάφοι αυτοί, σχεδόν όλοι ομογενείς, είναι λαξευμένοι σε εύθραυστα και μαλακά πετρώματα στο πρηνές του όρους, με τέτοιο τρόπο ώστε σε κάθε τάφο να καταλήγει δρόμος ασκεπής, με τις πλευρές λαξευμένες και με βαθμίδες υψωμένες κατά την κλίση του πρηνούς. Όπου το ύψος της θέσης επέτρεπε την λάξευση του τάφου, ανοιγόταν θύρα, με οριζόντιο ανώφλι, και με παραστάδες με ελαφριά κλίση προς την βάση τους. Οι περισσότεροι από αυτούς τους τάφους βρέθηκαν συλημένοι, ενώ οι θύρες των συλημένων τάφων βρέθηκαν φραγμένες με ξηρότοιχους.

Μερικοί από αυτούς τους τάφους, όπως αναφέρει η αρχαιολόγος Σέμνη Καρούζου, «ανασκάφηκαν το **1873** από έναν αγνό φιλόταρχιο των παλαιών καιρών, τον Νομάρχη Ναυπλίας **Κονδάκη**». Οι τάφοι αποτελούνταν

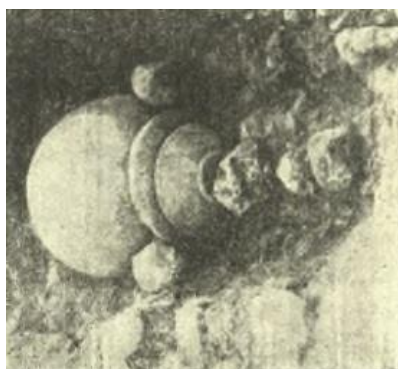
⁶² Bruku Sandra. [2015]. σσ. 67-76

βεβαιώνουν την χρονολόγηση των τάφων στην υστερομυκηναϊκή εποχή: ψευδόστομοι αμφορείς, κρατήρας με γραμμική διακόσμηση, σχηματοποίηση παλαιότερων θεμάτων, πήλινα ειδώλια της Μητέρας θεάς. Η ταπεινότητα των ευρυμάτων, που βεβαιώθηκε και από τις νεώτερες ανασκαφές, μαρτυρεί ότι μερικά γένη τοπικών αρχόντων, χωρίς δύναμη και ακτινοβολία, υποταγμένα ίσως στους δυνάστες της Τύρινθας, είχαν ταφεί στους βράχους του Παλαμηδιού, τον 12^ο π.Χ., όταν ο μυκηναϊκός πολιτισμός σερνόταν προς τη δύση του. Επίσης, στο λόφο της Ευαγγελίστριας βρέθηκαν και ανασκάφηκαν λακκοειδείς τάφοι της ίδιας εποχής.

Το **1876**, με δαπάνες της Αρχαιολογικής Εταιρίας και με επιμέλεια του δικηγόρου και αργότερα Νομάρχη **Ιωάννη Κονδάκη**, έγιναν ανασκαφές στα σπήλαια στην ΒΑ κλιτύ του Παλαμηδιού. Τα σπήλαια αυτά που αποτελούνταν είτε από μία είτε από δύο θαλάμους εισόδου, υπήρξαν τάφοι της Μυκηναϊκής εποχής, όπως φαίνεται από τον ρυθμό κατασκευής τους και των κτερισμάτων που βρέθηκαν μέσα σε αυτά. Άλλοι βρέθηκαν θαμμένοι μέσα σε λάκκους λαξευμένους στο δάπεδο των σπηλαίων και καλυμμένοι με ακατέργαστες λίθους, άλλοι κείτονταν στο έδαφος των σπηλαίων ύπτιοι ή κεκλιμένοι προς τη μία πλευρά, ενώ άλλα λείψανα βρέθηκαν ερριμμένα μαζί με τα κτερίσματα και τα κατάλοιπα της πυράς.

Το **1880**, ο **Lonning**, επανέλαβε τις ανασκαφές στην νεκρόπολη του Παλαμηδιού, καθάρισε μερικούς από τους ανοιγμένους τάφους και βρήκε όστρακα με μυκηναϊκή διακόσμηση. Σε έναν τάφο που άνοιξε για πρώτη φορά γράφει ότι βρήκε «τον αέρα τον κλειστό μέσα, τόσο μουχλιασμένα ζεστό, ώστε αναγκαστήκαμε να αφήσουμε να περάσει αρκετό χρόνο για να μπει δροσερός αέρας, πριν να αρχίσουμε τη συστηματική έρευνα». Αξιοσημείωτη είναι η παρατήρησή του ότι μόνο ταφές έγιναν, καμία καύση νεκρών δεν βρέθηκε.

Το **1892**, πραγματοποιούνται ανασκαφές στην ίδια θέση από τον **Βαλέριο Στάη**. Ανάσκαψε συνολικά 31 τάφους της προϊστορικής περιόδου. Έχουν είσοδο (δρόμο) μακριά και στενή, που οδηγεί σε θύρα επιμελώς λαξευμένη, φραγμένη από ογκόλιθους. Από το πλήθος των σκελετών σε κάθε τάφο συμπέρανε πως ήταν οικογενειακοί. Τα οστά ολόκληρου ίππου που βρήκε κοντά σ'έναν ανθρωπίνο σκελετό, τον οδήγησαν στην υπόθεση πως θα ήταν τάφος πολεμιστή.

Πίθοι XVI και XI. Σεραφείμ Χαριτωνίδου. [1954]. Ανασκαφαί Ναυπλίας

Το **1953** ο αρχαιολόγος **Σ. Χαριτωνίδης** αποκάλυψε ταφές των γεωμετρικών χρόνων. Οι ταφές αυτές γίνονταν σε πιθάρια, στηριγμένα με πέτρες. Η κεφαλή του νεκρού ήταν στο μέρος της δύσης. Η γραπτή διακόσμηση ενός τρίποδου αμφορέα (κυπριώτικου σχήματος), δείχνει ότι βγήκε από κάποιο αργεϊτικού εργαστηρίου περί το 750 π.Χ. Ο αμφορέας εκτίθεται στο αρχαιολογικό μουσείο Ναυπλίου. Ένας λιθόστρωτος δρόμος και μερικά λείψανα τείχων οδήγησαν στην υπόθεση ότι παλαιότερα ο χώρος θα είχε κατοικηθεί.

Υπάρχουν ενδείξεις ότι από την 3η χιλιετηρίδα, είχε κατοικηθεί η Ακροναυπλία (δεν έχουμε την αρχαία ονομασία του βράχου), που όμως δεν έχουν ακόμη αποδειχθεί. Ύστερα

από τη δωρική κατάκτηση, η πόλη είχε κρατήσει την ανεξαρτησία της, όπως μαρτυρεί η συμμετοχή της στην αμφικτυονία των δωρικών πόλεων, που είχε κέντρο το ναό του Ποσειδώνα στην Καλαυρία (Πόρος). Ακόμη και το γεγονός ότι η μεγάλη δωρική θεά, η Ήρα, δεν έγινε η πολιούχος της Ναυπλίας, αλλά κυριαρχούσε πάντα εδώ η λατρεία του Ποσειδώνα, βεβαιώνει ότι η πολιτεία έμεινε κάπως έξω από την δωρική επιρροή. Η ζωή στην περιοχή συνεχίστηκε για πολλούς αιώνες. Αυτό μαρτυρείται από τάφους του τέλους της Υστερομυκηναϊκής περιόδου (1200 – 1100 π. Χ.), γνωστούς ως «λαγούμια», που βρέθηκαν στη βορειοανατολική πλαγιά του Παλαμηδιού. Οι τάφοι αυτοί ήταν γνωστοί από την εποχή του γεωγράφου Στράβωνα.